

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ORHANELİ

(Bursa Mahkeme Defterlerine Göre)

(Yüksek Lisans Tezi)

İbrahim TAŞTAN

Bursa 2010

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ORHANELİ

(Bursa Mahkeme Defterlerine Göre)

(Yüksek Lisans Tezi)

İbrahim TAŞTAN

Danışman

Doç. Dr. Salih PAY

Bursa 2010

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda, 700722002 numaralı İbrahim TAŞTAN'ın hazırladığı "İkinci Meşrutiyet Döneminde Orhaneli (Bursa Mahkeme Defterlerine Göre)" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 22/10/2010 günü 16:15 - 17:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... başarılı .....(başarılı/başarısız) olduğuna ..... oy birliği .....(oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Mefail HIZLI
Uludağ Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)
Doç. Dr. Salih PAY
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Abdurrahman KURT
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

22/10/2010

ÖZET

Yazar : İbrahim TAŞTAN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Ana Bilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Sayfa Sayısı : xi + 125
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Mezuniyet Tarihi: .../.../2010
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Salih PAY

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ORHANELİ (BURSA MAHKEME DEFTERLERİNE GÖRE)

Bu tez, D 32 ve D 33 numaralı Orhaneli Mahkeme Defterlerini temel alarak Osmanlı Devleti'nin bir kazası olan Orhaneli'nin İkinci Meşrutiyet dönemindeki durumunu ele almaktadır. Tez, giriş ve iki bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde Orhaneli'nin Osmanlı öncesi dönemi, fethi, idari yapısı, nüfusu, eğitim durumu ve ekonomik durumu incelenmiştir. Bu bölümde özellikle salnamelerden yararlanılmıştır. Birinci bölümde İkinci Meşrutiyet Dönemi ile dönemin önemli aktörleri, dönem içinde meydana gelen önemli yenilikler, siyasi ilişkiler ve yaşanan önemli gelişmeler ele alınmıştır. İkinci bölümde Meşrutiyet döneminde Orhaneli'de yaşanan gelişmeler ve savaşların Orhaneli'ne tesiri ile D 32 ve D 33 numaralı mahkeme sicillerine göre Orhaneli'nin aile yapısı, muhakeme usulü ve resmi görevlileri hakkında bilgiler verilmiştir. Tez sonuç, kaynaklar ve ekler kısmıyla tamamlanmıştır. Eklerde D 32 ve D 33 numaralı mahkeme defterlerinde yer alan belgelerin özetleri verilmiş ve ayrıca belge çeşitleri tablo halinde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Meşrutiyet, Bursa, Orhaneli, Şeriyeye Sicilleri

ABSTRACT

Yazar : İbrahim TAŞTAN
Üniversite : Uludağ University
Ana Bilim Dalı : History of Islam and Its Arts
Bilim Dalı : History of Islam
Sayfa Sayısı : xi + 125
Tezin Niteliği : Master
Mezuniyet Tarihi: .../.../2010
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Salih PAY

ORHANELİ IN SECOND CONSTITUTIONAL ERA (ACCORDING TO COURT RECORDS OF BURSA)

This thesis, depending on the Orhaneli court records numbered D 32 and D 33, deals with the condition of Orhaneli, on the second constitutional period, which is a district of Ottoman Empire. The thesis consists of an introduction and two parts. The introduction studies the pre-ottoman period, the conquest, the administrative structure, the population, education and the economic state of Orhaneli. Yearbooks have been greatly used in that part. The first part deals with the second constitutional period, its crucial actors, its innovation, political affairs and important developments. The second part informs us about the effect of wars on Orhaneli during the second constitutional period and; moreover, according to the court of record numbered D 32 and D 33, about Orhaneli's family structure, court procedures and officials. The thesis has been completed with the references and appendices part. In appendices, the documents in the court books numbered D 32 and D 33 have been briefed, and also document types have been tabled.

Keywords: Ottomans, Constitutional, Bursa, Orhaneli, Sharia Records

ÖNSÖZ

İkinci Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu coğrafi, siyasal, toplumsal değişimler, günümüzün siyasal ve toplumsal hafızasına referans teşkil edebilecek tarihsel ayrıntılar barındırmaktadır. Dönem içinde yaşanan birçok olayın üzerindeki esrar perdesi halen tam anlamıyla kaldırılabilmiş değildir. Yakın tarihimizin önemli tartışma konularını içeren bu zaman diliminde bir Osmanlı kazası olan Orhaneli'nin ekonomik, toplumsal, idari yapısı, mahkeme sicilleri ve salnamelere dayalı olarak etüd edilmeye çalışılmıştır.

Tezin giriş bölümünde Orhaneli kazasının tarihi; kazanın ekonomik, toplumsal ve idari yapısı, Osmanlı Devleti'nin idari yönetim birimlerine ait önemli demografik ve ekonomik verileri içinde barındıran salnameler ışığında incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin başkentliğini yapan, ipekli kumaş ticareti ile öne çıkan ve birçok araştırmaya konu olan Bursa'nın, üzerinde yeterli çalışma yapılmamış ancak hem Roma ve Bizans dönemlerini yaşamış olması hem de Yörüklerin ilk yerleşim alanlarından birisi olması nedeniyle önemli bir tarihsel geçmişe sahip olan Orhaneli kazası hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Tezin birinci bölümünde Osmanlı Devleti'ni İkinci Meşrutiyet'in ilanına getiren şartlar, meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı coğrafyasında yaşanan siyasal, toplumsal gelişmeler, siyaset-asker ilişkisi ve 31 Mart Vakası hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin sanayi devrimini gerçekleştirmiş ve emperyalist hedefler gütmekte olan Avrupa Devletleri arasında ayakta kalma çabasına Osmanlı aydını tarafından getirilen açılımlar ve bu çerçevede gerçekleşen siyasal mücadeleye dikkat çekilmiştir.

Meşrutî idarenin oluşumunda büyük paya sahip olan İttihat ve Terakki Cemiyeti birinci bölümün odak noktası yapılarak, fırkanın gelişimsel süreci içerisinde Osmanlı siyasal, askeri ve toplumsal hayatında yaşanan değişim, aktörleri de vurgulanarak ifade edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin çok partili hayat tecrübesi; dönemin siyasal partileri, kurucuları, öne çıkan hedefleri, siyasal ömürleri gibi nitelikleri üzerinden incelemeye tabi tutulmuştur.

Meşrutiyet yönetiminin Osmanlı Devleti'nin toplumsal hayatı açısından getirdiği yenilikler; idare, hukuk ve eğitim alanlarında atılan adımlar ile sosyal ve kültürel alandaki gelişmelere de yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise mahkeme sicilleri incelenerek Orhaneli Kazasındaki evlilik, boşanma, velayet, miras, nafaka hususları ile mahkeme usul ve esasları açıklanmıştır. İkinci

Meşrutiyet Dönemi'ne damga vuran ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünde önemli paya sahip savaşların Orhaneli kazasına tesiri, kaza genelinde yaşananlar ve mahkeme kayıtlarında geçen şehit isimleri belge numaraları ile birlikte aktarılmıştır.

Şer'iyye Sicillerinin, hukuki, ekonomik ve toplumsal yapıyı şeffaf şekilde aksettiren niteliği, Orhaneli'nin sözkonusu döneminin daha net şekilde anlaşılmasına imkân sağlayacaktır. Bu noktada en önemli sorun, incelenen şer'iyye sicillerinin dönemin tamamını kapsayacak nitelikte olmamasıdır.

İkinci Meşrutiyet Dönemine ait Orhaneli ile ilgili mahkeme defterleri, Bursa Mahkeme Sicilleri arasında yer alan D 32 ve D 33 numaralı defterlerdir. D 32 ve D 33 numaralı mahkeme kayıtları incelendiğinde, D 33 numaralı defterin D 32 numaralı defterin müsveddesi olduğu, D 33 numaralı defterde yer alan davacı, davalı ve şahitlere ait beyanlar ile mahkeme kararlarının D 32 numaralı deftere bir bütün halinde ve düzenli şekilde nakledildiği görülmüştür. D 32 numaralı defterde yer alan ibarelere göre bilgiler söz konusu deftere 2 Safer 1337(6 Temmuz 1918) ile 25 Şevval 1339 (2 Temmuz 1921) tarihleri arasında geçici olarak kaydedilmiştir. Defterdeki kayıtlar Rumî ve Hicrî takvime göre tarihlendirilmekle beraber, kayıt numaralarının verilisinde Rûmî takvim esas alınmıştır. D 33 numaralı mahkeme sicili 299 sahife, D 32 numaralı mahkeme sicili ise 198 sahifedir. D 33 numaralı sicilin sahife başlarında "mahkemesinin î'lâmât sicilidir" ibaresi bulunmakta, D 32 numaralı defterin sahife başlarında ise "Orhanili Mahkeme-i Şer'îyyesinin Edânât Zabtı Defteri" ibaresi yer almaktadır. Kararlar, yeni defter tedarik edilinceye kadar geçici olarak D 32 numaralı mahkeme siciline, kaydedilmiştir.

Tezin ekler kısmında ise D 32 ve D 33 numaralı defterlerde yer alan belgeler özet olarak verilmiş, ayrıca belge nitelikleri de belirtilmiştir.

Tez çalışmasında yakın tarihin bu önemli dönemi taşra ve insan odaklı olarak ele alınmaya çalışılmış, toplumsal yaşam canlı bir şekilde aksettirilmeye gayret edilmiştir.

Tez çalışmasının her aşamasında büyük destek ve yardımlarını gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Salih PAY'a ve validem Hayriye TAŞTAN'a şükranlarımı sunarım.

İbrahim TAŞTAN

Bursa - 2010

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii

GİRİŞ

I. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE ORHANELİ	1
II. ORHANELİ’NİN FETHİ.....	4
III. ORHANELİ’NİN İDARİ YAPISI	5
A. Beyce Kasabası (Kaza Merkezi)	5
B. Harmancık Nahiyesi.....	6
C. Gökçedağ Nahiyesi	6
D. Nüfus.....	6
IV. ORHANELİ’NİN EKONOMİK YAPISI.....	8
V. ORHANELİ’NİN EĞİTİM DURUMU.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ

I. MEŞRUTİYET’İN İLANI	12
A. İkinci Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Devleti.....	12
1. Meşrutiyet’in İlanına Giden Yol.....	13
2. İkinci Meşrutiyet’in Mimarı: İttihat ve Terakki.....	13
3. Mürzsteg Programı	18
4. Firzovik Olayı.....	20
5. İkinci Meşrutiyet’in İlan Edilişi.....	20
B. Meşrutiyet Dönemi.....	21

1. Çok Partili Hayat.....	23
2. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti	24
3. Osmanlı Ahrar Fırkası.....	24
4. Osmanlı Demokrat Fırkası	25
5. İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti.....	25
6. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası.....	26
7. Heyet-i Müttefika-i Osmaniye	26
8. Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası.....	26
9. Ahali Fırkası.....	26
10. Osmanlı Sosyalist Fırkası	27
11. Milli Meşrutiyet Fırkası	27
12. Hürriyet ve İtilaf Fırkası	27
II. 31 MART VAKASI	29
A. Kör Ali ve Karagöz Olayları	29
B. Edirne Vakası	30
C. Harbiye- Bahriye Krizi.....	30
D. Halaskar Zabitan Grubunun Kurulması ve Sonuçları	31
E. 31 Mart Vakasının Gelişimi	32
III. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OLAYLARI	34
A. Dış Olaylar	34
B. İç Olaylar.....	36
IV. HALKIN VAZİYETİ VE MEŞRUTİYET'İN GETİRDİKLERİ.....	37
A. Toplumsal ve Kültürel Alanda Yapılan Çalışmalar	37
B. Ekonomik Alanda Yapılan Yenilikler.....	38
C. İdare ve Hukuk Alanında Yapılan Yenilikler.....	39
D. Eğitim Alanında Yapılan Yenilikler	40

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ORHANELİ

I. İKİNCİ MEŞRUTİYET'İN BURSA'DAKİ YANSIMALARI VE ORHANELİ'NE TESİRİ	42
A. Bursa'da Seçimler	46
B. 31 Mart Vakası ve Bursa.....	47
II. KURTULUŞ SAVAŞINDA ORHANELİ	48

III. SAVAŞLARIN ORHANELİ'NE TESİRİ	50
IV. MAHKEME DEFTERLERİNE GÖRE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ORHANELİ	63
A. Aile Yapısı	63
1. Evlenme	64
2. Boşanma ve Nafaka.....	65
3. Velayet ve Vasilik.....	66
4. Miras	68
B. Muhakeme Usulü Ve Mahkemeler	70
C. Sicillerde Yer Alan Resmî Görevliler	72
D. İmamlar Ve Muhtarlar.....	72
V. İNDEK	80
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	91
EKLER	94
EK 1: D-32 NUMARALI BURSA MAHKEME SİCİLİNİN BELGE ÖZETLERİ	94
EK 2: D-33 NUMARALI BURSA MAHKEME SİCİLİNİN BELGE ÖZETLERİ	112
EK 3: D-32 NUMARALI BURSA MAHKEME SİCİLİNİN BELGE ÇEŞİTLERİ.....	115
EK 4: D-33 NUMARALI BURSA MAHKEME SİCİLİNİN BELGE ÇEŞİTLERİ.....	120
EK 5: D-32 NUMARALI BURSA MAHKEME SİCİLİNİN 54. VARAĞI FOTOKOPİSİ	121
EK 6: D-33 NUMARALI BURSA MAHKEME SİCİLİNİN 285. VARAĞI FOTOKOPİSİ	122
EK 7: D-32 NUMARALI BURSA MAHKEME SİCİLİNİN 54. VARAĞI TRANSKİPSİYONU	123

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Orhaneli’de Yıllara Göre Vergi Yükümlüsü Toplamı.....	7
Tablo 2. Salnamelere Göre Orhaneli’nin Demografik Yapısı	7
Tablo 3. Salnamelere Göre Orhaneli Nüfusu’nun Dini Yapısı.....	7
Tablo 4. Orhaneli’nin Hayvan Varlığı.....	9
Tablo 5. Orhaneli’de Yetiştirilen Bakliyat ve Hububat Miktarları.....	10
Tablo 6. Orhaneli’nin Çeşitli Ürünlere Ait Yıllık Üretim Toplamları.....	10
Tablo 7. Salnamelere Göre Orhaneli’deki İptidâi Mektep Sayısı.....	11
Tablo 8. Salnamelere Göre Orhaneli Rüştîye Mektebinde Eğitim Gören Öğrenci Sayıları ..	11
Tablo 9. Meşrutiyet Dönemi Seçimleri ve Mebus Dağılımı.....	23
Tablo 10. D-32 Nolu Mahkeme Kayıtlarına Göre Orhaneli Şehitleri.....	50
Tablo 11. D-33 Nolu Mahkeme Kayıtlarına Göre Orhaneli Şehitleri.....	56
Tablo 12. Mahkeme Kayıtlarına Göre Çanakkale’de Şehit Düşen Orhanelili Askerler	57
Tablo 13. Mahkeme Kayıtlarına Göre Orhanelili Şehitlerin Çeşitli Cephe ve Savaşlardaki Dağılımı	57
Tablo 14. Mahkeme Kayıtlarına Göre Balkan Savaşı’nda Şehit Düşen Orhanelili Askerler	60
Tablo 15. Mahkeme Kayıtlarına Göre Avusturya, Romanya ve Galiçya Cephesi’nde Şehit Düşen Orhanelili Askerler	61
Tablo 16. Mahkeme Kayıtlarına Göre Doğu Cephesi’nde Şehit Düşen Orhanelili Askerler	62
Tablo 17. Mahkeme Kayıtlarına Göre Arabistan, Irak, Suriye, Filistin Cephesi’nde Şehit Düşen Orhanelili Askerler	62
Tablo 18. Mahkeme Kayıtlarında Yer Alan Hayvanların Değerleri.....	69
Tablo 19. Mahkeme Kayıtlarında Yer Alan Eşyaların Değerleri	69
Tablo 20. Mahkeme Kayıtlarında Yer Alan Tarım Ürünlerinin Değerleri	70
Tablo 21. Mahkeme Kayıtlarında Yer Alan Resmi Görevliler	72
Tablo 22. Mahkeme Kayıtlarında Orhaneli Köylerinin İmamaları ve Muhtarları.....	72

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.md.	: adı geçen madde
a.g.t.	: adı geçen tez
al.	: alay
b.	: bin
B.M.D.	: Bursa Mahkeme Defterleri
bkz.	: bakınız
bl.	: bölüm
c.	: cilt
C.ahir	: Cemaziyelahir
C.evvel	: Cemaziyelevvel
ch.	: ciheti, cihetinde
çev.	: çeviren
ed.	: editör
fr.	: fırka
haz.	: hazırlayan
H.V.S.	: Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
hr.	: harp, harbi
hs.	: hastane, hastanesi
i.tb.	: istihkâm taburu
j.	: jandarma
kk.	: karakol
k.o.	: kolordu
kr.	: karargâh
kş.	: kışla, kışlası
m.	: mevki, mevkiî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
mh.	: muharebe, muharebesi
mn.	: manga
muh.	: muhafız
or.	: ordu
s.	: sayfa
sc.n.	: sicil no
sn.	: sene
ss.	: sayfa sayısı
tb.	: tabur
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
tk.	: takım
tr.ten	: tarihten
TTK	: Türk Tarih Kurumu
U.Ü.	: Uludağ Üniversitesi
yay.	: yayımları

GİRİŞ

Orhaneli, salnamelerde ve arşiv belgelerinde Atranos Kazası adıyla anılmıştır. Kuzeyden Bursa şehri ve Keşiş Dağı (Uludağ), doğudan İnegöl, batıdan Kirmastı kazası (M.Kemal Paşa), güneyden Kütahya'nın Tavşanlı kazası ile çevrilidir.¹ Harmancık ve Gökçedağ nahiyeleri ile birlikte 195 köyü ve 45.704 nüfusu olan bir yerleşim birimidir.² Hüdavendigar vilayetine bağlıdır.³ Şemseddin Sami'nin verdiği bilgilere göre kazada, 101 cami ve 108 mektep bulunmaktadır. Ayrıca ahalisinin neredeyse tamamı Müslüman'dır.⁴ Orhaneli, 20. Yüzyılda Bursa Sancağı'nın en büyük yüz ölçüme (4.615 km²) sahip kazası konumundadır. Kazanın 1911'e kadar Atranos olan ismi bu tarihte Orhaneli olarak değiştirilmiş; kaza merkezi olan Beyce kasabasının adı da 1934 yılında Orhaneli olmuştur.⁵

I. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE ORHANELİ

Orhaneli'nin, Roma İmparatoru Hadrianus tarafından kurulmuş olduğu rivayet edilmektedir. İmparator Hadrianus (117-138), 128-133 yılları arasında yapmış olduğu Asya gezisi sırasında Uludağ'ın güneyinde kendi adına bir tapınak yaptırmıştır. Tapınağın kurulduğu yerleşim alanına "Hadrianoi" yahut "Hadriani ad Olympum" adı verilmiştir. Bu isim zamanla Hadrianus'a dönüşmüş ve değişerek Atranos/Adırnaz ismini almıştır. Ayrıca Atranos, imparator Hadrianus'un av mahallidir.⁶ Roma ve Bizans dönemlerinde Tekfurluk olarak idare edilmiştir.⁷

Doğuda Sakarya Havzası ile batıda Susurluk Çayı arasında kalan ve içinde Atranos'un da bulunduğu bölge "Bithynia" olarak adlandırılmaktaydı. Bithynia'nın ilk sakinleri Bebrik, Migdon ve Mariandines halkları idi. İ.Ö. VII. Yüzyılda Asya Thrak'ları olarak da anılan Bithyn'ler Anadolu'ya gelmiş ve Bebrik'leri tarih sahnesinden silerek Bithynia bölgesine adlarını vermişlerdir.⁸ İ.Ö. 74'te Roma İmparatorluğu'nun egemen olduğu bölge, M.S. 395'te Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmasıyla Yunan egemenliğine

¹ H.V.S., (1316), c. 2, s. 293.; H.V.S., (1324), c. 3., s. 325.

² H.V.S., (1324), c. 3, s. 325.

³ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lâm*, c. I, İstanbul, 1306, s. 213.

⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 213.

⁵ Akkılıç, Yılmaz, Orhaneli md., *Bursa Ansiklopedisi*, c. 3., Burdef yay., Bursa, 2002, ss.1281-1287., s. 1281.

⁶ Dinçel, Ömer Faruk, *Yörük ve Türkmen Diyarı Bursa Dağ Yöresi*, Bursa, 2003, s. 18.

⁷ Dinçel, a.g.e., s. 47.

⁸ Kaplanoğlu, Raif, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 78.

girmiştir.⁹ Zamanla Yunan kolonizasyonu Bthynia bölgesinde kendisini hissettirmiş, Bithynia halkı Yunan kültür ve medeniyet havzasının içine dahil olmuştur. Bölgede kullanılan Frig, Mygdon, Bebryk ve Bithyn dilleri varlıklarını yitirmiş, günümüze de bu dillerde yazıt ulaşmamıştır. Yunanca ve son dönemde ise Latince, yazıtlarda ve paralarda kullanılan dil olmuştur.¹⁰

Bithynia, Roma-Bizans döneminde saray mutfağının ihtiyaçlarının işbölümü içerisinde karşılandığı bir tarım ve hayvancılık merkezi idi. Her bir köy yahut çiftlik belirli bir ürünün yetiştiriciliğini yapmakta ve sarayı beslemekteydi.¹¹ Osmanlı Devleti'nin saray mutfağına Orhaneli'den tavuk, yumurta ve hindi gönderilmekte¹² oluşu bu uygulamanın Osmanlı döneminde de pek değişmediğini göstermektedir.¹³ Bulunan kalıntılar yöredeki Rumların Roma döneminde bağcılıkla geçimlerini sağladıklarını ve sınırlı da olsa verimli arazileri de ekip biçtiklerini göstermektedir.¹⁴

Orhaneli kazasının da içinde bulunduğu dağ yöresi¹⁵ fiziki yapısının doğal bir sonucu olarak tarih boyunca yoğun bir yerleşime uğramamıştır. Bölgenin ulaşım imkânlarının sınırlılığı bu yerleşim merkezini, asker kaçakları ve haydutlar için bir sığınak haline getirmiştir. Dağ yöresinde kent hüviyetine ulaşabilmiş tek yerleşim alanı olan Orhaneli,¹⁶ 450 tarihinden itibaren Ortaçağ'da bir piskoposluk merkezi olmuştur.¹⁷

Orhaneli'de Roma-Bizans dönemine tanıklık etmiş çok sayıda tarihi kalıntı bulunmuştur. 1835 yılında gerçekleştirdiği gezide Orhaneli'de karşılaştığı tarihi eserler ile ilgili Charles Texier şu bilgileri vermektedir: “*Orhaneli çayının Apolonias gölündeki çıkışından itibaren takip edilerek, on saat gidildikten sonra şu anda yerinde bulunan eski şehrin izlerini koruyan küçük Édrénos kasabasına gelinir. İmparator Hadrian'ın yaptırdığı bu Hadriani şehri, gerçekte Orhaneli çayının kenarında kurulmuştu; burası sahanın en önemli noktasıydı. Yine bu addaki sahanın merkezinde kurulmuş şehirden ayırt edilmesi için, ona Olympus Hadriani denirdi. Bizans imparatorluğu zamanında piskoposluk merkezi olan Hellespont eyaletinden sayılmıştır. (...) Nehrin kıyısı bir Bizans kalesiyle korunmuştur. Fakat Hadriani harabeleri*

⁹ Dostoğlu, Neslihan, “Modernleşme Döneminde Bursa'daki Kentsel Gelişme”, *Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa*, ed. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, ss. 11-30., s. 11.

¹⁰ Kaplanoğlu, Raif, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 78.

¹¹ Kaplanoğlu, a.g.e., s. 79.

¹² Dinçel, a.g.e., s. 35.

¹³ Kaplanoğlu, a.g.e., s. 79.

¹⁴ Dinçel, a.g.e., s. 35.

¹⁵ Günümüzde Bursa'nın Orhaneli, Keles, Büyükorhan ve Harmancık ilçelerinin yer aldığı coğrafi saha Uludağ'ın eteklerindeki konumu nedeniyle dağ yöresi olarak adlandırılmaktadır.

¹⁶ Kaplanoğlu, a.g.e., s. 42.

¹⁷ Dinçel, a.g.e., s. 69.

buradan iki mil uzaktadır. İlk göze çarpan bina, şehrin üç kemerden oluşan eski bir kapısıdır; fakat duvar adına hiç bir şey yoktur. Kapının mimari tarzı oldukça sıradandır. Biraz ilerideki dikkate değer bir bina harabesi ise, çevrelediği bütün mimari harabeleri ile eski bir şehrin yerini gösterir. İsimlerin uygunluğu sebebiyle bu yer, hiç şüphesiz Hadriani harabeleridir. Orada oturanlar bütün bu yıkıntıları –tarlalarına zarar verdiği için- sökerek atarlar. Güzel yapılmış birçok korniş parçaları, sütun kırıkları, eski sur diplerinde yığınla durur. Yıkıntısı daha bozulmamış olan büyük binanın, bir gymnase olması çok muhtemeldir, temel duvarları şu anda tamamen ayırt edilebilir. (...) Gymnase binasının yanındaki diğer iki binanın, yakınındaki sütun parçalarına göre bir yargıya varmak gerekirse, tapınak oldukları akla gelir. Bunların biri Dor, diğeri İyon tarzındadır. (...) Hadriani'nin kitabeleri çok azdır.¹⁸

Mezarlar, tapınak, gymnazyum ve manastır kalıntıları ile döneme ait yerleşim yerlerinden geriye kalanlar dönem hakkında bilgi sağlamaktadır.¹⁹ Akçapınar ve Belenören Köyleri (Keles) arasındaki Tazlak Tepesi'nde Zeus Kersullos Tapınağı, Kemaliye Köyü'nde (Keles) Kızılkilise Tapınağı, Letafet (Orhaneli), Dedebali (Harmancık), Örenkaya- Karacaköy (Harmancık) köylerinde mezarlık kalıntıları, Karaoğlanlar, Serçeler, Uzunöz (Orhaneli), Alpagut, Çayören (Keles), Ballısaray (Harmancık), Çatalsöğüt (Harmancık), Gedikören (Harmancık) köyleri ile Orhaneli'de eski yerleşim kalıntıları, Derecik (Büyükorhan), Nalbant (Harmancık), İshaklar (Harmancık), Düvenli (Keles) köylerinde tapınak kalıntıları, Ilıcaksu Köyü'nde (Harmancık) ise hamam kalıntıları bulunmaktadır. Ayrıca Lidya paraları ile kitabeler de dağ yöresinde ortaya çıkan döneme ait diğer eserlerdir.²⁰

Orhaneli'deki yerleşim alanları, depremler ve veba salgını gibi olaylardan etkilenmiştir. Yörede “viran” ve “ören” kelimeleri ile biten birçok yerleşim yerinin mevcudiyeti, çeşitli nedenlerle boşaltılan bu yerleşim alanlarının bir süre sonra tekrar yerleşim merkezi haline geldiğini göstermektedir.²¹

Bursa ve çevresi, Anadolu Selçukluları döneminde 1080 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedilmiştir. 1107 yılında kaybedilen Bursa, 1113 tarihinde tekrar Türklerin eline geçmiş ise de Bizans Kralı Aleksis Komnenos tarafından Bursa ve çevresi Selçuklulardan geri alınmıştır.²²

¹⁸ Texier, Charles, *Küçük Asya*, c. I., çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002, s. 247-248.

¹⁹ Dinçel, a.g.e., s. 69.

²⁰ Dinçel, a.g.e., s. 69-79.

²¹ Dinçel, a.g.e., s. 67.

²² Yınanç, M.Halil, “Bursa Tarihi”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul, 1979, ss. 810-814, s. 810.

II. ORHANELİ'NİN FETHİ

Türkler, Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçukluları döneminde Bursa ve çevresine yerleşmişlerdi. Bursa, fethedildiğinde üç kuşaktır bu bölgede yaşayan Türk ve Müslüman unsurlara sahipti.²³ Osman Gazi, Orhaneli'nin fethini oğlu Orhan Bey'den istemişti. Atranos Tekfurunun atasının Dinboz Gazasında Bay Hoca'yı şehid etmiş olduğunu belirtmiş; kendisi ayağındaki nikris²⁴ rahatsızlığı nedeniyle sefere katılamamış, ancak Köse Mihal ve Turgut Alp'i bu gazada oğlu Orhan Bey'e yoldaş kılmıştı. Orhaneli Tekfuru, Orhan Bey ve gazilerin kent üzerine geldiğini işitince kenti terk edip Alita dağına çekilmiş, Orhan Bey'in takibi üzerine kaçarken kayalıklardan düşerek ölmüştü.²⁵ Orhan Bey geri dönüp Orhaneli kalesini yıktırmış, sonra da Bursa'nın kuşatması için babası Osman Bey ile buluşmuştu. 1325'te gerçekleşen bu fetih Bursa'nın fethi için önemli bir basamak teşkil etmiştir.

Osmanlı öncesinde Roma-Bizans Dönemi'ni yaşamış olan Orhaneli, Osmanlı Devleti'nin 1325 tarihinde burayı fethi ile gerçek anlamda Yörüklerin yerleşim yeri haline almıştır. Coğrafi açıdan ulaşımı güç bir noktada yer alması nedeniyle, Temmuz 1921'de yaşanan Yunan işgalini saymazsak, Osmanlı Devleti döneminde yaşanan büyük hadiselerden dahi pek etkilenmemiştir.²⁶

Orhaneli'nin ve Bursa'nın fethi ile birlikte dağ yöresi, Osmanlı Devleti sınırlarına gelen Yörük ve Türkmen aşiret ve oymaklarına yurt olmuştur. Dağ yöresinde Yörük aşiretlerinin adlarını taşıyan birçok yeni yerleşim birimi kurulmuştur.²⁷

Orhaneli fethin akabinde yaya teşkilatına dahil edilmiş ve nahiyelerin oluşturulmasıyla birlikte ise serpiyadeye bağlanmıştır.²⁸

Bithynia'nın XIV. Yüzyıldan itibaren Osmanlı egemenliğinin kapsama alanına girmeye başlaması dağlardaki Hıristiyan köylerinin boşalmasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle XIV-XIX. yüzyıllar arasında bölgenin dağlarında çok az Rum köyü bulunmaktadır.²⁹ Salnamelerde 1870 tarihinden itibaren yörede Hıristiyan nüfus yaşadığına dair herhangi bir kayda rastlanmaz.

---

²³ Kaplanoğlu, a.g.e., s. 79.

²⁴ Ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık. Bkz. Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yay., Ankara, 2008, s. 837.

²⁵ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannümâ*, c. I, yay. Faik Reşit Unat-Mehmed Köymen, TTK Yayınları, Ankara, s. 130.

²⁶ Cemiloğlu, Mustafa, "Bursa Bölgesi Yörükleri", *Osmangazi ve Bursa Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ed. Cafer Çiftçi, Osmangazi Belediyesi(Özener Matbaası), İstanbul, 2005, s. 35-48.

²⁷ Dinçel, a.g.e., s. 81.

²⁸ Dinçel, a.g.e., s. 82.

²⁹ Kaplanoğlu, a.g.e., s. 87.

Atranos bölgesine yerleşen Türkler, yerli nüfus tarafından terk edilmiş, boşaltılmış birçok yerleşim yeri bulmuş ve buraları yeniden adlandırmışlardır.³⁰ Bölgede yer alan yerleşim alanları isimlendirilirken Oğuz boyu adları, doğal yapı, kişi isimleri³¹ oymak ve cemaat isimleri, bitki ve hayvan isimleri referans oluşturmuştur.³² Türkçe olmadığı düşünülen köy adları³³ bulunmakla birlikte Salnamelerde geçen nüfus verilerinde, Orhaneli’de Hristiyan nüfus bulunmadığı görülmektedir.

III. ORHANELİ’NİN İDARİ YAPISI

Orhaneli, kendisine bağlı Harmancık ve Gökçedağ nahiyesi ile birlikte Hüdavendigâr Vilayeti’nin Bursa Sancağı’na bağlıdır. 1303 tarihli salnamede ilk defa kaza statüsünde yer alan Atranos, önceki salnamelerde “mea cebel-i cedîd ve atîk atranos nahiyesi” şeklinde geçmektedir. 1911 tarihinde “Atranos” adı değiştirilip “Orhaneli” olmuştur.³⁴

1907 tarihinde, Orhaneli kazasının yönetimi aza-yı tabîi ve aza-yı müntehibeden (seçilmiş aza) oluşmakta ve idare meclisi reisliğini de kaymakam yürütmektedir. Ayrıca kazada Ziraat Bankası ve Duyûn-ı Umûmiye idaresi mevcuttur. Hassa ordusuna bağlı ikinci Mihaliç alayının 4. Atranos Taburu da kazada bulunmaktadır.³⁵

A. Beyce Kasabası (Kaza Merkezi)

1898 tarihinde, Atranos kazasının merkezi olan Beyce kasabasının 215 hane ve 996 nüfusu olup, Hamidiye, Selimiye ve Mecidiye adlarında 3 mahallesi bulunmaktadır. Kasabaya bağlı köy sayısı 110 olup tamamı çiftçilikle uğraşmaktadırlar.³⁶ Vilayet merkezine 70 kilometre uzaklıktadır ve bir şose yol ile bağlıdır.³⁷ Merkez vilayete olan uzaklığı 10 saat olarak kabul edilse de 12 saat ilâ iki gün arası bir yolculukla vilayete ulaşılabilir. Vilayete ulaşım, şiddetli kış günlerinde haftalarca hatta aylarca mümkün olmamaktadır. 1898 yılı salnamesinde padişah tarafından yol yapımı ile ilgili müjde verildiği ve muntazam bir yol yapımı halinde kasabanın ve kazanın tamamının ziraatinin de ticaretinin de gelişeceği belirtilmektedir. Kasabanın ekonomisinde en önemli yeri kerestecilik tutmaktadır.³⁸

³⁰ Bölgedeki köy isimlerinde “Ören” ya da “Viran” sözcülerinin yer alması ve 16 yüzyıldaki kayıtlarda dahi bu isimlerin kullanılıyor olması bu savı desteklemektedir. Bkz. Cemiloğlu, a.g.e., s. 39.

³¹ Cemiloğlu, a.g.e., s. 42.

³² Dinçel, a.g.e., s. 193.

³³ Argın, Burmu, Kayapa, Moraşatlar, Natçalar, Oydas gibi. Bkz. Cemiloğlu, a.g.e., s. 41.

³⁴ Akkılıç, a.g.md., s. 1281.

³⁵ H.V.S., (1325), s. 424.

³⁶ H.V.S., (1316), c. 2, s. 294.

³⁷ H.V.S., (1324), s. 325.

³⁸ H.V.S., (1316), s. 294.

Kasabada 36 odalı bir medrese, bir hükümet konağı, bir debboy-ı humâyun, bir cami, bir askeriye ve cephane dairesi ile birer iptidâî ve rüştiye mektebi bulunmaktadır.³⁹

B. Harmancık Nahiyesi

Harmancık Nahiyesi, salnamelere göre 1870 yılında kaza statüsüne sahip bir yerleşim yeri iken, 1886 yılında Atranos kazasına bağlı bir nahiye konumundadır. Nahiyenin merkezi Çardı köyüdür. Nahiyeye bağlı 44 köy bulunmakta ve nahiye nüfusu 1654 hanede yaşamaktadır.⁴⁰ 1316 tarihli salnamede nahiyedeki hane sayısının 2012, nüfusun ise 10308 olduğu görülmektedir.

1898 tarihinde, nahiye merkezi olan Çardı köyünde 50 hane, 1 dükkan, 1 kahvehane, 1 fırın, 1 hükümet konağı ile 1 reji dairesi bulunmaktadır. Köyde 10 kız ve 30 erkek öğrencinin öğrenim gördüğü eski usul eğitim veren bir sıbyan mektebi bulunmaktadır.⁴¹

Nahiye dahilinde Kozluca, Artıran ve Murat Dağı civarında krom madenleri keşfedilmiş, bir müddet işletilmiştir. Artıran'daki maden tükendiğinden ve diğer ocaklar için ise resmi izin alınmadığından ocaklar işletilmemektedir.⁴²

C. Gökçedağ Nahiyesi

Merkezi, Eynekullar köyü olan Gökçedağ nahiyesinde⁴³ 1877 yılında 930 hanede 3.200 nüfus ikamet etmiştir.⁴⁴ 1898 tarihi itibarıyla nahiyeye bağlı 41 köy bulunmaktadır. Nahiye merkezinde bir camii, iki medrese, bir hükümet konağı ile inşaatı yeni tamamlanan bir iptidai mektep yer almaktadır. Nahiyenin köy nüfusunun tamamı çiftçilikle geçimlerini sağlamakta olup, buğday, arpa gibi hububat ürünleri yetiştirmektedir.⁴⁵

D. Nüfus

Orhaneli nüfusuna ait ilk veriler tüm nüfusun sayısını değil, yalnızca vergi yükümlülerini bildirmektedir. Orhaneli nüfusuna ait daha ayrıntılı bilgilere ise salnamelerde yer verilmiştir. Yabancı kaynaklardaki gayrimüslim nüfus verileri ile salnamelerdeki bilgiler birbiriyle tam örtüşmemektedir.

---

³⁹ H.V.S., (1324), s. 325.

⁴⁰ H.V.S., (1294), s. 136.

⁴¹ H.V.S., (1316), s. 297.

⁴² H.V.S., (1316), s. 298.

⁴³ H.V.S., (1316), s. 298.

⁴⁴ H.V.S., (1294), s. 136.

⁴⁵ H.V.S., (1316), s. 299.

Tablo 1. Orhaneli’de Yıllara Göre Vergi Yükümlüsü Toplamı⁴⁶

Sayım Yılları	Toplam Vergi Yükümlüsü
1831	4.972
1870	9.759
1875	9.431

1893 yılı nüfus verilerine göre Orhaneli’de 19.139 erkek ve 19.290 kadın olmak üzere toplam 38.429 kişi yaşamaktadır ve tamamı Müslüman’dır.⁴⁷ Aynı tarihe ait Cuinet’in verilerine göre ise kazada 44.705’i Müslüman, 3.200’ü Ortodoks Rum ve 4.225’i Gregoryen Ermeni olmak üzere toplam 52.130 kişi yaşamaktadır.⁴⁸

Tablo 2. Salnamelere Göre Orhaneli’nin Demografik Yapısı

Tarih	1894		1895		1896		1897		1898	
Cinsiyet	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
Nüfus	11599	11775	19567	19361	19771	19509	20171	19836	20548	20339

1914 yılında ise kazada 24.189’u erkek ve 22.971’i kadın olmak üzere 47.160 Müslüman, 44 Ortodoks Rum ve 6 Ermeni nüfus bulunmaktaydı.⁴⁹ Orhaneli’nin nüfusunda görülen artışta dağ yöresinde yer alan Harmancık, Gökçedağ gibi yerleşim yerlerinin kendisine bağlanmasının rolü olabileceği gibi dönemin zor şartları göz önüne alındığında gerçek nüfus verilerinin elde edilememiş olması da muhtemeldir.

Tablo 3. Salnamelere Göre Orhaneli Nüfusu’nun Dini Yapısı

Tarih	1899		1900		1901	1902	1903	1906
Mensubiyet	Rum	Müslüman	Rum	Müslüman	Müslüman	Müslüman	Müslüman	Müslüman
Nüfus	6	42721	6	43015	42975	42975	43125	45704

Bursa vilayetine, Ruslara karşı verilen savaşlardan ve özellikle de 93 Harbi’nden⁵⁰ sonra toplam 85.630 kişi Kırım ve Kafkaslardan göçmen olarak gelmiştir. Bursa nüfusu 1831’de 169.058 nüfusa sahip iken, 1893’te bu sayı 285.782’ye ulaşmıştır.⁵¹ Gökçedağ nahiyesinin Çiçekli Yayla mahalline 13 hanede 33 Kazan muhaciri iskân edilmiştir.⁵²

⁴⁶ Akkılıç, a.g.md., s. 1282.

⁴⁷ Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu Demografik ve Sosyal Özellikleri*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2003, s. 172.

⁴⁸ Akkuş, Turgay, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Bursa Kent Tarihinde Gayr-i Müslimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2008, s. 90. (Vital Cuinet, *La Turquie d’Asie*, Ed. Ernest Leroux, Paris, 1894, s. 113’ten naklen)

⁴⁹ Akkuş, a.g.t., s. 169.

⁵⁰ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı

⁵¹ Karakoç, Fulya Düvenci, “Bursa’da Sosyal ve Kültürel Yaşam”, *Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa*, ed. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, ss. 201-233., s. 204.

⁵² H.V.S., (1314), s. 338.

Çanakkale Savaşı sırasında güvenlik kaygısı nedeniyle Marmara adalarından tahliye edilen Rumların, sayısal çoğunluğu nedeniyle Karesi yanında Orhaneli, Karacabey ve Kirmastı'ya sevki kararlaştırılmıştı. Karar doğrultusunda sevk edilenlerin iç kesimlerdeki Rum köylerinde iskân edilmeleri öngörülmüştü.⁵³ Vilayet tarafından düzenlenen 16 Aralık 1915 tarihli nüfus cetveline göre Orhaneli kazasına 4.492 Rum sahilden nakil ve ilave olmuştur.⁵⁴ Ancak incelediğimiz mahkeme kayıtlarında gayrimüslimlerle ilgili bir atıf bulunmamaktadır. 1904 yılında 625 boşanma, 805 doğum, 688 ölüm olayı gerçekleşmiştir.⁵⁵

IV. ORHANELİ'NİN EKONOMİK YAPISI

Kazanın arazisi sarp ve dağlık olmakla birlikte ziraatin mümkün olduğu yerler münbit olup⁵⁶, anason, pamuk, afyon, haşhaş, erik, armut, elma, üzüm, nohut, tütün, mercimek, tut, fasulye, buğday, çavdar, burçak, mısır, patates, susam, yonca kiraz, kavun, kabak, yetiştirilmekte ayrıca bal üretilmektedir. İpek kozası üretimi de her sene artış göstermektedir. Kerestecilik ve basit dokuma tezgâhlarında üretilen kilim ve çul diğer geçim kaynaklarıdır.⁵⁷

Arazi maden açısından zengin olmakla birlikte yolların bozuk olması nedeniyle yeterince istifa edilememektedir.⁵⁸ Kazanın kuzeydoğusunda iki kaliteli krom madeni bulunmakta ve imtiyaz sahibi tarafından madenden çıkarılan kromun nakliyatı gerçekleştirilmektedir.⁵⁹ Demirli ve kükürtlü ılıcaları bulunan kazanın havası ılıman ve suları ise bol ve lezzetlidir.⁶⁰

Kazanın 900.200 dönümlük ormanlık alanında çam, meşe, gürgen gibi ağaçlar bulunmakta, ahali, bu ormanlardan kestiği ağaçları kaza merkezindeki 5 hızarda tahta haline getirmekte ve Marmara sahilindeki Rum kasabaları ile İstanbul'a göndermekteydi.⁶¹ Salnamelere göre ise Döğenli, Sorgun, Kocakavak, Pelitviran ve Terce ormanlarında Akçam, Sarıçam, Gürgen, Meşe; Kapudağı, Kozağaç, Ortaburun, Akçasaz ormanlarında Sarıçam ve Karaağaç; Burmu, Kınık, Çobanlı, Ömeraltı ormanlarında ise Akçam, Karaçam ve Meşe ağaçları bulunmaktadır.

⁵³ Akkuş, a.g.t., s. 226.; Efiloğlu, Ahmet, *İttihat ve Terakki'nin Azınlıklar Politikası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 398.

⁵⁴ Efiloğlu, a.g.t., s. 400.

⁵⁵ H.V.S., (1325), s. 343.

⁵⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 213.

⁵⁷ H.V.S., (1316), c. 2, s. 293., H.V.S., (1324), c. 3., s. 326.

⁵⁸ H.V.S., (1316), c. 2, s. 294.

⁵⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 213.

⁶⁰ H.V.S., (1316), c. 2, s. 294.

⁶¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 213.

Kazada sanayi ve ticaret sınırlıdır. Yalnızca kaza merkezi olan Beyce kasabasında biri vakıf olmak üzere üç han, altı fırın, on bir bakkal, bir eczane, bir hamam, bir kunduracı, iki yemenici, bir tamirci, bir demirci, bir tüfekçi, bir tenekeci, dört yağhane, bir değirmen bulunmaktadır. Yine Beyce kasabasında cumartesi günleri kurulan ve belediyeye senelik dört bin kuruş vergi geliri getiren bir pazar bulunmaktadır. Halkı ticarete meyyal ve kazaya bağlı Orhan-ı Kebir (Büyükorhan) köyünde ise senelik altı bin kuruş getiren bir kır pazarı kurulmaktadır. Harmancık nahiyesinin merkezi olan Çardı köyünde ve Gökçedağ nahiyesinin merkezi olan Eynekullar köyünde Çarşamba günleri kurulan ve senelik yüz kuruş vergi elde edilen birer pazar kurulmaktadır. Çardı'da ayrıca bir değirmenci, dört bakkal dükkânı, bir fırın ile iki su değirmeni bulunmaktadır.⁶²

Köylüler çoğunlukla evlerinin ihtiyacı olan kilim, çul, çuval, heybe, donluk, şayak, kalçın, kuşak gibi mensucatı kendileri üretirlerdi. Karıncalı, Yörükler, Burmu, Çivili köylüleri mevsimlik ziraat faaliyetleri dışındaki zamanlarda çevre ormanlarda düven yapmakla meşgul olurlardı. Harmancık nahiyesinin Çakmak köyü sakinleri ise yörelerindeki çakmak taşını işlerlerdi.⁶³

Ziraat açısından kaza dört önemli mıntıkaya ayrılmıştı. Cebel yahut Vakıfkulu mıntıkası genellikle bağcılıkla meşgul olurdu. 30.000 dönüm-ü atik arazide yıllık 7.500.000 kıyye⁶⁴ üzüm üretilmektedir. Yörede üretilen üzüm, iklim şartları dolayısıyla geç olgunlaştığından vilayete bağlı diğer kazalara ihraç edilmekte, bu durum üreticilerin daha fazla kazanmasını sağlamaktadır. Üzümün kıyyesi, on iki paradan fazla etmektedir.⁶⁵

Tarım insan gücüne olduğu kadar bu dönemde hayvan gücüne dayanmaktadır. Hayvancılık, yörenin önemli geçim kaynaklarından birini oluştururken devlet için de önemli bir vergi kalemidir. 1325 senesine ait verilere göre toplam 19.916 hayvan için Orhaneli'den 167.925 kuruş vergi alınmıştır.⁶⁶

Tablo 4. Orhaneli'nin Hayvan Varlığı

Cinsi	At, bargir ⁶⁷	İnek,Öküz	Ester ⁶⁸	Merkeb	Manda	Deve	Toplam
Adedi/Sayısı	1.913	11.863	894	5.017	94	135	19.916

⁶² H.V.S., (1324), s. 325.

⁶³ H.V.S., (1324), s. 326.

⁶⁴ Kıyye-i atıka: Okka, dörtyüz dirhem (1282 gram), kıyye-i âşâri: kilo, bin gram olan ağırlık ölçüsü, bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 519.

⁶⁵ H.V.S., (1324), s. 326.

⁶⁶ H.V.S., (1325), s. 312.

⁶⁷ Beygir, at, bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 71.

⁶⁸ Katır, bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 236.

1907 senesine ait ağnam cetvelinde ise kaza dahilinde 28.844 koyun, 64.492 keçi, 25 tiftik keçisi olmak üzere toplam 93.361 küçükbaş hayvan olduğu görülmektedir.⁶⁹

Tablo 5. Orhaneli’de Yetiştirilen Bakliyat ve Hububat Miktarları⁷⁰

Orhaneli Tarım Ürünleri	Bakliyat			Hububat				
	Bakla	Fasulye	Nohut ve Mercimek	Buğday	Arpa	Yulaf	Kapluca ve Çavdar	Mısır
Kile	475.000	1.000	6.000	300.000	150.000	400.000	23.000	20.000

1907 senesinde Bursa’da buğday üretimi 480.000 kile iken Orhaneli’de buğday üretimi aynı yıl 300.000 kiledir. Yine aynı yıl Orhaneli’de 4.000 kıyye tütün, 3.000 kıyye afyon ve 10.000 kıyye tereyağı üretilmektedir.⁷¹

Tablo 6. Orhaneli’nin Çeşitli Ürünlere Ait Yıllık Üretim Toplamları⁷²

Orhaneli Mahsulâtı	Tütün	Afyon	Tereyağı	Peynir	Yün ve Yapağı	Keçi Kılı	Patates
Kıyye	4.000	3.000	10.000	24.000	15.000	15.000	15.000

Osmanlı Devleti tarafından 1901 yılından itibaren yöre halkına dut fidanı dağıtılarak üretim teşvik edilmiştir.⁷³ Orhaneli’de 1902 senesinde 18.500 kilo olan yaş koza üretimi, yıldan yıla artış göstererek 1903 senesinde 20.000 kilo, 1904 senesinde ise 21.000 kilo olmuştur. 2.800 dönüm genişlikte dutluk alana sahip olan Orhaneli’de dönümden 600 kilo yaprak elde edilmektedir.⁷⁴

Saray mutfağı olan Matbah-ı Amire’nin tavuk, hindi ve yumurta ihtiyacı dağ yöresinden karşılanmıştır.⁷⁵

V. ORHANELİ’NİN EĞİTİM DURUMU

1325 (1907) tarihli Vilayet Salnamesine göre Orhaneli’de Rüştüye’de 34, sıbyan mektebi ve ibtidâî mekteplerde ise 6.881 talebe öğrenim görmektedir. Mektep sayısı ise 195’tir. Mekteplerde Alfabe, Kur’an-ı Kerim, Tecvid, İlm-u Hal gibi derslerin yanında Türkçe, Hesap,

⁶⁹ H.V.S., (1325), s. 313.

⁷⁰ H.V.S., (1325), s. 314.

⁷¹ H.V.S., (1325), s. 314.

⁷² H.V.S., (1325), s. 314.

⁷³ Dinçel, a.g.e., s. 35.

⁷⁴ H.V.S., (1325), s. 347.

⁷⁵ Dinçel, a.g.e., s. 35.

Coğrafya ve Mâlumât-ı Zirâiyye, Kıraat, Tarih-i Osmânî dersleri okutulmaktadır.⁷⁶ Kaza dâhilinde Büyükorhan ve Mazlumlar köylerinde birer medrese bulunmaktadır.⁷⁷

Kaza dâhilinde 4.372 öğrenci ilk öğretim kademesi olan iptidâî mekteplerde eğitim görmektedir. Mektep sayısı yıllara göre değişim göstermektedir. 1294'te kazadaki mektep sayısı 80 iken 1315'te 185'tir.

Tablo 7. Salnamelere Göre Orhaneli'deki İptidâî Mektep Sayısı

Tarih	1294	1303	1311	1312	1314	1315
Mektep Sy.	80	61	153	146	185	185

1313 senesi salnamelerine göre iptidâî mekteplerde usûl-i cedîde ve usûl-i atîka ayrımı mevcut olup, aynı sene Orhaneli'deki mekteplerde eski usul eğitim eğitim verilmektedir.⁷⁸ 1314 senesinde ise Atranos kazasındaki mekteplerden 5'inde yeni usul eğitim verilmektedir.⁷⁹

Tablo 8. Salnamelere Göre Orhaneli Rüştîye Mektebinde Eğitim Gören Öğrenci Sayıları

Tarih	1311	1312	1314	1315	1318	1319	1320	1321
Öğr.Sayısı	27	26	24	24	28	28	28	41

İptidâî mekteplerde kız ve erkek mektebi ayrımı mevcuttur. 1311'de Orhaneli'deki mekteplerin 4'ü kız mektebi olup bu mekteplerde 160 kız öğrenci eğitim görmektedir.⁸⁰

⁷⁶ H.V.S., (1325), s. 331-333.

⁷⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 213.

⁷⁸ H.V.S., (1313), s. 132.

⁷⁹ H.V.S., (1314), s. 417.

⁸⁰ H.V.S., (1311), s. 306.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ

I. MEŞRUTİYET'İN İLANI

“Anayasalı ve meclisli saltanat-hilafet rejimi”, “anayasalı monarşi” manalarında kullanılan meşrutiyet kavramı, Osmanlı siyasi hayatına damga vurmuş iki döneme de isim vermiştir. Kanun-i Esasi'nin ilanı (23 Aralık 1876) ile Meclis-i Mebusan'ın II. Abdülhamid tarafından kapatılmasına (13 Şubat 1878) kadarki dönem I. Meşrutiyet olarak adlandırılırken, Meclis-i Mebusan'ın yeniden toplanması çağrısı (24 Temmuz 1908) ile Saltanatın kaldırıldığı (1 Kasım 1922) tarihine kadar geçen döneme de İkinci Meşrutiyet denilmektedir.⁸¹

A. İkinci Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Devleti

Fransız İhtilâli'nin doğurduğu milliyetçilik, hürriyet, eşitlik, adalet fikri Osmanlı tebaası olan gayrimüslim unsurlar üzerinde isyan ve ayrışmalarla neticelenen bir etki yaptığı gibi Osmanlı aydınının Osmanlı Devleti'ni bir bütün halinde tutmak için arayış içine girmesine de vesile olmuştur. 1808 yılında padişah ile ayanlar arasında varılan mutabakat, 1839 Tanzimat Fermanı ile padişahın otoritesini sınırlandırması, 1856 Islahat Fermanı ile Müslim ve gayrimüslim tebaa arasındaki farkları giderme çabası ve nihayetinde Jön Türklerin marifetiyle II. Abdülhamid'in tahta geçirilmesi ve I. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışındaki yeni rotasını işaret ediyordu.

Sanayi İnkılâbı ile ortaya çıkan hammadde ve pazar arayışı ve sömürgecilik hareketleri tüm dünyayı etkilediği gibi Osmanlı Devleti'ne de önemli tesirleri olmuştur. Sanayileşen ülkelerin giderek artan hammadde talebi ve buna bağlı olarak oluşan pazar arayışı; hammadde ve arzın güvenli ulaşımı ülkeler arası rekabeti doğurmuştur. 1881'de Tunus'un Fransızlar, 1882'de Mısır'ın İngilizler tarafından işgali yaygınlaşan sömürgecilik hareketlerinin sonucudur.

Ruslarla yapılan Kırım Savaşı (1854) sırasında İngiltere'den ilk dış borç alımı, 1881'de Duyun-ı Umumiye idaresinin kurulması ile sonuçlanmıştır. Diğer yandan kapitülasyonların yıkıcı etkisi Osmanlı Devleti'nde üretimi önemli ölçüde baltalamıştır.

---

⁸¹ Hanioglu, M. Şükrü, “Meşrutiyet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXIX, Ankara, 2004, ss. 388-392, s. 388.

Milliyetçilik akımı, Osmanlı Devleti içinde yaşayan Sırp ve Yunanların ayaklanmalarına neden olmuştur. Ayaklanmalar sırasında yapılan müdahaleler, panslavizm politikası doğrultusunda Slav ırklarının koruyuculuğunu üstlenen Rusya ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti adına büyük toprak kayıplarına neden olan savaflara neden olmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi I. Meşrutiyet'i ilan eden II. Abdülhamid'in 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı kapatarak Meşrutiyet'e son vermesinin nedenlerinden biri olmuştur.

Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ve Kanun-ı Esasi'nin kaldırılması ile II. Abdülhamid döneminde yönetimin, sarayın ve bizzat padişahın eline geçmesi İkinci Meşrutiyet'in taraftar bulmasının en önemli nedenlerindedir.⁸² II. Abdülhamid'in devrilmesi hedefinde birleşen Meşrutiyet taraftarları arasında da farklı ideolojik ve etnik yaklaşımlara sahip insanlar mevcuttu. Türkler dışındaki diğer etnik unsurlar Meşrutiyet'i kendi milli ülkü ve menfaatlerinin gerçekleşmesi için arzu ederken, Türk aydınları arasında ise "hasta adam"ın ölüme her geçen gün biraz daha yaklaştığı, tedbir ve tedavi yolları aranmazsa kaçınılmaz sonun kendilerini beklediği kanaati, endişesi mevcuttu.⁸³

1. Meşrutiyet'in İlanına Giden Yol

1905 yılında gerçekleşen Japon-Rus Savaşı sonunda, sömürünün ve emperyalizmin timsali olan bir Avrupa Devleti karşısında ulusal kimliğinden ve geleneklerinden taviz vermeyen bir Asya Devleti galip gelmişti. Bu durumun, Osmanlı Devleti'ndeki fikir ve aksiyon adamları için manası büyüktü. Ayrıca mutlakiyetle yönetilen Rusya'da, bu mağlubiyet, işçi hareketlerine ve grevlere sebebiyet vermiş; meşrutiyet istekleri daha gür seslendirilir olmuştu. Çar, muhalefetin istekleri doğrultusunda 30 Ekim 1905'te meşruti idareyi temel alan bir anayasayı kabul etmişti.⁸⁴

İran'da Şah, Aralık 1905'te başlayan ihtilal hareketine daha fazla dayanamadı ve 5 Ağustos 1906 tarihinde meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı.⁸⁵

2. İkinci Meşrutiyet'in Mimarı: İttihat ve Terakki

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun tedbir alınmazsa çöküşle neticeleneceğini düşünen Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye öğrencilerinin oluşturdukları ilk

⁸² Kodaman, Bayram, "II. Meşrutiyet Dönemi(1908-1914)", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, c. XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 165-192, s. 168.

⁸³ Kodaman, a.g.m., s. 169.

⁸⁴ Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara, 2001, s. 73.

⁸⁵ Akşin, a.g.e., s. 74.

örgütlenme İkinci Meşrutiyet'in ilanını sağlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de temelini oluşturur. Bu örgüt 3 Haziran 1889 (21 Mayıs 1305) tarihinde kurulmuş ve "İttihad-ı Osmanî Cemiyeti" adıyla tanınmıştır.⁸⁶ Ohrili Arnavut İbrahim Temo, Kafkasyalı Mehmed Reşid, Arapkirli Abdullah Cevdet ve Diyarbakırlı İshak Sükûfî tarafından kurulan gizli cemiyet, Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesini hedef olarak belirlemiştir.⁸⁷ Cemiyet, Mason Locaları⁸⁸, İtalyan Carbonari Cemiyeti ve Rus Nihilistlerin örgütlenme biçimlerini kendisine model almış ve hücreler biçiminde teşkilatlanmıştır.⁸⁹ Cemiyet, ilk etapta okul yanındaki odunlukta düzenlediği *Hatap Kıraathanesi Toplantısı* adını verdikleri toplantılar yaparken, Haziran 1889'da okul dışında ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. İnciraltı Toplantısı adı verilen ve bir idare heyetinin oluşturulduğu bu toplantıya 12 kişi katılmıştı. Toplantılarda Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa'nın yazdıkları metinler okunuyordu.⁹⁰

Kısa zamanda üye sayısı 900'e ulaşan cemiyet Baytar, Harbiye, Mülkiye, Bahriye mekteplerinde de taraftar kazandı. İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin okuldaki çalışmalarından Sarayın haberdar olması üzerine okul komutanı Ali Saip Bey görevden alınarak yerine Zeki Paşa atanmıştır. Okulda gizli bir cemiyet kurulduğunu öğrenen Zeki Paşa cemiyet üyelerini tutuklatmış,⁹¹ mahkemece haklarında yapılan tahkikat sonucu cemiyetin 9 üyesi okuldan atılmıştır. Ancak II. Abdülhamid'in iradesiyle affedilmişlerdir.⁹² İbrahim Temo Romanya'ya, Arap Ahmet ve Ali Zühtü Paris'e, Mülkiye'nin Tarih öğretmeni ve *Mizancı Murat* olarak ün yapacak olan Murat Bey ise Mısır'a kaçmıştır. Tıbbiye'de öğrenci olan Nazım Bey ise cemiyet tarafından hem tahsilini tamamlaması hem de Ahmed Rıza ile temasa geçmesi için Paris'e gönderilmiştir. Ahmed Rıza Galatasaray Mektebi mezunuydu ve Fransa'da tahsil görmüştü. Auguste Comte'un Pozitivist⁹³ düşünce ekolünden etkilenmiş, II. Abdülhamid'i devirmek için

---

⁸⁶ Tunaya, a.g.e., s. 19.

⁸⁷ Hanioglu, M. Şükrü, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 23, İstanbul, 2001, ss. 476-484, s. 476; Kalkan, Veli Denizhan, "Hürriyet Giden Yolun Kısa Tarihi", *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, haz. Halil Akkurt - Akif Pamuk, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008, ss. 11-65, s. 21; Eyicil, Ahmet, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Türkler*, c. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 228-244, s. 228; Zürcher, Eric Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.40.

⁸⁸ "Makedonya Risorta", "Labor et Lux" Locaları. Atilhan, Cevat Rifat, *31 Mart Faciası*, Sinan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 121.

⁸⁹ Eyicil, a.g.m., s. 228.

⁹⁰ Eyicil, a.g.m., s. 229.

⁹¹ Eyicil, a.g.m., s. 229.

⁹² Hanioglu, a.g.m., s. 477.

⁹³ Ahmet Rıza'nın Pozitivist düşünceleri Cemiyet üyeleri tarafından paylaşılmıyordu. Zürcher, a.g.e., s. 42.

V. Murat ile iletişime geçtiği ortaya çıkınca Konya'ya sürülmüş, 1899'da Bursa Maarif Müdürü iken Fransa'ya kaçmıştı.⁹⁴

Yapılan pazarlıklar sonucu cemiyet, Paris'te bulunan Ahmed Rıza'nın görüş ve istekleri doğrultusunda adını Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti olarak değiştirmiş, 1895'te ise ilk nizamnamesini yayınlamıştır.⁹⁵ Cemiyet adına yurtdışında yaptıkları çalışmalardan dolayı Ahmed Rıza ve Dr. Nazım vatan haini ilan edilmişlerdir.⁹⁶ Ahmed Rıza'nın müdürlüğünü yürüttüğü ve 1 Aralık 1895'ten itibaren cemiyetin yayın organı olarak yayınlanmaya başlayan *Meşveret* gazetesi ile Mısır'a kaçan Murat Bey tarafından çıkarılan *Mizan* halk tarafından ilgi ile takip edilmiştir.⁹⁷

Paris, Cenevre, Kahire, İstanbul gibi merkezlerle imparatorluk içinde birçok şehirde örgütlenmiş bulunan cemiyet içinde fikir ayrılıkları oluşmaya başlamıştır. Cemiyet içindeki ihtilalci grup ve Mizancı Murat ile Ahmed Rıza arasında kutuplaşma oluşmuş ve 1896 Kasım'ında yapılan cemiyet toplantısı sonucu yönetim Murat Bey'in eline geçmiştir. "Mizan" ise cemiyetin yayın organı haline gelmiştir. İstanbul'daki cemiyet yönetimi tarafından ise II. Abdülhamid'e karşı bir darbe hazırlığına girilmiş, ancak içki sofrasında Nadir Bey'in planı ağzından kaçırması sonucu darbeciler tutuklanmıştır. Cemiyet üyeleri ülke dışında özellikle Avrupa'da bir araya gelerek faaliyetlerini yoğunlaştırmışlar, II. Abdülhamid'in diplomatik girişimleri sonucu Ahmet Rıza Bey ve arkadaşları Paris'ten Belçika'ya oradan da İsviçre'nin Cenevre şehrine geçmek zorunda kalmışlardır.⁹⁸ Başarısız darbe girişimi ardından cemiyet içinde Murat Bey ve Ahmet Rıza Bey etrafında şekillenen çift başlı bir görünüm ortaya çıkmıştı.⁹⁹ Ahmet Rıza 23 Eylül 1897'de *Meşveret*'i cemiyetin yayın organı olarak neşrederken, cemiyetin Cenevre şubesi ise 1 Aralık 1897'de *Osmanlı* mecmuasını yayınlamaya başladı. Ahmet Rıza Bey, cemiyetin Paris sorumlusu olması karşılığında İshak Sukûti idaresindeki cemiyetin Cenevre merkezi ile anlaşmaya vardı ve Fransızca yayınladığı *Mechvéret supplément français*'in editörlüğünü yürüttü.¹⁰⁰

II. Abdülhamid'in direktifiyle İttihatçılarla görüşmek üzere Avrupa'ya giden Serhafiye Ahmet Celalettin Paşa, cemiyet ile anlaşmaya vardı. Cemiyet, *Conrexéville mütarekesi* olarak adlandırdığı anlaşmayı bütün şubelerine duyurmuş, Murat Bey ise İstanbul'a dönme kararı almıştır. Ancak anlaşma uyarınca genel af beklentisinde olan cemiyet, çoğunluğu öğrenci olan

⁹⁴ Eyicil, a.g.m., s. 229.

⁹⁵ Hanioglu, a.g.m., s. 477.

⁹⁶ Eyicil, a.g.m., s. 229.

⁹⁷ Eyicil, a.g.m., s. 230.

⁹⁸ Hanioglu, a.g.m., s. 477; Eyicil, a.g.m., s. 230-231.

⁹⁹ Eyicil, a.g.m., s. 231.

¹⁰⁰ Hanioglu, a.g.m., s. 477-478.

üyelerinden oluşan yetmiş yedi kişinin Trablusgarb'a sürülmesi ile hayal kırıklığına uğramış¹⁰¹, bu durum ise saray ile anlaşmaya yaklaşmayan Ahmed Rıza Bey'in konumunu güçlendirmiştir.¹⁰² Osmanlı mecmuası kapatılmış, Murat Bey Şura-yı Devlet Azalığı'na atanmış,¹⁰³ Çürüksulu Ahmet Bey Belgrat ve Kaymakam Şefik Bey ise Viyana askeri ataşeliğine atanmış,¹⁰⁴ Tunalı Hilmi, Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti'ye ömür boyu aylık 12'şer lira aylık bağlanırken, muhalif yazılarına son vermeleri şartı getirilmiş, İshak Sukuti Roma, Abdullah Cevdet Viyana, Tunalı Hilmi ise Madrid elçiliğine doktor olarak atanmışlardır.¹⁰⁵ Çalışmalarına hız veren Ahmet Rıza Bey ve Dr. Nazım Bey ise Meşveret'i çıkarmaya devam etmiş, Sami Paşazade Sezai ve Dr. Bahattin Şakir gibi kişileri cemiyete kazandırmışlardır.¹⁰⁶

1899 Aralık ayında Damat Mahmut Paşa'nın¹⁰⁷, oğulları Prens Sabahattin ve Lütfullah ile birlikte Avrupa'ya kaçmaları Meşrutiyet hedefinde birleşen İttihatçıların güçlenmesine sebep oldu. Ancak bu firar yeni ihtilafların da fitilini ateşledi. 4-9 Şubat 1902'de Paris'te düzenlenen kongrede cemiyet üyeleri, Meşrutiyete giden yolda yapılacak ihtilal için yabancı güçlerin müdahalesinin istenip istenmeyeceği hususunda anlaşmazlığa düştüler. Prens Sabahattin'in başını çektiği grup adem-i merkeziyetçiliği ve mücadelede yabancı müdahalesini savunurken, Ahmet Rıza Bey ve taraftarları merkeziyetçiliği savunmuş ve yabancı müdahalesine karşı çıkmışlardı.¹⁰⁸

1906 tarihinde Selanik'te, Askeri Rüştüye Müdürü Bursalı Tahir, Naki, Talat Bey (Paşa), Mithat Şükrü Bleda, Ömer Naci, İsmail Canbulat, İsmail Hakkı, Kazım Nami Duru ve Süleyman Fehmi tarafından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet mason örgütlerinden esinlenerek üye kabulünde çeşitli ritüeller geliştirmiş, hücre örgütlenmesine gitmişti. Paris'te bulunan Dr. Nazım Bey, yurt dışı çalışmaları ile istenen sonucun elde edilemediğini görüp Mithat Şükrü Bleda ile temasa geçmişti. Mithat Şükrü Bleda ise Dr. Nazım Bey'i Talat Bey ve Kazım Karabekir ile tanıştırmıştı. Dr. Nazım Bey, Paris merkezi ile İstanbul merkezi arasında bütünleşmeyi sağlamış, Selanik merkezinin de birleştirilmesi için girişimlere başlamıştı. Dr. Nazım Bey'in çabaları sonucu Selanik merkezli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti,

¹⁰¹ Kalkan, a.g.m., s. 24-25.

¹⁰² Hanioglu, a.g.m., s. 478; Akşin, a.g.e., s. 52.

¹⁰³ Eyicil, a.g.m., s. 231.

¹⁰⁴ Danişmend, İsmail Hami, *31 Mart Vakası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1974, s. 7.

¹⁰⁵ Hanioglu, a.g.m., s. 478; Eyicil, a.g.m., s. 231.

¹⁰⁶ Eyicil, a.g.m., s. 231.

¹⁰⁷ Demiryolu imtiyazı için bir İngiliz şirketi adına padişah nezdinde girişimde bulunmuş, isteği gerçekleşmeyince de Avrupa'ya kaçmıştır. Bkz. Akşin, a.g.e., s. 58.

¹⁰⁸ Hanioglu, a.g.m., s. 478; Eyicil, a.g.m., s. 232; Artuç, Nevzat, "II. Meşrutiyet'in İlanı", *II.Meşrutiyet*, Doğu Batı Yay., sayı 45, Ankara, 2008, ss. 65-82, s. 69.

şubelerinin de olumlu görüşü üzerine Paris merkezli Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile 27 Eylül 1907 tarihinde birleşti.¹⁰⁹ 1908’de ise adını İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirdi.¹¹⁰ İttifak, cemiyetin ihtilalci hüviyetini kuvvetlendirirken, özellikle askerler arasında taraftar bulmasını sağladı.¹¹¹

Osmanlı Muhafız Fırkaları 27-29 Aralık 1907 tarihinde kendi programlarına sadık kalmakla birlikte bir kongre düzenlediler. Prens Sabahattin, Ahmet Rıza Bey ve Taşnak Sutyun temsilcisi K. Malumyan’ın başkanlık ettiği kongrede taraflar fikirlerini dile getirme imkânı buldular. Merkezîyetçiler ve adem-i merkezîyetçiler cephesinde değişen fazla bir şey yoktu. Ancak Ahmet Rıza Bey de artık eyleme geçme vaktinin geldiği konusunda ikna edildi. 29 Aralık’ta yayınlanan bildiri ile kongreye katılan cemiyetler II. Abdülhamid yönetimine karşı silaha başvuracaklarını ve hedeflerinin Osmanlı Devleti’nde ihtilal yapmak ve Meşrutîyet’i ilan etmek olduğunu duyurdular.¹¹²

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin en çok önem verdiği bölge, Avrupalı devletlerin müdahil olması nedeniyle yayınların diğer vilayetlere nazaran daha serbest girebildiği Makedonya olmuştur. Harbiye mezunu genç, mektepli subayların en yoğun olduğu bölge olması, ayrıca çetecilik faaliyetlerinin çok yoğun olması da burayı önemli kılmaktaydı. Bölgedeki askerlerin maaşlarının bazen gecikebiliyor olması, Hassa ordusuna genellikle alaylı subayların alınıyor olması¹¹³ ve terfilerinin zamanında gerçekleşmemesi de cemiyet için uygun ortam sağlıyordu.¹¹⁴ Osmanlı donanmasının Haliç’te çürümeye terk edilmesi de mektepli subayların içlerine sindiremedikleri ve yakındıkları bir durumdu. Ayrıca Makedonya’da görev yapan yabancı subaylar karşısında maddi bakımdan eziklik hissediyorlardı.¹¹⁵

1907’deki kongrede Rumeli’de ihtilal gerçekleştirmeye karar veren cemiyet, ihtilale müdahale için Rumeli’ye sevk edilmesi muhtemel olan İzmir’deki kolordunun da cemiyet lehine tavır almasını sağlamak üzere Dr. Nazım Bey’i İzmir’e gönderdi. İzmir ve Aydın’da temaslarda bulunan Dr. Nazım Bey bir taraftan bölgenin ileri gelenlerini ve zabitleri cemiyete kazandırmaya çalışırken diğer yandan Çakırcalı Efe’yi teşkilata üye yapmaya çalıştı. Çakırcalı Efe teşkilata girmese de Dr. Nazım Bey Batı Anadolu’da cemiyetin hedeflerine ulaşması açısından önemli bir rol oynadı.¹¹⁶ Cemiyet, diğer taraftan Makedonya’daki Bulgar, Arnavut,

---

¹⁰⁹ Eyicil, a.g.m., s. 233-235.

¹¹⁰ Kodaman, a.g.m., s. 183.

¹¹¹ Hanioğlu, a.g.m., s. 480.

¹¹² Eyicil, a.g.m., s. 235-236; Hanioğlu, a.g.m., s. 479; Kalkan, a.g.m., s. 31.

¹¹³ Eyicil, a.g.m., s. 238.

¹¹⁴ Danişmend, a.g.e., s. 8.

¹¹⁵ Akşin, a.g.e., s. 101-102.

¹¹⁶ Eyicil, a.g.m., s. 236-237; Hanioğlu, a.g.m., s. 480.

Makedon, Ulah ve Müslüman komita ve çetecilerle temasa geçerek gerçekleştirilmesi planlanan ihtilalde cemiyete desteklerini sağlamak, ya da en azından ihtilal süresince faaliyetlerini askıya almak konusunda ikna etmeye çalıştı. Makedonya'daki örgütlü çalışmalar üye mevcudunun da cemiyetin harekete geçmesini teşvik edici bir boyuta ulaşmasını sağladı. Öte yandan Cemiyet, Rumeli'de sağlam bir teşkilat yapısı oluşturmuştu.¹¹⁷

3. Mürzsteg Programı

İkinci Meşrutiyet'e giden yolda Makedonya meselesi önemli bir unsur olmuştur. Balkanlar üzerinde Avusturya, İtalya ve Rusya'nın nüfuz yarışı ile Balkan devletlerinin kendi aralarındaki çıkar çatışmaları Balkanlardaki hareketliliği artırmıştı. Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinden oluşan Makedonya¹¹⁸ ise bu hareketliliğin merkezi konumunda idi. Burada yaşayan Bulgarlar, Rumlar, Sırlar ve Ulahlar tarafından çeteler kurulmuş, komitecilik faaliyetleri hız kazanmıştı.¹¹⁹ Ayrıca bölgede Müslümanlardan sonra en fazla nüfusa sahip olan Bulgarlar¹²⁰ tarafından 1902 ve 1903'te gerçekleştirilen iki isyan¹²¹ Osmanlı Devleti tarafından bastırılmasına rağmen konunun uluslar arası bir sorun haline gelmesini engelleyememişti. Makedonya'da barış ve huzuru sağlama adına İngiltere ve Rusya'nın girişimleriyle hazırlanan ve *Mürzsteg Programı* adı verilen bir program uygulamaya konuldu. Buna göre Makedonya'da Avrupalı Devletleri temsilen Osmanlı Devleti'ne danışmanlık yapacak jandarma subayları bulundurulacaktı.¹²² Makedonya sorunu, uygulanan bu programa rağmen çözüme kavuşmamakla birlikte, Osmanlı Devleti tarafından bölgedeki çetecilik faaliyetlerini engellemek amacıyla bölgeye gönderilen mektepli subayların milliyetçi duygularının kuvvetlenmesine ve ihtilal yanlısı olmalarına sebep oldu.¹²³ Ayrıca II. Abdülhamid'in bölgedeki subaylara yönelik sadakatlerini sağlama çabaları da sonuçsuz kaldı.

13 Mayıs 1908'de, Padişah, Harbiye Nazırı ve vekillere gönderilen ihtarname ile cemiyet, Makedonya üzerinde İngiliz-Rus planlarına engel olunması, aksi halde ihtilal yapılacağını bildirirken, yine 25 Mayıs 1908 tarihli konsolosluklara gönderilen bildiri ile de yurt dışına Makedonya sorunu üzerinden mesaj verilmiş oldu.¹²⁴

---

¹¹⁷ Hanioğlu, a.g.m., s. 480.

¹¹⁸ Akşin, a.g.e., s. 69.

¹¹⁹ Artuç, a.g.m., s. 70-71.

¹²⁰ Müslüman nüfus: 1,5 milyon, Bulgar nüfus: 900 bin, Rum nüfus: 300 bin, Sırlar ve Ulahların nüfusu: 100'er bin. Bkz. Akşin, a.g.e., s. 69.

¹²¹ 1902 tarihinde Cuma isyanı ve 1903 tarihinde İinden isyanı patlak vermiştir. Bkz. Adanır Fikret, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 144-213.

¹²² Artuç, a.g.m., s. 70-71.

¹²³ Akşin, a.g.e., s. 71.

¹²⁴ Kalkan, a.g.m., s. 42.

9-10 Haziran 1908'de İngiliz Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikola arasında gerçekleşen Reval Görüşmeleri İngiltere ile Rusya arasındaki rekabetin yerini uzlaşmaya bırakması demektir.¹²⁵ Bu görüşmeden iki devletin karşılıklı nüfuz alanları tespiti ve Panislamist hareketlere karşı ortak tavır belirleme sonucu çıkmıştı. O güne kadar Osmanlı Devleti'nin siyasetini Panislamist politikalara ve İngiltere ve Rusya arasındaki rekabete dayandıran II. Abdülhamid için bu durum sonun başlangıcı oldu. İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin paylaşımı konusunda anlaşmalarını düşünen İttihat ve Terakki¹²⁶ için çözüm Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-i Esasi'nin uygulanması idi. Ancak bu yolla İngiltere'nin Osmanlı politikası değiştirilebilirdi.

Resneli Niyazi Bey, komutasındaki 100 kişiyle birlikte 3 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i ilan ettirmek maksadıyla hürriyet için dağa çıktı.¹²⁷ Ohrili Eyüp Sabri Bey de Niyazi Bey'e katıldı.¹²⁸ Cemiyet üyeleri açısından heyecana yol açan meşrutiyet yolundaki bu ilk fiili adım, saray tarafından haber alınınca Padişah, Şemsi Paşa'yı isyanı bastırmak üzere bölgeye gönderdi. Şemsi Paşa'nın Makedonya'ya hareketi cemiyet üyeleri arasında tedirginliğe yol açsa da, Şemsi Paşa'nın cemiyet fedailerinden Mülazım Atıf Bey tarafından öldürülmesi hem Niyazi Bey'i rahatlatmış, hem de cemiyetin cesaretini artırmıştır. Niyazi Bey tarafından hatıratında, bizzat cemiyet merkezinin bir mektupla tebrik ettiği bu gelişmenin, isyanın bastırılmasını engellediği belirtilir.¹²⁹ Gelişmelerin akabinde Avlonyalı Ferit Paşa, padişah tarafından sadrazamlıktan azledilerek, yerine Said Paşa getirilmiştir.¹³⁰ Binbaşı Enver Bey tarafından Selanik merkez kumandanı Nazım Bey öldürülmüş, Manastır Polis Müfettişi Sami Bey, Topçu Alay İmamı Mustafa Efendi suikaste kurban gitmişlerdir.¹³¹

İsyan hareketini bastırmak üzere İzmir kolordusundan Makedonya'ya sevk edilen taburlar Selanik'e vardıklarında, Dr. Nazım Bey'in çabaları sonuç vermiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin safına geçmişlerdir.¹³²

---

¹²⁵ Tunaya, a.g.e., s. 23.

¹²⁶ Eyicil, a.g.m., s. 238.

¹²⁷ Artuç, a.g.m., s. 72; Danişmend'e göre çete 160 kişiden oluşmaktadır. Ayrıca kışla sandığındaki 550 lirayı da beraberinde götürmüştür. Bkz. Danişmend, a.g.e., s. 10.

¹²⁸ Eyicil, a.g.m., s. 238.

¹²⁹ Danişmend, a.g.e., s. 9-10; Artuç, a.g.m., s. 73.

¹³⁰ Artuç, a.g.m., s. 73.

¹³¹ Eyicil, a.g.m., s. 238; İsmail Hami Danişmend ve Ali Cevad Bey, Nazım Bey'in sadece yaralandığını belirtmiştir. Danişmend, a.g.e., s. 9; Ali Cevad Bey, *II.Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, haz. Faik Reşit Unat, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 158-159.

¹³² Kalkan, a.g.m. s. 43; Eyicil, a.g.m., s. 238.

4. Firzovik Olayı

Avusturya-Alman Demiryolları Okulu Müdürü, öğrencileri için Üsküp civarındaki Firzovik'te bir piknik tertip etmeyi düşünmüş, bunun için de bölgeye marangozlar göndererek hazırlık yapmalarını istemiştir.¹³³ Bölgede yaşayan halk ise bunu Avusturya'nın işgal harekâtının bir parçası olarak algılamış ve Firzovik'te kısa zamanda 30.000 kişi toplanmıştır.¹³⁴ Kosova Valisi Mahmut Şevket Paşa'nın tahkikat için bölgeye gönderdiği Kosova Jandarma Kumandanı İttihatçı Galip Bey ise fırsatı değerlendirmiş, bir taraftan olayın bir isyan hareketi olmadığını bildirirken diğer yandan halkı, meşrutiyetin yeniden ilanı için Padişaha ve Şeyhülislam'a telgraf çekmeleri için ikna etmiştir.¹³⁵

Enver Bey, 19 Temmuz 1908'de Selanik'te yaptığı konuşmada “*Bundan böyle biz hepimiz kardeşiz. Bulgar yok, Rum yok, Sırp yok, Romen yok, Müslüman yok, Hıristiyan yok, Yahudi yok, Osmanlı var; Biz Osmanlıyız*” derken, Niyazi Bey halka dağıttığı beyannamede; Avrupalı devletlerin Balkanlar'daki, Balkan devletlerinin de Makedonya'daki huzur ve kardeşlik ortamını bozduklarını, mevcut idareden Türklerin de memnun olmadığını, İttihat ve Terakki öncülüğünde verilecek hürriyet mücadelesi ile herkesin Osmanlı'nın menfaatine çalışacağını ve hürriyetin geri alınacağını söylüyordu.¹³⁶

5. İkinci Meşrutiyet'in İlan Edilişi

22 Temmuz'da cemiyet merkez-i umumisi tarafından Rumeli'deki şubelerine gönderilen telgraf ile 23 Temmuz günü Meşrutiyetin ilanı uğrunda gayretlerin artırılması, İstanbul'un mukavemeti durumunda ise 26 Temmuz'da İstanbul üzerine yürüneceği, hazırlıkların bu doğrultuda yapılması istenmişti.¹³⁷ Öldürülen Şemsi Paşa'nın yerine Meşrutiyetin ilanından bir gün evvel Manastır Komutanlığına atanan Tatar Osman Paşa, Niyazi Bey komutasındaki Resne milli taburu tarafından Manastır'da konağı kuşatılarak dağa çıkarılmıştı.¹³⁸

İttihat ve Terakki'nin iç ve dış kamuoyuna yolladığı beyanname halk üzerinde ciddi tesir yapmış ve Makedonya'daki olaylar III. Ordu'nun öncülüğünde bir isyan halini almıştı. 22 Temmuz'da cemiyetin şubelerinden saray ve hükümete çok sayıda telgraf çekilerek, Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe konulması için 26 Temmuz gününe kadar süre tanınıyordu.¹³⁹ 23 Temmuz

¹³³ Artuç, a.g.m., s. 74; Hanioglu, a.g.m., s. 481.

¹³⁴ Akşin, a.g.e., s. 111.

¹³⁵ Artuç, a.g.m., s. 74; Hanioglu, a.g.m., s. 481.

¹³⁶ Kodaman, a.g.m., s. 171.

¹³⁷ Danişmend, a.g.e., s. 10; Hanioglu, a.g.m., s. 481.

¹³⁸ Danişmend, a.g.e., s. 10; Hanioglu, a.g.m., s. 481; Akşin, a.g.e., s. 110.

¹³⁹ Danişmend, a.g.e., s. 13; Hanioglu, a.g.m., s. 481.

1908’de İttihat ve Terakki Selanik merkezinin padişaha çektiği telgrafta, padişahın meşrutiyetin ilanı ve Kanun-i Esasi’nin yürürlüğe konması isteği vardı. Aksi halde olayların büyüyeceği bildiriliyordu. Padişahın cevabı gecikince İttihat ve Terakki’nin Manastır şubesi istibdadın sona erdiğini ve Meşrutiyet’in başladığını ilan etti. Aynı gün çıkarılan padişah iradesi ile Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe konulmuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti Meşrutiyet’in ilanı hedefine ulaşmıştı.¹⁴⁰

B. Meşrutiyet Dönemi

Meşrutiyetin ilanı “Hasta Adam”a yeni bir soluk getirmişti. İngiltere 27 Temmuz 1908’de Padişaha ve Sadrazam Sait Paşa’ya tebrik telgrafı gönderirken¹⁴¹, Avrupalı Devletler Makedonya’daki jandarma güçlerini geri çekmeye başlamışlardı.¹⁴² Osmanlı coğrafyasında ve özellikle Rumeli’de meşrutiyetin efsunkâr havası terennüm ediliyordu.¹⁴³ “*Serez’de Bulgar komitesi Başkanı Rum Başpiskoposuyla kucaklaşıyor; Drama’da subaylar bir Hıristiyan’a hakaret eden bir Türk’ü hapsediyorlar; bir Ermeni mezarlığında Türkler ve Ermeniler, her iki tarafın din adamlarının Ermeni katliamında ölenlerin ruhuna okudukları duaları dinliyor; Samsun’da Türkler bir Rum papazını saygıyla selamlıyor; Trablus’ta Türklerle Araplar birlikte şükran duaları ediyorlardı. Bulgar çeteciler teslim oluyorlardı, eşkiya Sandanski’ye yuvaya dönen haylaz çocuk gibi kucak açılıyordu.*”¹⁴⁴ Ülkenin birçok yerinden meşrutiyetin ilanını kutlayan telgraflar çekilmekteydi.

Meşrutiyetin ilanı matbuatı da hareketlendirmişti. Meşrutiyetin ilanından önce yayınlanmakta olan az sayıdaki gazetede “padişaha övgüler ve hayır duaları” yer alırken, meşrutiyetin ilanı ile birlikte sayıları artan ve serbest bir ortama kavuşan gazetelerde eski rejime karşı “mızrak sallamak” moda olmuştu.¹⁴⁵ 50’den fazla günlük gazete, sayısız dergi ve risale basılıyordu. Ekseriyetinde ise sınır tanımayan ve halka yalan yanlış bilgiler veren yazılar neşrediliyor, insanların haysiyet ve şereflerine saldırmak hürriyet olarak telakki ediliyordu.¹⁴⁶

Meşrutiyetin ilanı sonrasında siyasi mahkûmlar için çıkarılan affın ardından adi suçluların da salıverilmesi İstanbul’da günlük yaşamı felce uğratan bir kaos ortamı

¹⁴⁰ Danişmend, a.g.e., s. 14; Hanioglu, a.g.m., s. 481.

¹⁴¹ Akşin, a.g.e., s. 126.

¹⁴² Akşin, Sina, *Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı*, İmge Yayınları, Ankara, 1994, s. 21.

¹⁴³ Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 136.

¹⁴⁴ Kalkan, a.g.m., s. 45. (William Miller, *The Ottoman Empire and its Successors: 1801-1922*, University Press, Cambridge, 1923, s. 476’den naklen)

¹⁴⁵ Mehmed Memduh, *Tanzimattan Meşrutiyete 2*, haz. Ahmet Nezih Galitekin, Nehir Yayınları, İstanbul, 1995, s. 103.

¹⁴⁶ Birinci, Ali, “31 Mart Vakası’nın Bir Yorumu”, *Türkler*, c. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 193-227, s. 195.

doğurmuştu.¹⁴⁷ Fırsattan istifade, birçok merkezde şahsi düşmanlıklar meşrutiyet taraftarlığı kılıfında izhar ediliyordu.¹⁴⁸ Yüksek rütbeli askerlere asları tarafından meşrutiyet yeminleri ettirilmiş¹⁴⁹, işçi grevleri için Bab-ı Ali mesken tutulmuş, kimi memurlara hakaretlerle işten el çektirilmiş, okullara siyaset girmişti.¹⁵⁰

Meşrutiyetin ilanı sonrası cemiyetin merkez-i umumi üyeleri Selanik'ten İstanbul'a gelmiş ve cemiyet taraftarlarınca coşkuyla karşılanmışlardı.

Meşrutiyetin ilanından önce fikri temelde karşı karşıya gelmiş olan Ahmet Rıza grubu ile Prens Sabahattin taraftarlarının mücadelesi meşrutiyetin ilanından sonra da devam etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Prens Sabahattin taraftarlarının Anadolu'da teşkilatlanmalarını engelledi.¹⁵¹ Diğer yandan yapılan görüşmeler sonucu İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Prens Sabahattin taraftarlarının birleştiği duyuruldu.¹⁵² Fakat 2 Eylül 1908'de Avrupa'dan dönen ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde beklentilerini karşılayamayan Prens Sabahattin'in arkadaşları tarafından Ahrar Fırkası kuruldu.¹⁵³

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Meşrutiyet'in ilanı ile Padişah ve Bab-ı Ali karşısında bir güç merkezi olarak belirmesi, iktidarı tamamen elde etmiş olması demek değildi. 1913 Bab-ı Ali Baskını'na değin yeni bir dönem başlamıştı; "denetleme iktidarı" dönemi. Cemiyet hükümette yeterince temsil edilemese de, Bab-ı Ali ve Saraya neyi yapmalarını neyi yapmamalarını söyleyebilecek konumdaydı.¹⁵⁴

Meşrutiyetin ilanı, iktidarı elinde bulunduranlar açısından beklenmedik bir durumdu ve bu vakıa hükümet üyelerini, karar alırken bir kez daha düşünmek zorunda bırakıyordu. Çünkü iktidarlarının sınırları artık belirsiz bir hal almıştı.¹⁵⁵

Meşrutiyetin ilanından bir gün önce kurulan Sait Paşa hükümeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimiyle istifa etmek zorunda kalmıştı. Yeni hükümet İngiliz taraftarlığıyla tanınan Kamil Paşa tarafından kuruldu. Cemiyet, isteyerek yahut istemeyerek¹⁵⁶, hükümeti

---

¹⁴⁷ Alkan, Turan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, s. 95.

¹⁴⁸ Alkan, a.g.e., s. 95.

¹⁴⁹ Alkan, a.g.e., s. 99.

¹⁵⁰ Alkan, a.g.e., s. 96.

¹⁵¹ Akşin, a.g.e., s. 24.

¹⁵² Akşin, a.g.e., s. 25.

¹⁵³ Akşin, Sina, "Siyasal Tarih(1908-1923)" *Türkiye Tarihi*, c. IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 27.

¹⁵⁴ Akşin, İTC'nin 1908-1913 arası dönemini, "Denetleme İktidarı" olarak tanımlamaktadır. Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara, 2001, s. 121-127.

¹⁵⁵ Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki*, Sander Yayınları, İstanbul, 1971, s. 35.

¹⁵⁶ Sina Akşin'e göre iktidarı ele almamalarının nedeni kendilerini tecrübesiz görmeleri ve politikaya bulaşmama istekleri idi. Bkz. Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı*, İmge Yayınları, Ankara, 1994 s. 19; Bayram Kodaman ise İttihatçıların iktidarı ele almamalarında tecrübesizliğin bir sebep olamayacağını dile getirir. Bkz. Kodaman, a.g.m., s. 190.

denetleyen bir iktidara sahip olmuştu. Meşrutiyeti ilan eden padişah olduğu için Sultan Abdülhamid’le de bir şekilde çalışmak mecburiyetinde idi.¹⁵⁷

17 Aralık 1908 Perşembe günü Osmanlı Mebusan Meclisi açıldı. Padişahın açılış nutkunda, Kanun-i Esasi’nin yürütülmesinde karşılaşılan müşkülât nedeniyle dönemin devlet adamlarının telkini ile meclisin süresiz tatil edildiği, şimdi ise memleket dâhilinde açılan mektepler sayesinde eğitimin yaygınlaşması ile seçimlerin yapılması irade buyrulmuş meclisin yeniden toplanmış olduğu vurgulandı.¹⁵⁸

1. Çok Partili Hayat

Meşrutiyet’in ilanından sonra yapılan ilk seçimleri büyük oranda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden listelere giren adaylar kazandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, azınlıklarla yaptıkları anlaşmalarda onlara ayrılan kontenjan hususunda mutabakat sağlamış ve kendi adaylarını belirleme özgürlüğü vermişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Müslüman halkın oylarına talip olmuş ve Ahrar Fırkasına verilen oyların Müslümanların oylarını bölmek anlamına geleceği, bu durumun da azınlıkların belirlenenden fazla mebus çıkarmasına neden olacağı vurgulanmıştı.¹⁵⁹ Gayrimüslimler seçimde 40 mebus çıkarmışlardı. Ahrar fırkası ise sadece 1 mebus çıkarırken süreç içinde daha çok gayrimüslim ve Türk olmayan unsurların rağbet ettiği bir parti haline geldi. Çok partili hayata geçiş, Osmanlı siyasi hayatına, Saray ve Bab-ı Ali yanında Meclis-i Mebusan’ın da önemli bir aktör olarak katılmasını sağladı. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti meclisteki üyeleri vasıtasıyla hukuki anlamda da meşrutiyet kazandı.¹⁶⁰

Tablo 9. Meşrutiyet Dönemi Seçimleri ve Mebus Dağılımı¹⁶¹

Yıl	Toplam	Türk	Arap	Arnavut	Rum	Ermeni	Musevi	Slav
1908	288	147	60	27	26	14	4	10
1912	284	157	68	18	15	13	4	9
1914	259	144	84	-	13	14	4	-

İttihat ve Terakki, “Osmanlılık” ve “ittihad-ı anasır” prensipleri doğrultusunda bir yönetim ile devletin kurtuluşunu umuyordu. Ancak olayların gelişimi umulduğu gibi olmadı. Gayrimüslimler, kilise ve cemiyetlerinin belirlediği hedefler doğrultusunda hareket ediyor, Türk

¹⁵⁷ Akşin, Sina, “Siyasal Tarih(1908-1923)” *Türkiye Tarihi*, c. IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 27.

¹⁵⁸ Ali Cevat Bey, a.g.e., s. 25-26.

¹⁵⁹ Akşin, Sina, a.g.e., s. 27.

¹⁶⁰ Kodaman, a.g.m., s. 174-175.

¹⁶¹ Ahmad, a.g.e., s. 229.

olmayan Müslümanlar adem-i merkezîyet fikrini savunuyorlardı. İttihat Terakki ise Osmanlılık şemsiyesi altında Türkçü bir politika uyguluyordu.¹⁶²

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçü ve merkezîyetçi politikaları kısa zamanda kendisine karşı geniş bir muhalefetin oluşumunu sağladı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti başta olmak üzere birçok muhalif fırka ve cemiyet oluştu. Ayrıca ordu içinde de muhalif bir yapılanma zuhur etti.

2. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti

Meşrutîyet'in İlanından önce Osmanlı coğrafyasının çeşitli topraklarına sürülen, hürriyet mücadelesi vermiş insanlar bulunmaktaydı. Meşrutîyet'in ilanı ile birlikte sürgündekilerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olanları kısa sürelerde önemli mevkilere geldiler. Fakat II. Abdülhamid'le anlaşmış olmaları nedeniyle İttihat ve Terakki tarafından tasvip edilmeyen ve kendilerini vatanın kurtarıcısı olarak telakki eden bir kısım kimseler ise geri planda kaldılar. Bu kişiler hak arama mücadelelerini örgütlü şekilde sürdürmeye karar verdiler. Nihayet 1908 yılı Ağustos'unda İstanbul'da Avnullah El-Kazımî, Esat Bey, Ali Vefa, Dr. Ali Saip, Abdulkadir Kadri, Hacı Cemal, Ertuğrul Şakir Bey tarafından Fedakâran-ı Millet Cemiyeti kurulmuştur. "Hukuk-u Umumiye" gazetesi ise cemiyetin yayın organıdır.¹⁶³

Cemiyetin adı şantaj ve komplo teorileri ile birlikte anılmıştır. Firariler, sürgünler ve mahkûmlar için iane toplaması, bu konuda Padişah'tan bile para yardımı istemesi yönünden hayır kurumu görüntüsü de vermiştir.¹⁶⁴

3. Osmanlı Ahrar Fırkası

Prens Sabahattin'in himayesinde, 14 Eylül 1908'de Nurettin Ferruh, Ahmet Fazlı, Kıbrıslı Tevfik, Celalettin Arif, Mahir Sait Bey ile Nâzım ve Şevket Beyler tarafından İstanbul'da kurulmuştur.¹⁶⁵ Bürokrat yapıda kimselerin oluşturduğu bir örgütlenme olmasına rağmen yeri geldiğinde komiteci yöntemlerine başvurmaktan geri durmamışlardır.¹⁶⁶ İttihat ve Terakki'nin Türkçü çizgisine karşılık Ahrar Fırkası daha çok gayrimüslimlerin rağbet ettiği bir parti olmuştur. Osmanlı ülkesindeki tüm etnik unsurlara eşit muameleyi ve adem-i merkezîyetçiliği temel politika edinmiş olan Ahrar Fırkası, İttihat ve Terakki tarafından

---

¹⁶² Kodaman, a.g.m., s. 176.

¹⁶³ Tunaya, a.g.e., s. 131.

¹⁶⁴ Tunaya, a.g.e., s. 132.

¹⁶⁵ Tunaya, a.g.e., s. 144.

¹⁶⁶ Tunaya, a.g.e., s. 149.

bölücülükle suçlanmış, Patrikhane'nin diliyle konuşmakla itham edilmiştir.¹⁶⁷ Ahrar Fırkası, 31 Mart Vakası'nın tertipçisi olmakla suçlanmış,¹⁶⁸ isyanın bastırılmasından sonra hesap vermek durumunda kalmışlardır.¹⁶⁹

4. Osmanlı Demokrat Fırkası

6 Şubat 1909 tarihinde İstanbul'da, geçmişi Meşrutiyet'ten önceye dayanan Selamet-i Umumiye Kulübü'nün, Dr. İbrahim Temo tarafından siyasi partiye dönüştürülmesi ile kurulmuştur. Demokrat Fırka'nın diğer önemli ismi ise Dr. Abdullah Cevdet'tir.¹⁷⁰ Jön Türk hareketinin iki önemli siması tarafından kurulmasına rağmen Osmanlı siyasi yaşamında fazla bir varlık gösterememiş ve 1911'de yayınladığı bildiri ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldığını duyurmuştur.¹⁷¹

5. İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti

31 Mart Vakası'ndan 10 gün önce 3 Nisan 1909'da Ayasofya Camii'nde yüz bin kişinin katıldığı bir mevlitten sonra Derviş Vahdetî tarafından kurulan cemiyet¹⁷², yayın organı olan *Volkan* gazetesi ile fikirlerini kamuoyuna ulaştırmıştır.¹⁷³ Gazetede yazılanlara göre hareket, dünya Müslümanlarının birlik ve beraberliğini sağlamak isteyen bir oluşumun İstanbul ayağı olarak düşünülmüş, daha sonra bağımsız bir siyasi teşekkül halini almıştır.¹⁷⁴ Said-i Nursi'nin de içinde bulunduğu cemiyet, Hz. Muhammed'i cemiyetin reisi saymış, tüm İslami unsurların ahlaki ve toplumsal gelişmesinin yegâne dayanağı olan Kur'an ve Şeriatın kıyamete kadar devamı için gayret sarf etmeyi amaç edindiğini belirtmiştir. İlmiye sınıfına hitap eden cemiyet, asker ve halk arasında geniş bir taraftar kitlesi bulmuştur. Cemiyet kırk gün faaliyet göstermesine rağmen Osmanlı siyasi hayatında derin izler bırakmıştır. Cemiyetin lideri Derviş Vahdeti, 31 Mart Vakası'nda sorumluluğu olduğu gerekçesiyle 9 arkadaşı ile birlikte 19 Temmuz 1909'da idam edilmiştir.¹⁷⁵

---

¹⁶⁷ Tunaya, ag.e., s. 145.

¹⁶⁸ Tunaya, ag.e., s. 148; Mevlanzade Rıfat, *31 Mart Bir İhtilâlin Hikâyesi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1996, s. 32.

¹⁶⁹ Tunaya, ag.e., s. 148.

¹⁷⁰ Tunaya, ag.e., s. 171.

¹⁷¹ Tunaya, ag.e., s. 178.

¹⁷² Tunaya, ag.e., s. 189.

¹⁷³ Özcan, Azmi, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 23, İstanbul, 2001, ss. 475-476, s. 475; Kodaman, a.g.m., s. 186.

¹⁷⁴ Özcan, a.g.m., s. 475.

¹⁷⁵ Özcan, a.g.m., s. 476.

6. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası

Kasım 1909'da kurulan fırka aynı zamanda Meşrutiyet Meclisi içinde kurulmuş ilk siyasal parti olma özelliğini taşır. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Ahrar Fırkası'nın siyasal varlığını yitirmesinin ardından Berat mebusu İsmail Kemal Bey, Miralay İsmail Hakkı Bey ve Nâfi Paşa gibi isimler tarafından kurulmuştur. Siyasal yaşamı kısa sürmesine rağmen meclis içinde yer aldığı için etkili olmuştur. "Osmanlı milleti" kavramına vurgu yapan fırka, programının 2. maddesi ile "adem-i merkezîyet" fikrine karşı çıkmış ve merkezîyetçi yapıyı savunmuştur. 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır.¹⁷⁶

7. Heyet-i Müttefika-i Osmaniye

17 Nisan 1909 tarihinde İttihat ve Terakki'nin ne içinde yer aldığı çeşitli dernek ve gazetelerin öncülüğünde partiler üstü bir örgütlenme olarak ortaya çıkmıştır. "İdare-i meşrûta-i meşruanın bekâsı" hedef olarak belirlenmiş ve kurucu örgütlerden birer üye seçilerek hedef doğrultusunda çalışılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁷

8. Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası

1909 yılı sonunda Paris'te eski Stockholm elçisi Şerif Paşa tarafından kurulan fırkanın yönetiminde Mevlanzâde Rıfat, Ali Kemal, Pertev Refik gibi isimler yer almıştır. Yayın organı olan *Mécheroutiette* aracılığı ile İttihat ve Terakki aleyhine eleştirilerde bulunmuş olan Fırka'nın Osmanlı sınırları içinde "Cemiyet-i Hafîye" adlı gizli bir teşkilatlanma yürüttüğü iddiaları ortaya atılmış ve bu iddialarla ilgili olarak aralarında Dr. Rıza Nur'un da olduğu kırk beş kişi yargılanmıştır. Bab-ı Ali Baskını sonrasında Paris'e kaçan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile birleşme gerçekleştirilmiş ve yeni fırkanın başına da Şerif Paşa geçmiştir.¹⁷⁸

9. Ahali Fırkası

21 Şubat 1910 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Başkanlığını Gümülcine Mebusu İsmail Kemal Bey'in yaptığı Fırka, meşrutiyet meclisinde kurulmuş ikinci muhalefet partisidir. İttihat ve Terakki Fırkası'ndan ayrılan mebuslar tarafından kurulan Fırka, İttihat ve Terakki'nin çoğunluğu oluşturduğu mecliste verdikleri soru ve gensorularla demokratik ortamın oluşumuna katkı sağlamıştır. Ayrıca muhafazakâr kimliği ile tanınmış, Arnavutluk ile ilgili sorunları

---

¹⁷⁶ Tunaya, a.g.e., s. 208-213.

¹⁷⁷ Tunaya, a.g.e., s. 207.

¹⁷⁸ Tunaya, a.g.e., s. 219-225.

meclise taşımış, siyonizme karşı cephe almış, kaçakçılık ve dış borçlanmalar gibi konuları gündeme getirmiştir. 1911’de Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na katılmıştır.¹⁷⁹

10. Osmanlı Sosyalist Fırkası

1910 yılında İstanbul’da kurulmuştur. Başkanı Hüseyin Hilmi Bey’dir. Osmanlı tarihinde bu adı taşıyan ilk örgütlenme olmuş ve meclis dışında kurulmuştur. Fırka’nın yayın organı *İştirak* dergisi olup, herhangi bir seçime girmemiştir. Kendisini feshetmemiş, hükümetçe kapatılmamış, ancak zamanla etkinliğini kaybetmiştir.¹⁸⁰

11. Milli Meşrutiyet Fırkası

5 Temmuz 1912’de İstanbul’da kurulmuştur. Meşrutiyet döneminde kurulan ve başkanlığını İfham Gazetesi Başyazarı ve eski Kütahya mebusu Ferit Bey’in yaptığı Fırka, açıkça Türk milliyetçiliği temeline dayanan ilk parti olma özelliği taşır. Seçimlere katılmamış olan Fırka, yayın organı olan İfham Gazetesi ile sesini duyurmaya çalışmıştır. Yusuf Akçoroğlu gibi ünlü isimlerin yer aldığı fırka, finansal sorunlar ve eleman bulamaması nedeniyle varlığını yitirmiştir.¹⁸¹

12. Hürriyet ve İtilaf Fırkası

İttihat ve Terakki karşıtlarını bir cephede buluşturma fikri Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kuruluşundan önce oluşmuş ve bu minvalde çeşitli toplantılar gerçekleştirilmiştir.¹⁸² Rıza Tevfik, Rıza Nur ve Lütfi Fikri tarafından kuruluşu için çalışma başlatılan fırkaya, İttihat ve Terakki karşısında güçlü bir yapı oluşturmak gayesiyle Miralay Sadık Bey de davet edilmiştir.¹⁸³ 21 Kasım 1911 tarihinde Sadık Bey, Rıza Nur, Lütfi Fikri Bey, Gümülcineli İsmail Bey, Mahir Said Bey, Müşir Fuat Paşa, Damat Ferit Paşa, Dr. Dagavaryan, Abdulahamid Zehrâvî Efendi, Rıza Tevfik Bey gibi isimler tarafından Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulmuştur.¹⁸⁴ Azınlıklar yeni kurulan bu fırkaya ihtiyatlı yaklaşırken, *Osmanlı Demokrat Fırkası*, *Ahali Fırkası* ve *Mutedil Hürriyetperverân Fırkası* Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmaya karar vermiş, *Müstakiller Grubu* ile Prens *Sabahaddin Bey grubu* ise Fırkanın dışında kalmayı tercih etmişlerdir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Tunaya, a.g.e., s. 234-241.

¹⁸⁰ Tunaya, a.g.e., s. 247-255.

¹⁸¹ Tunaya, a.g.e., s. 351-354.

¹⁸² Birinci, a.g.e., s. 45.

¹⁸³ Birinci, a.g.e., s. 46.

¹⁸⁴ Birinci, a.g.e., s. 48-49; Kodaman, a.g.m., s. 185.

¹⁸⁵ Birinci, a.g.e., s. 50-54.

Fırka, İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif grupların oluşturduğu bir ittifak bloğu haline gelmesi nedeniyle siyasi fikirleri ve dünya görüşleri açısından net bir duruş gösterememiştir.¹⁸⁶ Osmanlıcılık, adem-i merkeziyetçilik ve teşebbüs-ü şahsi, meşrutiyetçilik, liberal ekonomi temel ilkeler olarak göze çarpmaktadır.¹⁸⁷ İçte, Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyetçilik prensibini benimseyen fırka, bu prensipten kasıtlarının azınlıkların muhtariyeti olmadığını belirtmiş, ittihad-ı anâsırı azınlıklara yeni haklar vererek sağlamayı düşünmüştür. Dışta ise Osmanlı Devleti'ni Ruslardan kurtaran ve Mısır'ı himayesine alarak ekonomik gelişmelerine katkıda bulunan İngilizlerin desteğini sağlamak hedefidir. Rıza Nur, "Bu mülkün âtisi ve hâli İngiliz dostluğu ile temin olunabilecektir" diyerek bunu ifade etmektedir. Ayrıca ilan edildiği halde halen tesis edilememiş olan Meşrutiyetin tesisi de amaçları arasındaydı.¹⁸⁸

Kuruluşundan 20 gün sonra İstanbul'da yapılan ara seçimlerde kendi adayı Tahir Hayreddin'in İttihat ve Terakki adayını 1 oy farkla da olsa geride bırakması fırkanın çalışmalarını daha azimli şekilde yürütmesine¹⁸⁹ ve İttihat ve Terakki'nin tedirginlik yaşamasına vesile olmuştur.¹⁹⁰ Fırka düşüncelerini *Tanzimat*, *Şehrah*, *Yeni İkdam*, *Alemdar*, *Müsavat*, *Tesisat*, *Takdirat*, *İfham*, *Teminat*, *İkhtiham*, *Sabah* ve *Yeni Gazete* gibi yayınlarla halka ulaştırıyordu.¹⁹¹ İttihatçıların devlet erkini kendi menfaatleri için kullanması nedeniyle "sopalı seçimler" olarak tarihe geçen 1912 meclis-i mebusan seçimlerinde 286 üyelikten sadece 15'ini kazanabilmiş ve muhalefetini sertleştirmiştir.¹⁹² Fırkada iç çekişmeler sonucu yönetime hakim olan Gümölcineli İsmail tarafından gerçekleştirilmek istenen hükümet darbesi, İttihat ve Terakki tarafından fark edilmiş ve Edirne'nin kurtarılması bahane edilerek 23 Ocak 1913'te Bâb-ı Âli Baskını gerçekleştirilmiştir.¹⁹³ Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın katlinden sorumlu tutulmaları¹⁹⁴ nedeniyle fırka mensupları takibata uğramış ve fırka dağılmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla yeniden canlanan fırka önemli bir varlık gösterememiştir.¹⁹⁵

¹⁸⁶ Kodaman, a.g.m., s. 185; Kalkan, a.g.m., s. 50.

¹⁸⁷ Tunaya, a.g.e., s. 268.

¹⁸⁸ Birinci, a.g.e., s. 56-61.

¹⁸⁹ Birinci, a.g.e., s. 103; Kodaman, a.g.m., s. 185.

¹⁹⁰ Tunaya, a.g.e., s. 271.

¹⁹¹ Birinci, a.g.e., s. 72-80; Tunaya, a.g.e., s. 278.

¹⁹² Kodaman, a.g.m., s. 185.

¹⁹³ Birinci, a.g.e., s. 196-198.

¹⁹⁴ Birinci, a.g.e., s. 206-216.

¹⁹⁵ Kodaman, a.g.m., s. 185.

II. 31 MART VAKASI¹⁹⁶

İttihat ve Terakki'den büyük beklentileri olan halk yığınları, beklentilerine karşılık bulamayınca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden uzaklaşmıştı.¹⁹⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından halka dayanan bir hükümet kurulamamış olması nedeniyle sınırlı bir kitle saltanatı ortaya çıkmıştı. Bu durum Meşrutiyet'in özüne uygun düşmüyordu.¹⁹⁸ Yaşanan gelişmeler İttihat ve Terakki için yaklaşmakta olan bir sınavın habercisiydi.

A. Kör Ali ve Karagöz Olayları

Kör Ali, Halıcılar Camii'nin müezzini olup, daha önce Fatih Camii'nde vaaz sırasında Meşrutiyet aleyhine sarf ettiği sözlerden dolayı hakkında Zaptiye Nezareti tarafından yakalama emri verilmiş bir şahıstır. Lakin vaizlik vasıflarını haiz olmamasına karşın 7 Ekim tarihinde Fatih Camii'nde tekrar vaaz vermiş ve cemaati galeyana getirerek Saray'a doğru yürüyüşe geçirmişti.¹⁹⁹ Kalabalık, Yıldız Sarayı'na vardığında, Padişahın isteği üzerine Başmabeyinci Ali Cevat Bey kalabalığın arasına karışıp isteklerini sormuş, Kanun-ı Esasi'yi istemediklerini öğrenince durumu II. Abdülhamid'e bildirmiştir. İşsiz güçsüz takımından ve Beşiktaş tablakârlarından²⁰⁰ 40-50 kişiden oluşan gurubun başında yer alan Kör Ali, Padişahı karşısında görünce; *"Padişahım çoban isteriz. Çobansız sürü olmaz. Şeriat emrediyor. Meyhaneler kapanmalı. Korkma, tecelliyat var. Evliya perde altında tecelli ediyor."* Diyerek isteklerini dile getirmiş, Padişah da; *"İcap eden emir verilir. Mukteza-yı şeriat icra olunur. Müsterih olun hoca efendi."* şeklinde cevap vermiştir.²⁰¹ Kalabalık, saraydan dönüşte Sadrazam ve Şeyhülislam'a rastlamış ve Şeriatın uygulanması hususunda onlara yemin ettirmiştir. Kör Ali 8 Ekimde yakalanmış, mahkemeye çıkarılarak idam edilmiştir.²⁰²

7 Ekim 1908 günü Üsküdar Yeni Cami imam vekili Abdülkadir Efendi, teravih namazı sonrası bidatlerde artış olduğunu ve imanın zayıfladığını gerekçe göstererek cemaatle birlikte sinema ve Karagöz oynatan yerleri basmış ve seyircileri dağıtmıştır.²⁰³ Kör Ali ve Karagöz olayları İttihat ve Terakki'nin sert tedbirler almasına neden olmuştur.

¹⁹⁶ Rumi takvime göre 31 Mart 1325 tarihinde cereyan etmesi hasebiyle "Otuz Bir Mart Vakası" olarak anılmıştır. Danişmend, a.g.e., s. 21.

¹⁹⁷ Alkan, a.g.e., s. 50.

¹⁹⁸ Alkan, a.g.e., s. 101.

¹⁹⁹ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara, 2001, s. 136.

²⁰⁰ Başında tabla ile ufak tefek satan gezici esnaf, bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 1012.

²⁰¹ Ali Cevat Bey, a.g.e., s. 16.

²⁰² Akşin, a.g.e., s. 137.

²⁰³ Akşin, a.g.e., s. 137.

B. Edirne Vakası

Meşrutiyet'in ilanından 3 gün sonra Selanik'ten Edirne'ye gelen İttihat Terakki Heyeti'ndeki Binbaşı Ruşeni Bey'in, rivayete göre kendilerini tren istasyonunda karşılayan gruptan bir kişinin elindeki "Padişahım çok yaşa" yazılı levhayı parçalaması ve halka karşı kaba bir üslupla bir nutuk irad etmesi, Edirne'de ordu içindeki küçük rütbeli askerler arasında padişahın öldürüldüğü intibamı uyandırmıştır. Kışladan "padişahımızı isteriz, babamızı isteriz" sloganları eşliğinde Edirne üzerine yürüyen askerler, Yüzbaşı Cavid Bey'in telkini ile kendi aralarından seçtikleri 300 kişiyi padişahın sağlık ve selametini öğrenmek üzere trenle İstanbul'a göndermişlerdir. Heyetin, padişahın sağlıklı olduğunu görüp dönüşü sonrası, yapılan tahkikat sonucu askerler arasından yedi kişi isyanın elebaşları oldukları gerekçesiyle asılmıştır. Edirne ayaklanması 31 Mart Vakası'nın küçük ölçekli bir provası olmakla birlikte, bu olaya bir yüzbaşının meşrutiyet heyecanı ile yaptığı düşüncesizlik sebep olmuştur.²⁰⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'in muhafazası hususunda İstanbul askerine güvenmediğinden "Nigehbân-ı Hürriyet" olarak görülen 3. Ordudan 3 Avcı Taburu Taşkıyla'ya getirilmişti. Tabur komutanı ve subayların çoğunluğu Cemiyet mensubu idi.²⁰⁵ Nitekim, terhisleri geciktirilip Cidde'ye gönderilmek istenilen 1321 senesi efradının başlattığı Taşkıyla Olayında ve Yıldız Sarayının muhafızlığı ile vazifeli Arap ve Arnavut askerlerin yerlerine Türk menşeli askerlerin getirilmek istenilmesine karşı başlattıkları Sarıklı Zuhaf Olayında bu askerlerin karşısına avcı taburları çıkarılmıştı.²⁰⁶

Meşrutiyeti muhafaza için İstanbul'a getirilen Avcı Taburları askerlerinin 31 Mart Olayı'nı başlatmaları üzerinde durulması gereken bir durumdur. Askerler Şeriatı korumak üzere İstanbul'a getirildiklerini düşünmekteyken, subaylarının sarhoş olmasından, namaz, gusül abdesti gibi ibadetlerini ifa etmelerini engellemelerinden ve "dine karşı kayıtsızlıkları"ndan dolayı huzursuz olmuşlardır.²⁰⁷

C. Harbiye- Bahriye Krizi

1908 yılı sonlarında Sadrazam Kamil Paşa Avcı Taburlarının geri gönderilmelerini Harbiye Nezareti'nden istemiş, Harbiye Nezareti'nin Erkan-ı Harb Dairesi'ne havale ettiği istek, cemiyet mensuplarının muhalefeti nedeniyle reddedilmişti.²⁰⁸ Buna mukabil 1909 yılı Şubat ayında Sadrazam Kamil Paşa tarafından Harbiye ve Bahriye nazırları değiştirilmek

²⁰⁴ Alkan, a.g.e., s. 102-104.

²⁰⁵ Alkan, a.g.e., s. 108.

²⁰⁶ Alkan, a.g.e., s. 110.

²⁰⁷ Alkan, a.g.e., s. 111-112.

²⁰⁸ Alkan, a.g.e., s. 113-114.

istenmiştir. Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti açısından bir iktidar mücadelesi olarak alaka bulmuş, gerek ordu mensuplarının teşkilatlı biçimde meclise gönderdikleri telgraflar gerekse meclis hizasına getirilen savaş gemileri ile meşruti idare bir askeri vesayet altında karar almak durumunda kalmıştır.²⁰⁹ İttihat ve Terakki, Kamil Paşa'nın nazır değişimini, avcı taburlarını İstanbul'dan göndermek için istediğini ileri sürmüş ve Kamil Paşa'ya karşı cephe almıştır. Meclis, 13 Şubat 1909 tarihinde gerçekleştirdiği oturumda verdiği güvensizlik kararı ile Kamil Paşa hükümetini düşürürken Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi kurulmuştur. Ancak İttihat ve Terakki Fırkası, Kamil Paşa'nın İngiliz taraftarı olması nedeniyle bu güvensizlik kararının dış politikayı etkilemeyeceği hususunda İngiliz hükümetine de güvence vermek zorunda kalmıştır. Yine de pek ikna edici olamadıklarından dolayı İngilizler ile Osmanlı hükümeti arasında soğukluk oluşmuş, muhalefet ise aralarına katılan "örnek devlet adamı" Kamil Paşa ile güç bulmuştur.²¹⁰

D. Halaskar Zabitan Grubunun Kurulması ve Sonuçları

II. Mahmut (1808-1839) döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Avrupa'dan askeri uzmanların getirilmesi ve Avrupa usulü eğitim veren askeri okulların kurulması, vatan şuru, hürriyet ve eşitlik fikri ile modern siyasi düşünce akımlarının Osmanlı asker sınıfı üzerinde etkili olmasını sağlamıştır.²¹¹ "Devletin izmihlali"²¹² endişesini taşıyan ve kendilerini memleketin kurtarıcısı olarak gören mektepli subaylar²¹³ ile padişaha sadakatle bağlı, kıt'a eğitimi almış alaylı subaylar Osmanlı ordusunun iki farklı yüzünü temsil ediyorlardı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın subayların terfi ve taltif imkânı elde etmeleri buna karşın diğer subayların öteden beri süren şikâyetlerinin devam ediyor olması ordu içerisinde gayr-i memnun bir subay kitlesini doğurmuştu. 1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki Fırkası'nın, muhaliflerini, ordu mensuplarını kullanarak meclis dışı bırakması zabıtlar arasındaki muhalefetin diğer bir çıkış noktası olmuştur.²¹⁴ Askerlerin kalpakları bile mensup oldukları fikriyata göre şekil almaktadır.²¹⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ordu birbirine mecbur iki kurum haline dönüşmüştü. Subayların bazen açık bazen de müstear isimle gazetelerde cemiyet yanlısı yazılar yazması, tiyatro ve piyeslerde rol almaları, cemiyet toplantılarına katılmaları, harbiye nezaretine protesto

²⁰⁹ Alkan, a.g.e., s. 116-117.

²¹⁰ Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı*, İmge Yayınları, Ankara, 1994, s. 29-32.

²¹¹ Alkan, a.g.e., s. 23.

²¹² Alkan, a.g.e., s. 34.

²¹³ Alkan, a.g.e., s. 35.

²¹⁴ Alkan, a.g.e., s. 162-164.

²¹⁵ Tunaya, a.g.e., s. 321.

telgrafları çekmeleri sıradan kabul ediliyordu. Subaylar arasında cemiyet mensubu olmak statü üstünlüğünü temsil ediyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti için ise ordu, iktidarının kaynağı idi. Zamanla cemiyet, orduyu, kendi iktidarının karşısında bir muhalif güç merkezi olarak bulunca, “askerin siyasete bulaşmaması” istenmeye başladı.²¹⁶

1912 yılı yazında, Erkan-ı Harp Binbaşısı Gelibolulu Kemal Bey, Erkan-ı Harp Kolağası Kastamonulu Hilmi Bey, Süvari Kaymakamı Recep Bey, Bahriye Binbaşısı İbrahim Bey ve Yüzbaşı Kudret Bey tarafından kurulan Halaskaran-ı Zabitan Gurubu²¹⁷, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ve özellikle Prens Sabahattin'in desteğini görmüştür.²¹⁸ Temmuz 1912'de, Gurup adına Şura-yı Askerî'ye verilen mektup Padişah'a kadar ulaştırılmıştır. Mektupta Halaskar Hareketi, 1912 seçimleri sonucu oluşan meclis'in feshedilip Kanun-ı Esasi'ye uygun, jandarma ve polisin müdahil olmayacağı serbest bir seçimin yapılmasını, Kamil Paşa idaresinde bir hükümetin kurulmasını istiyordu.²¹⁹ İttihat ve Terakki Fırkası Meclis-i Mebusan'da çoğunluğu elinde bulundurmasına, aydın kesimin çoğunluğunun desteğine rağmen ordu içerisindeki bu hareket, Fırka'nın iktidarı muhalefete devretmesine neden olmuştur; Said Paşa Hükümeti istifa etmiş, asker kökenli Gazi Ahmed Muhtar Paşa hükümeti kurulmuştur.²²⁰

Halaskarân Zabitan Hareketi, askerin siyasetle uğraşmasını yasaklayan kanunun çıkmasını sağlamış ancak ordu içindeki kamplaşmayı da ileri boyutlara taşımıştır.²²¹ Gizli bir ihtilal komitesi olarak kurulmuş olan Halaskar Zabitan Gurubu, 1913 yılına gelindiğinde artık anımsanmaz olmuştur.²²²

E. 31 Mart Vakasının Gelişimi

6 Nisan tarihinde Serbestî gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Galata Köprüsü üzerinde Şakir Bey'le yürürken kimliği belirsiz bir şahıs tarafından öldürüldü. Katilin kurşun sıkarken gazete sahibi Mevlanzade Rıfat'ı kastederek “Al Mevlan” diye haykırdığı ve subay kıyafeti giydiği rivayeti muhalefetin eleştirileri İttihat ve Terakki Fırkası'na yöneltmesine sebep oldu. Çünkü Serbesti Gazetesi, İttihat ve Terakki Fırkasına olan güçlü muhalefeti ile ünlüydü. Olayın bir fail-i meçhul halini alması muhalefet cenahında büyük eleştirilere sebep oldu.²²³ Hasan Fehmi'nin öldürülmesi olayı 31 Mart İsyanı'nın da kıvılcımı oldu.

²¹⁶ Alkan, a.g.e., s. 72-73.

²¹⁷ Alkan, a.g.e., s. 165.

²¹⁸ Alkan, a.g.e., s. 173-176; Tunaya, a.g.e., s. 324.

²¹⁹ Alkan, a.g.e., s. 167.

²²⁰ Alkan, a.g.e., s. 168.

²²¹ Alkan, a.g.e., s. 178-179.

²²² Tunaya, a.g.e., s. 336.

²²³ Akşin, a.g.e., s. 40.

İsyan hareketi meşruti idareyi yıkmayı hedef alan bir isyan olmaktan çok Osmanlı neferinin içinde bulunduğu şartlardan memnuniyetsizliğinin bir ifadesi idi. Dile getirdikleri istekler Şeriatın tam olarak icrası, isyana katılanların isyan nedeniyle ceza görmemeleri, Harbiye Nazırı ile Meclis-i Mebusan reisinin azledilmeleri, mektepli kumandanlarının değiştirilmesi, muvaffakiyetlerine binaen topraklar atılarak şenlik yapılması gibi talepler idi. İsyancılar tam bir organizasyona sahip olmadıkları gibi, isteklerini açık ve anlaşılır biçimde dile getirebilecek beceriye de sahip değillerdi.²²⁴ Ancak süreç içinde isyan cemiyet ve meşrutiyet aleyhtarı bir görünüm kazandı.²²⁵ İsyancıların komutanlarını öldürmekte oldukları haberleri yayılmış, isyanın vahameti açısından “şüyuu vukuundan beter” bir hal vaki olmuştu.²²⁶

İsyanın ilk günü askerler toplantı halinde olan Meclis-i Mebusan’a gelmişler ve isteklerini dile getirmişlerdi. Mebuslar ise korkunun hakim olduğu bir atmosferde askere karşı yumuşak bir üslupla mukabele etmişlerdi.²²⁷ Ancak isyan haberi Anadolu ve Rumeli’de telaş uyandırmıştı. Meşrutiyetin geleceği hakkında endişe eden cemiyet, Rumeli’de “Hareket Ordusu” adında bir ordu oluşturdu. Ordu, Balkanlar’da meydana gelebilecek fırsattan istifade bir saldırıya önlem olarak muvazzaf askerlerden ziyade gönüllülerden oluşuyordu. Türklerden başka Bulgar, Sırp, Arnavut, Rum ve Musevilerden meydana gelen ve komutanlığını Mahmut Şevket Paşa’nın üstlendiği “Hareket Ordusu” İstanbul’a gelerek büyük bir mukavemetle karşılaşmadan isyanı bastırmıştı. Bu muvaffakiyette II. Abdülhamid’in isyancılara destek vermeyişi ve isyanın örgütlü ve organize bir eylem olmaması büyük rol oynamıştı. Padişah tarafından kurşun sıkılmaları konusunda uyarılan ve komutanlarının yokluğunda başıboş kalmış olan isyancı askerlerin Hareket Ordusuna katılmış olan çeteciler tarafından katledilmesi yeni dönemin habercisi idi. İttihatçılar tarafından Hürriyet Ordusu olarak nitelenen Hareket Ordusu İstanbul’u fethetmişti.²²⁸

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi’nde farkına varılan, ordu içerisindeki mektepli-alaylı çekişmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ordudaki alaylı subayları “tensikat” yoluyla tasfiyesi ile önemli bir problem halini almıştı.²²⁹ Mektepli subayların kurmak istedikleri yeni ordu düzeninde yeri olmadığını düşündükleri alaylı askerleri ordudan uzaklaştırmaları hem alaylı

---

²²⁴ Alkan, a.g.e., s. 124-125.

²²⁵ Alkan, a.g.e., s. 125.

²²⁶ Alkan, a.g.e., s. 128.

²²⁷ Alkan, a.g.e., s. 128.

²²⁸ Alkan, a.g.e., s. 130-137; 31 Mart Vakası İttihat ve Terakki aracılığıyla emellerini gerçekleştirmek isteyen Siyonistlerin bir oyunu olarak da değerlendirilmiştir. Bkz. Atılhan, a.g.e., s. 115-117.

²²⁹ Alkan, a.g.e., s. 69.

subaylar arasında hem de subay olmayı hedefleyen erler arasında hoşnutsuzluk doğurmuştu.²³⁰ 31 Mart Vakası bu anlamda bir hesaplaşma idi.²³¹

31 Mart Vakasının en önemli sonucu, İttihat ve Terakki'nin önündeki en önemli güç olan II. Abdülhamid'in, isyanın müsebbibi²³² olarak gösterilmesi ve meclis tarafından hal'i olmuştur.²³³

Ahrar Fırkası ve bu arada Prens Sabahattin vakanın tertipleycisi olarak telakki edilmiş, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti üyeleri ile birlikte olayın elebaşı olmakla itham edilmiştir. Olaydan dolayı Mevlanzade Rıfat on yıl sürgün cezasına çarptırılmıştır.²³⁴

III. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OLAYLARI

Osmanlı Devleti, sömürgeci Batılı emperyal güçlerin pazarı konumundaydı.²³⁵ Osmanlı Devleti'nin iç işleri olarak değerlendirilebilecek pek bir şey kalmamıştı. Osmanlı coğrafyasında ekonomik değer taşıyan bir faaliyet yahut gayrimüslimlerin içinde yer aldığı her vaka yabancı devletlerin de müdahil oldukları uluslar arası problemler halini alıyordu.

A. Dış Olaylar

Osmanlı Devleti İkinci Meşrutiyet'in ilanı akabinde seçim çalışmaları ile ilgilendiği sırada fırsattan istifade eden Avusturya-Macaristan, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini duyurmuştu. Aynı tarihte Girit Adası da Yunanistan ile birleşme kararını açıkladı.

Avusturya-Macaristan ile dirsek temasında olan Bulgaristan ise Slavların, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından işgaline gösterecekleri tepkiyi hafifletmek karşılığında bağımsızlık kararına destek sağlamayı başardı. 6 Ekim 1908 tarihinde de bağımsızlığını ilan etti.²³⁶

Mısır'ın İngiltere denetimine geçmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin karadan bağlantısı kalmayan Trablusgarp, sömürge yarışında geride kalmış olan İtalya için kolay bir lokma idi. Vaziyete bir de II. Abdülhamid'in Trablusgarp'a yaptığı askeri yığınak ve cephanenin isyan nedeniyle Yemen'e kaydırılması ve yine II. Abdülhamid tarafından oluşturulan yerli milis

²³⁰ 1. Ordudan kadro dışı bırakılan alaylı subay sayısı 1400 idi ve 31 Mart Olayı nedeniyle Divanı Harb tarafından idama mahkum edilen 6 subay da büyük ihtimalle alaylı idi. Bkz. Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara, 2001, s. 38.

²³¹ Alkan, a.g.e., s. 69.

²³² II. Abdülhamid, 31 Mart Vakasında tahrikçi değildir. Bkz. Mevlanzade Rıfat, a.g.e., s. 27.

²³³ Alkan, a.g.e., s. 138-141.

²³⁴ Tunaya, a.g.e., s. 149.

²³⁵ Tunaya, a.g.e., s. 4.

²³⁶ Halaçoğlu, Ahmet, "Balkan Savaşları(1912-1913)", *Türkler*, c. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 296-307, s. 297.

güçlerin Meşrutiyet'in ilanı ile dağıtılması hataları eklenince İtalya'nın işi kolaylaşmış oldu. İttihat ve Terakki bununla da yetinmeyerek, Trablusgarp Belediyesinin Banco di Roma yerine Osmanlı Bankası ile çalışmasını isteyen Vali Müşir İbrahim Paşa'yı İtalyan baskısı nedeniyle görevden alarak hatalarına bir yenisini daha eklemiştir. İtalya 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne ultimatom vererek işgali duyurdu. Enver Bey ve Mustafa Kemal gibi subayların gönüllü olarak Trablusgarb'a gidip yerli halkı örgütlemesi bile İtalyanların kıyıda iç kesimlere ulaşmasını engellemiştir. İtalya, direniş karşısında 23 Nisan-17 Mayıs 1912 tarihlerinde Rumlardan da yardım alarak Rodos yakınlarındaki 12 Adaya asker çıkardılar.²³⁷

Balkanlarda Müslüman egemenliğı gerek Balkan devletleri gerekse Avrupa Devletleri tarafından istenmeyen bir durumdu. Osmanlı'nın Balkanlardaki varlığına son vermek gerekiyordu. Ancak sorun mirasın nasıl taksim edileceğı idi.²³⁸ II. Abdülhamid Balkanlardaki bu durumu önceden sezmiş ve hazırlık yapmıştı. Hatta muhtemel bir Bulgaristan-Osmanlı savaşında Yunanların desteğini bile temin etmişti. İttihat ve Terakki ise Balkan Devletleri arasındaki en büyük ayrılık nedeni olan meseleyi 3 Temmuz 1910'da çıkardığı "Kiliseler Kanunu" ile ortadan kaldırmış ve Balkan ittifakının önünü açmıştır. Bulgaristan, 13 Mart 1912'de Sırbistan ile, 29 Mayıs 1912'de ise Yunanistan ile Osmanlı'ya karşı bir ittifak anlaşması imzalamıştır. Rusya'nın diplomatik çabaları ile oluşan ittifaka Karadağ da katılmıştır. İttihat ve Terakki, Rusya'nın, Balkanlarda savaş olmayacağı hususunda Osmanlı Hariciye Nazırı Noradungiyan Efendi'ye verdiği teminata binaen Balkanlardaki yüz yirmi tabur talimli askeri terhis etmiştir. Toplam 75.000 askerin terhis edildiğı sırada (30 Eylül 1912) Balkan Devletleri seferberlik ilan ettiler. Osmanlı Devleti'ne nota vererek Sırbistan, Makedonya ve Arnavutluk'a özerklik verilmesini aksi halde silaha başvuracaklarını belirttiler. Nitekim 8 Ekim'de Balkan Devletlerinin en küçüğü olan Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı ile Balkan Savaşı başlamış oldu. Osmanlı Ordusu tarihinin hiçbir döneminde yaşamadığı bir hezimetini yaşayarak Çatalca'ya kadar çekildi, Makedonya ile Osmanlı Devleti'nin bağlantısı koptu. 28 Kasım 1912'de Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti. 17 Aralık 1912'de gerçekleşen Londra Konferansı, bir anlaşma sağlanmadan dağıldı. Enver Bey öncülüğünde gerçekleştirilen başarısız bir taarruz girişiminin ardından Osmanlı Devleti, 30 Mayıs 1913'te anlaşma masasına oturdu. Midye- Enez çizgisinin batısında kalan tüm topraklarını terk ediyordu. Balkan Devletleri, Osmanlı Devleti'nden elde ettiklerini paylaşma hususunda anlaşmazlığa düşüp birbirleriyle savaş pozisyonuna girince Osmanlı Devleti de harekete geçerek 23 Temmuz 1913'te Edirne'yi Bulgarlardan geri almayı başardı. Ancak resmin bütününe bakıldığında sonuç

²³⁷ Akşin, a.g.e., s. 279-293.

²³⁸ Halaçoğlu, a.g.m., s. 296.

Osmanlı Devleti açısından tam anlamıyla bir hezimetti. Siyasi çekişmeler ve ihtiyatsızlık yüzünden 400 yıllık Rumeli ve Osmanlı halkına veda edilmişti.²³⁹

Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği bir dönemde Balkan Savaşı'nın çıkması Osmanlı Devleti'ni, İtalya ile Ouchy Anlaşması'nı imzalamak zorunda bıraktı.²⁴⁰ Böylece Osmanlı devleti Kuzey Afrika'daki son toprağını da kaybetmiş oldu.

1908-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti, 3 milyon kilometrekarelik toprağının 1,1 milyon kilometrekaresini, 24 milyonluk nüfusunun isse 5 milyonunu kaybetmiştir. Özellikle imparatorluğun kalbi durumundaki ve İttihatçılığın merkezi kabul edilen Rumeli toprakları elden çıkmış ve İttihat ve Terakki cephesi duruma gerekli refleksi gösterememiştir.²⁴¹

Yaygınlaşan sömürgecilik faaliyetleri ve çıkar çatışmaları uluslar arası arenada blokların kurulmasına neden oldu. İngiltere, Rusya ve Fransa, İtilaf bloğunu oluştururken, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya, İttifak bloğunu oluşturdu. Avusturya-Macaristan veliahdı Ferdinand'ın, Saray Bosna'da bir Sırp öğrenci tarafından öldürülmesi, saflarını belirlemiş olan devletlerin dünyayı ateşe verecek olan I. Dünya Savaşı'nı başlatmalarına sebep oldu. Osmanlı Devleti başlangıçta İtilaf bloğunda yer almak için uğraş verse de İngiltere ve Fransa, müttefikleri Rusya'yı kaybetmemek için tekliflere olumsuz yaklaşmışlardır. Osmanlı Devleti biraz da zorunlu şekilde Almanya ile ittifak kurmak durumunda kalmıştır. Almanya gönülsüz de olsa Halifelik nüfuzundan yararlanmak, Rusya'yı oyalamak, Süveyş Kanalı'nı tehdit etmek maksadıyla Osmanlı Devleti ile ittifak kurmuştu.

Savaş, Osmanlı Devleti açısından bir hayal kırıklığı olmuştur. Osmanlı Devleti'ni eski haşmetli günlerine geri döndürme hayalleri Alman kumandanlar emrinde ölüme giden askerlerle birlikte gitmiştir. Sarıkamış'ta, Kanal cephesinde, Galiçya'da, Çanakkale'de binlerce Osmanlı askeri şehit düşmüştür. İttifak Devletleri, İstanbul, Sykes-Picot ve St. Jean De Maurienne Anlaşmaları ile Osmanlı Devleti'ni kendi aralarında taksim etmişlerdir. Müttefiklerinin savaştan çekilmesi üzerine yalnız kalan Osmanlı Devleti de Kut-ül Amare'de esir aldığı İngiliz General Townsend aracılığıyla ateşkes isteğinde bulunmuştur.²⁴²

B. İç Olaylar

Osmanlı Coğrafyası bir imparatorluk coğrafyası idi. Bu durum çeşitli din ve ırktan milyonlarca insanın bir arada yaşaması demekti. Milliyetçi akımların Osmanlı milletleri

²³⁹ Halaçoğlu, a.g.m., s. 297-304.

²⁴⁰ Şıvgın, Hale, "Trablusgarp Savaşı", *Türkler*, c. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 274-295, s. 274.

²⁴¹ Ahmad, a.g.e., s. 226.

²⁴² Eraslan, Cezmi, "I. Dünya Savaşı ve Türkiye", *Türkler*, c. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 339-360.

arasında taraftar bulması ve yer yer sonu Osmanlı Devleti'nden bağımsız olma ile biten ayrılıkçı isyanlar Osmanlı Devleti'nin problemleridir. Diğer yandan siyasi suikastlar, linçler, sonucu tartışmalı seçimler, darbe planları ve uygulamaları, II. Abdülhamid'in hal'i ile 31 Mart isyanının patlak vermesi Meşrutiyet döneminin önemli iç olayları olarak zikredilebilir.²⁴³

IV. HALKIN VAZİYETİ VE MEŞRUTİYET'İN GETİRDİKLERİ

Osmanlı Devleti Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı bir ülke idi. İkinci Meşrutiyet ilan edildiği sırada Türkler *zanaat ve servet* sahibi olmayan ziraat ile geçimini sağlayan insanlar iken gayrimüslimler ise Osmanlı ülkesinde zenginliği ve refahı yaşıyorlardı. Yerli Rumlar ziraat ürünlerinin pazarlamasını yapmakta iken Türkler amelelik, hamallık ve arabacılık yapmaktaydı. Şehirlerde Avrupa'dan gelen malları dükkânlarında satanlar Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerdi. İthalat işi ile demircilik, mandıracılık, eczacılık, hekimlik, dişçilik, berberlik, değirmencilik, kunduracılık, balıkçılık, sarraflık ve bankacılık da yine gayrimüslimlerin elinde idi. Şehirli bir Türk, ticareti hakir görür ve kendisine yakıştıramazdı. Bir diploma sahibi olup devlet kapısında bir zabıt yahut kâtip olmak için çalışırdı.²⁴⁴

Osmanlı Mebusan Meclisi ise bir imparatorluk meclisi olması nedeniyle farklı din ve milliyetten insanların yer aldığı bir meclisti. Osmanlılık ideolojisi ile imparatorluk ayakta tutulmaya çalışılıyordu, birçok fırka beyannamelerinde Osmanlılık ilkesine atıf yapıyordu. Fakat Osmanlı kavramı herkes için farklı manalar ifade edebiliyordu. Rum mebus Boşa Efendi "Osmanlı Bankası ne kadar Osmanlı ise ben de o kadar Osmanlıyım" diyerek Osmanlı telakkisini dile getiriyordu. İttihat ve Terakki'nin Osmanlılık fikri ise Türklük yanı ağır basan bir Osmanlılık idi. Bu durum İttihat ve Terakki'nin azınlıklarla ilgili sorun yaşamasında da etkili idi.²⁴⁵

A. Toplumsal ve Kültürel Alanda Yapılan Çalışmalar

Darülfünun'a özerklik tanınması, din işleri ile iştigal edecek Dar-ul Hikmet-i İslamiye'nin kuruluşu, kadınların problemlerinin öncelikli konu olarak ele alınıp gündeme getirilmesi, Milli Kütüphane, Milli Arşiv, Milli Coğrafya Cemiyeti gibi cemiyetlerin kuruluşu bu alanda yapılan yeniliklerdendir.²⁴⁶ Miladi Takvim'in kullanılmaya başlanması da dönemin önemli gelişmelerindendir.²⁴⁷

²⁴³ Tunaya, a.g.e., s. 5.

²⁴⁴ Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yayınları, 1990, s. 17-19.

²⁴⁵ Kodaman, a.g.m., s. 175.

²⁴⁶ Tunaya, a.g.e., s. 34

²⁴⁷ Tunaya, a.g.e., s. 35

10 Temmuz Bayramı ilan edilerek Kanun-i Esasi’de tanımlanan Osmanlı Milleti’ni yaratmak için her dinden ve etnik unsurdan insanı bir araya getirmek hedeflenmiştir. 1. Dünya Savaşı’nın psikolojik tahribatını önlemek ve halkın Meşrutiyet idaresine olan bağlılıklarını tazelemek açısından 1915’te kutlanmaya başlanan Mektepliler Bayramı, 1916’da kutlanmaya başlanan Çocuklar Bayramı ve 1918 tarihli İdman Bayramı’na iktidar tarafından özel bir anlam atfedilmiştir.²⁴⁸

İkinci Meşrutiyet dönemi “tebaa”dan “vatandaş”a geçiş sürecinin önemli bir parçasını teşkil etmiştir. Bu bağlamda okula ve orduya özel önem verilmiş, öğrenci ve asker rejimin teminatı olarak görülmüştür.²⁴⁹

B. Ekonomik Alanda Yapılan Yenilikler

20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti’nde modern anlamda bir sanayiden bahsetmek mümkün değildir. 1915’te imparatorlukta toplam 264 sanayi kurulu faaliyet göstermekteydi. İzmir ve Aydın haricinde makineli tarım yapılamıyor; Söke ve Çukurova haricinde ise üretim ancak insanların tüketimini karşılayabiliyor, ticari üretim yapılamıyordu. Sefalet ve yokluk köylünün kaderi durumundaydı.²⁵⁰ Savaşlar hayvancılık faaliyetlerini dahi olumsuz etkilemişti. Ulaşım sektörü tam anlamıyla yabancı hâkimiyeti altına girmişti. Demir yolu ve deniz yolu ulaşımı yanında bankacılık sektörü ile altyapı sektörü de yabancıların ve onların uzantısı olan azınlıkların elinde idi. Yabancı sermaye Anadolu içlerine yayılmasıyla el sanatlarına dayalı üretim gerçekleştiren Anadolu insanı Avrupa malları karşısında rekabet gücünü de yitirmişti.²⁵¹

Ekonominin kötü gidişatına dur demek aynı zamanda ülkenin kurtuluşunun da en önemli yollarından birisi idi. Liberal ekonomi modeli ve milli iktisat modeli ekonomi alanında ileri sürülen temel tezler olarak dikkat çekti.

Osmanlı ekonomisini elinde tutanlar ekseriyetle Rumlar ve Ermenilerdi. İttihat ve Terakki’nin ekonomi politikalarını yönlendiren temel ilke ekonominin dümenine Müslümanları oturtmaktı.²⁵² Bu nedenle İttihat ve Terakki tarafından Meşrutiyet Döneminde, “Milli İktisat

²⁴⁸ Üstel, Fusun, “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce I. Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası; Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, İletişim yay., İstanbul, 2001, s. 168.

²⁴⁹ Üstel, ag.m., s. 175.

²⁵⁰ Vatandaş, a.g.m., s. 309.

²⁵¹ Akyazı, Haydar, “II. Meşrutiyet Dönemi Milli İktisat Politikaları”, *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, Pınar Yay., İstanbul, 2008, ss. 385-402., s. 389.

²⁵² Vatandaş Celalettin, “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Geçiş Döneminde Ekonomi”, *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, Pınar Yay., İstanbul, 2008, ss. 305-324., s. 306.

Politikası” uygulanmaya çalışılmıştır. “Yerli malı kullanmak” ve “kooperatifçilik” teşvik edilmiş, ayrıca “İtibar-ı Milli Bankası” kurulması sağlanmıştır.²⁵³

İktisadiyat Mecmuası’nda dile getirilen Milli İktisat modeli, Almanya’yı örnek almıştır. Ekonomide milliyetçilik prensibi uygulanmalı ve bir Türk burjuvazisi oluşturulmalıdır. İttihat ve Terakki’nin ideologlarından Ziya Gökalp’e göre, Türk milleti, küçük işlerle uğraşmayacak, fabrikatör olacak, en son teknik donanıma sahip gemilere sahip olarak denizlere hakim olacak ve *cemaat* yapısından *cemiyet* yaşamına geçiş sağlanacaktır.²⁵⁴ Milli İktisat Modelinin teoriden pratiğe dönüştürülmesi 1914 yılından itibaren mümkün olabildi. 1908-1913 döneminde uygulanan, ekonomide serbesti politikası, Müslümanların daha da fakirleşmesi ve gayrimüslimlerin ekonomik iktidarının güçlenmesi ile neticelenmişti. 1914 sonrasında ise ekonomiyi belli bir sistem ve düzene oturtmak hedeflenmiş, Teşvik-i Sanayi Kanunu, Gümrük Vergisinin Artırılması Kanunu gibi bir dizi kanun çıkarılmıştır.²⁵⁵

1914 yılında Osmanlı Devleti’ni ekonomik olarak çökerten Kapitülasyonların kaldırıldığı ilan edilmiştir. İmparatorluk sınırları içindeki tüm şirketler gelir vergisine tabi tutulmuş, yabancılara tanınan imtiyazlara son verilmiştir. Ticari işlemlerde Türkçe’nin kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. Köylere “amele taburları”, tohum ve tarım uzmanları gönderilmiş, tarımı canlandırmak ve üretimi artırmak hedeflenmiştir. Ancak savaşların getirdiği fakirlik ve yokluk karaborsacılığı doğurmuş, hükümet buna karşılık “İhtikârî Men Hakkında Kanun-ı Muvakkat” adlı kanunu çıkarmıştır.²⁵⁶

Birçok yerli banka ve kooperatif kurulmuş, fabrikalar²⁵⁷ açılmıştır. Savaşlara rağmen önemli ölçüde yol alınmış, ekonomide dönüşümün temelleri atılmıştır.

C. İdare ve Hukuk Alanında Yapılan Yenilikler

Hukuk alanında yapılan en önemli yeniliklerden biri 25 Ekim 1917 yılında yürürlüğe giren Aile Hukuku Kararnamesi olmuştur. Kararname, Osmanlı ve İslam Hukuku açısından bir ilk olma özelliği taşır. Kararname’nin yayınlanmasında hukuk alanındaki ikiliği ortadan kaldırmak, mahkemelerin karar vermesine yardımcı düzenli bir metin oluşturmak düşüncesi

---

²⁵³ Tunaya, a.g.e., s. 36.

²⁵⁴ Vatandaş, a.g.m., s. 312.

²⁵⁵ Akyazı, a.g.m., s. 394.

²⁵⁶ Akyazı, a.g.m., s. 396.

²⁵⁷ Kırşehir Osmanlı Bankası, Adapazarı İslam Ticaret Bankası, Konya Milli İktisat Bankası, Karaman Ticaret Şirketi, Konya Mensucat Şirketi, Ankara Milli Dokuma Şirketi, Manisa Buharlı Ekmek Fabrikaları ve Yağ Fabrikaları Şirketi gibi. Bkz. Akyazı, a.g.m., s. 397; İttihatçılar tarafından 1908-1918 arasında Türklere 236 şirket kurdumuşlardır. Kodaman, a.g.m., s. 191.

etkili olmuştur.²⁵⁸ Hanefi mezhebine göre kadınların boşanma hakkının çok sınırlı durumlarda kabul ediliyor olması nedeniyle Padişah tarafından çıkarılan iki irade-i seniyye, farklı mezhep ihtihadlarından da istifade yolunu açıyordu. Diğer yandan Balkan Muharebeleri ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle eşleri harbe gidip bir daha dönmeyen kadınlar boşanmakta güçlük çekiyordu. Bu problemlere çözüm getirmek ve var olan uygulamaları düzenli bir metin haline getirmek için Hukuk-ı Aile Kararnamesi yayınlandı.²⁵⁹

Kararnameye göre; çiftlere tekeşlilik sözleşmesi yapma hakkı verilmiş, böylece erkek ikinci kez evlenmek istediğinde eşinin rızası şart olmuştur. Evlilikte yaş sınırı getirilmiş, erkekler için 18, hanımlar için 17 yaş sınır kabul edilmiştir. Daha küçük yaştaki evliliklerde ise aile ve hakim onayı şart koşulmuştur. Evlilikte kocanın tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa yakalanması durumunda ve erkeğin ortadan kaybolması durumunda hanıma boşanma hakkı verilmiştir. Ayrıca evlendirme yetkisi Adliye Nezareti'ne verilmiştir.²⁶⁰ Yahudi ve Hıristiyanlar için kararnameye çeşitli maddeler konulmuştur. Böylece cemaat mahkemelerinin yargı yetkisi kaldırılmış ve Müslüman ve gayrimüslimlerin davaları ortak mahkemede görülür olmuştur.²⁶¹ Kararname, 1919 Haziran'ında yürürlükten kaldırılmıştır.²⁶²

Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe girmiştir. 29 Temmuz 1913'te İdare-i Umumiye-i Vilayât Kanunu yayınlanmış, Belediyeler Kanunu çıkarılmış ve taşra teşkilatlarına yeni bir düzen verilmiştir.²⁶³

D. Eğitim Alanında Yapılan Yenilikler

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde eğitim alanında önemli adımlar atılmıştır. Eğitim, Meşrutiyet rejiminin kendi kaderi açısından bir vazgeçilmez alan olarak değerlendirilmiş, meşrutiyetin ilke ve değerlerinin halka benimsetilmesi noktasında eğitime büyük önem verilmiştir.²⁶⁴

---

²⁵⁸ Aydın, M. Akif, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XVIII, İstanbul, 2001, ss. 313-318, s. 313.

²⁵⁹ Aydın, a.g.md, c. XVIII, s. 314.

²⁶⁰ Yapıcı, Gülçin - Dilek, Dursun, "II. Meşrutiyet Döneminin Özneleri Olarak Osmanlı Kadınları", *II. Meşrutiyet*, c. I, Doğu-Batı yay., ss. 175-216, s. 208.

²⁶¹ Aydın, a.g.md., c. XVIII, s. 313.

²⁶² Yapıcı, Dilek, a.g.m., s. 208.

²⁶³ Kodaman, a.g.m., s. 191.

²⁶⁴ Bakır, Kemal, "II. Meşrutiyet Döneminde Milli Seçkinlik ve Eğitim: Emrullah Efendi Tuba Ağacı Nazariyesi", *II. Meşrutiyet*, c. I, Doğu-Batı yay., ss. 197-213, s. 198.

Meşrutiyetle birlikte yeni toplumu yetiştirecek olan annelerin yetişmesine, eğitimine önem verilmiştir. 1901’de ilk kız idadisi, 1914 yılında “İnas Sanayi-i Nefise Mektebi, 1917’de “Amelî İnas Ticaret Şubesi”, 1914 yılında İnas Darülfünunu açılmıştır.²⁶⁵

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin yoğunlaştığı merkezlerden biri olan Bursa’da medreseler henüz önemini kaybetmemiştir. Şubat 1910’da “Medaris-i İlmiye Nizamnamesi” yayınlanmış, medrese eğitimine getirilen eleştirilere karşılık verilmeye çalışılmıştır. Nizamnamenin taşradaki uygulamaları için de bir ek yayınlanmıştır. Ayrıca medrese eğitimi oniki yıla çıkarılmıştır.²⁶⁶

Devletin kurtuluşunun eğitim ve öğretmenlerden geçtiği vurgulanmıştır. Yapılan çalışmalar nicelik bakımından önem arz etmesine rağmen nitelikten yoksun kalmıştır. Eğitim programları ezberci yaklaşımdan kurtarılıp hayata hazırlayıcı niteliklerle donatılmaya çalışılmıştır. Batıdaki eğitim yaklaşımları ve yöntemleri yakından takip edilmiş, eğitim ciddi manada çalışma konusu haline getirilmiştir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı eğitim alanında yapılan çalışmalardan yeterli netice alınmasına engel olmuştur.²⁶⁷

---

²⁶⁵ Yapıcı, Dilek, a.g.m., s. 184.

²⁶⁶ Hızlı, Mefail, “Modernleşme Dönemi Bursa’ında Eğitim-Öğretim”, *Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa*, ed. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, ss. 81-102., s. 93-95.

²⁶⁷ Konuk, Osman, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (Yapı, Süreç, Sorunlar ve Tartışmalar)”, *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, (ed. Asım Öz), Pınar Yay., İstanbul, 2008, ss. 361-384, s. 374.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ORHANELİ

I. İKİNCİ MEŞRUTİYET'İN BURSA'DAKİ YANSIMALARI VE ORHANELİ'NE TESİRİ

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Bursa'da yaşanan gelişmeleri dönemin valisi Mehmet Tevfik Bey tafsilatlı biçimde anlatmıştır. Bu dönemde Bursa bir taraftan sürgün olarak gönderilen önemli isimleri ağırlamış, diğer taraftan halkın meşrutiyet algılamasından ve asayiş boşluğundan doğan sorunların belirlediği bir gündem içerisinde olmuştur.

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Bursa gündemini en çok meşgul eden isimlerden birisi Başhafiye Fehim Paşa'dır. Paşa, padişaha olan yakınlığını kullanarak, Hamburg'a gidecek mallara el koymuş ayrıca Osmanlı Devleti ile iş yapan Alman tüccarlardan rüşvet istemişti. Tüccarlardan birinin durumu Alman Büyükelçisine bildirmesi ile diplomatik bir kriz yaşanmış, İngiltere ve Almanya Fehim Paşa'nın davranışlarından duyulan rahatsızlığı saraya iletmışlerdi. Yapılan soruşturma sonucu Fehim Paşa 8 Şubatta görevinden alındı.²⁶⁸

Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın gayretleri ile Fehim Paşa, Bursa'ya sürgün edilmiş, Bursa valisi Mehmet Tevfik Bey'e de Fehim Paşa için, aynı dönemde Bursa'da sürgün bulunan Kemaleddin'in ikametinden uzakta bir ikamet yeri ayarlaması, masraflarının hazinece karşılanması bildirilmişti. Fehim Paşa'nın "*kendisinin gençliğinden bilistifade hakkında yeniden şikâyet vukua gelmesi ve şedid bir muameleye duçar olması zımnında iğfal edenler ve bunu isteyenler olacağı cihetle şikâyete sebebiyet verecek şeylerden ictinab etmesi ve bir şeyle de iştigal etmeyerek kendi halinde ve marzi-i âli dairesinde*" yaşaması isteniyordu.²⁶⁹ Fehim Paşa'nın sürgününden sonra Bursa valisine gönderilen telgrafta Fehim Paşa'nın sürgün nedeni de ifade edilmiştir. Buna göre; Fehim Paşa'nın istihdam ettiği şahıslardan biri, bir Alman'dan para istemiş, durumun Alman sefaretine bildirilmesi üzerine sefaret de durumu Berlin'e bildirmiş, Berlin'de durumu Saray'a aktarmıştır. Telgrafta ayrıca Fehim Paşa'nın İstanbul'da iken istihdam ettiği şahısların Paşa'nın bu duruma düşmesine sebep oldukları, benzer bir

²⁶⁸ Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 101.

²⁶⁹ Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları", Yay. Haz. F. Rezan Hürmen, Arma Yay. İstanbul, 1993, s.401.

durumun ortaya çıkmaması için Fehim Paşa ile temas için Bursa'ya gelebilecek uygunsuz kişilerin derhal tutuklanması, Paşa'nın "hoppa mizaçlı" olduğu, Paşa'ya "nasihatten geri durulmaması ve nasihatın altında mahirâne tehdid de" olması gerektiği bildiriliyordu. Ayrıca Bursa'daki yabancılarla da yaşanabilecek bir münasebetsizlik hususunda da Vali bu telgrafla uyarılmıştı.²⁷⁰

24 Temmuz 1908 günü Bursa'ya gönderilen telgrafta " *Kanun-i Esasi'de suret-i teşkili beyan olunan Meclis-i Mebusan'ın ictimaa davet olunması*" hususunda irade-i seniyye irad edildiği bildirilmekte idi. Bursa valisi Mehmet Tevfik Bey mutad hamam sefası için Mudanya'ya hareket etmek üzere iken gelen bu telgrafi alınca çok şaşırılmıştı. II. Abdülhamid'in Meşrutiyet'i ilan ettiğine inanmamıştı. Telgraf metninin yarattığı şaşkınlığa rağmen Mudanya'ya hareket etmeyi seçmiş ve dönüşünde telgrafi tebliğ ve ilan ettirmişti. Bursa ahali de Vali Mehmet Tevfik Bey'in yaşadığı şaşkınlığı yaşamış ve ilk gün herkes hiçbir şey olmamış gibi hareket etmişti.²⁷¹

Meşrutiyet'in ilanı haberini alır almaz Vali Mehmet Tevfik Bey'le ilk temasa geçen sürgündeki Fehim Paşa olmuştu. Fehim Paşa vali Mehmet Tevfik Bey'e Meşrutiyet'in ilanının bir hata olduğunu bu kararın geri alınmasının lazım geldiğini, bu durumun II. Abdülhamid için sorunlar doğuracağından hareketle Padişah'ın Vali Bey tarafından uyarılması lazım geldiğini ifade etmiş ancak Vali Bey'in olumsuz cevabı karşısında görüşmeden ümitsiz ve şaşkın bir şekilde ayrılmıştı.²⁷²

Hükümet dairesinde sükûnet ve tereddüt hakimdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi'nden Bursa İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi'ne Meşrutiyet'in ilanının İttihat ve Terakki'nin çabalarının neticesi olduğunu vurgulayan bir telgraf gönderilmişti. O ana kadar Bursa'da böyle bir cemiyetin varlığından haberdar olmayan Vali de telgraf sayesinde İttihat ve Terakki Bursa şubesi üyelerini öğrenmiş oldu. Meşrutiyet'in ilanı dolayısıyla kendisini ziyarete gelen İttihat ve Terakki Bursa şubesi heyeti, valinin tanıdığı isimlerden oluşuyordu. Heyet, Bursa İdadisi İkinci Müdürü Şükrü Bey²⁷³, Mudanya-Bursa Şimendifer Komiseri Rüştü Bey ile vilayet tercümanı gibi kişilerden teşekkül etmişti.²⁷⁴

---

²⁷⁰ Hürmen, a.g.e., s. 402.

²⁷¹ Hürmen, a.g.e., s. 446.

²⁷² Hürmen, a.g.e., s. 446.

²⁷³ Şükrü Bey, İttihat ve Terakki iktidarında Maarif Nazırlığı yapmış, "İzmir Süikastı" davasında İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve idam edilmiştir. Bkz. Kansu, a.g.e., s. 143.

²⁷⁴ Hürmen, a.g.e., s. 447.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortaya çıkmasıyla birlikte kentte bayram havası oluşmuştu. Yurdun birçok yerinde olduğu gibi herkes birbiriyle kucaklaşıyor, vilayet makamına gelerek Padişah'a dua ediyor, valiye tebriklerini iletiyordu.²⁷⁵

Kanun-i Esasi şerefine, Müslim, gayrimüslim ayrımı olmaksızın, şehrin ileri gelenleri tarafından büyük bir ziyafet verilmişti. Vali Mehmet Tevfik Bey'de katıldığı bu ziyafette, hürriyeti yücelten konuşmaların ve heyecanın tesiriyle bir konuşma yapmış, dinleyenler tarafından da coşkuyla alkışlanmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bursa üyelerinin sevdiği ve takdir ettiği isimlerden oluşması Vali Mehmet Tevfik Bey için bir motivasyon unsuru idi.²⁷⁶

Meşrutiyet Cuma günü ilan edilmişti. Pazar günü ise birden bire Bursa'da büyük gösteriler yapılmaya başlandı. Gün geçtikçe gösterilerdeki coşkunun dozu artmış, "Yaşasın hürriyet! Kahrolsun istibdat!" sloganları her yerde duyulur olmuştu. Eski mutlakiyetçiler bile bu gösterilerde ön saflarda yer almaktaydılar.²⁷⁷

İstanbul'da Şeyhülislam, Meşrutiyet'in ilanı dolayısıyla Padişah'a halk adına teşekkür arz etmiş, Padişah da Meşrutiyet'i muhafazaya yemin etmişti. Şeyhülislam makamına dönüşünde hem II. Abdülhamid'in yeminini halka iletmiş, hem de kendisi Meşrutiyet'e sadakat yemini etmişti. Halk bunun üzerine nezaret dairelerini dolaşarak karşılaştığı vekillere de Meşrutiyete bağlılık yemini ettirmişlerdi. Bunun yanında Padişahın fedaisi ve jurnalcı olarak adı çıkmış bazı kişilerin de görevden el çektilmesi istenmekteydi.²⁷⁸

İstanbul'da vaki olan hal Bursa'ya yansımış ve Bursa'da da halk, bazı memurları bizzat işten el çekirmeğe başlamıştı. Yine İstanbul örnek alınarak Vali Mehmet Tevfik Bey dahil olmak üzere memurlara Meşrutiyet'e sadakat yeminleri ettirilmiş, hapisane de boşaltılmıştı. Bu durum bir asayiş boşluğu oluşturmuştu. Vali Mehmet Tevfik Bey gidişata dur demek için bir beyanname yayınlamış; şikâyet usul ve mercilerini hatırlatmış, eski ve yeni dönemin farklı olduğunu belirtmiş, seçimler için mebus adayı olarak iktidara layık insanların tespit edilmesini tavsiye etmiş ise de beyanname istenen tesiri göstermemişti.²⁷⁹

Meşrutiyet'in İlanından önceki kudreti ile Bursa Valisi Mehmet Tevfik Bey'in bile yüreğinde korku ve endişe meydana getiren II. Abdülhamid'in hususi yaveri Sakallı Çerkez (Kabasakal) Mehmet Paşa, Saray'daki görevine son verilerek Bursa'ya sürgün edilmiş; bu yüzden 30 Temmuz 1908'de Mudanya'dan Bursa'ya hareket etmiş bulunuyordu. Vali tarafından

---

²⁷⁵ Hürmen, a.g.e., s. 447.

²⁷⁶ Hürmen, a.g.e., s. 448.

²⁷⁷ Hürmen, a.g.e., s. 449.

²⁷⁸ Hürmen, a.g.e., s. 450.

²⁷⁹ Hürmen, a.g.e., s. 451.

Bursa'daki ikamet adresinin öğrenilmesi ve göz hapsinde tutulması, durumdan da kendisinin haberdar edilmesi Tabur Ağasından istenmişti. Çerkez Mehmet Paşa ertesi sabah öfkeli bir kalabalığın arasından güçlkle Vali'nin evine girebilmişti. Yaşadığı şok yüzünden okunuyordu. Tabur ağasının verdiği bilgiye göre Paşa, kaldığı otelden Vali'nin konağına, gittikçe artan bir hiddet ve öfke sağanağı altında ulaşabilmişti. Kalabalık evin etrafını hınca hınç doldurmuştu. Kalabalık, Paşa'nın cezalandırılmasını istiyor ve bunu yüksek sesle dile getiriyordu. Mehmet Tevfik Bey, bu gidişle öfkenin sebep olabileceği muhtemel bir hadiseden Paşa'yı korumak için, Paşa'nın Fırka Kumandanı tarafından kışlada hapsedilmesini istemişti.²⁸⁰

İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Çerkez Sakallı Mehmet Paşa Orhaneli kazasına gönderilmiştir. Burada Derviş Vahdeti'nin yakın arkadaşı olan ilçe kadısı ve halktan birkaç kişi ile birlikte İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin bir şubesini kuran Paşa, önemli bir faaliyette bulunamadan 31 Mart Olayı'nda rolü olduğu gerekçesiyle Divan-ı Harbi Örfî'de yargılanarak idama mahkûm edilmiş ve 14 Haziran 1909 tarihinde de asılmıştır.²⁸¹

Aynı dönemde Bursa'da hafıye ve jurnalci olarak bilinen Kaymakam Ali Cevad, Miralay Rıza ve Yüzbaşı Enver kumandanlığa götürülüp tutuklanmıştı.²⁸²

Fehim Paşa'nın Bursa'dan firar girişimi onun için yaklaşan feci sonun başlangıcı olmuştu. Mudanya Kaymakamı tarafından Vali Mehmet Tevfik Bey'e gönderilen telgrafta, Paşa'nın Mudanya'ya ve oradan da Tirilye'ye hareket ettiği, Tirilye'de halk tarafından fark edilmesi nedeniyle tekrar Mudanya'ya avdet etmekte olduğu bildiriliyor ve lazım gelen muamelenin ne olduğu soruluyordu. Kaymakamla Telgrafhanede vaki olan görüşmeleri sırasında Fehim Paşa da Kaymakamın yanına ulaşmış ve Vali'ye, "Ne yolda hareket edeceğime dair emrinize muntazırım" beyanı ile biten bir telgraf çekmişti. Vali Mehmet Tevfik Bey'in "Bursa'ya dönünüz" cevabına rağmen Paşa'nın Bursa'ya dönüş yolunda Yenişehir istikametine sapmış olduğu Mudanya Kaymakamı tarafından bildirilmiştir. Bursa Valisinin Paşa'nın Bursa'ya getirilmesi emri peşine takılan jandarmalara rağmen yerine getirilememiş ve Paşa Yenişehir'de arabasının önü ahali tarafından kesilerek sokak ortasında linç edilmiştir.²⁸³

Meşrutiyet, halkın tüm kesimleri için mucizevî bir anlam ifade ediyordu. Köylüler vergi ödemeyeceklerini, memurlar terfî edeceklerini ve maaşlarının artacağını ümit ediyorlardı.²⁸⁴

---

²⁸⁰ Hürmen, a.g.e., s. 452.

²⁸¹ Bayar, Celal, *Ben de Yazdım; Milli Mücadeleye Gidiş*, c. II, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.

²⁸² Hürmen, a.g.e., s. 452.

²⁸³ Hürmen, a.g.e., s. 454.

²⁸⁴ Akşin, a.g.e., s. 131.

Hüseyin Cahit, Tanin’de “Zavallı köylüler! İstibdat esaretinin bütün mali yükünü sırtlanan, şu uğursuz vampirlere damarlarının son hücrelerine kadar emdirecek derecede aciz kalan bu mazlumlar, şimdi işittikleri şu yabancı kelimeye bütün derterini unutturacak bir muska imanıyla sarılıyorlar, bütün derterin devasını ondan bekliyorlar.” diyerek Meşrutiyet’in taşrada uyandırdığı beklentiyi ifade ediyordu. Aynı zamanda İttihat ve Terakki ile çiftçilerin arasını bulmayı da ihmal etmiyor ve çiftçilerin “vergilerin gerekliliğini çabuk kavrayacakları”nı belirtiyordu.²⁸⁵

Vergilerin ağır yükü ve meşrutiyetin getirdiği göreceli serbest ortam, beklentileri üst düzeyde olan halkın, müderris Ömer Efendi ve Debbağ Mustafa adlı şahısların öncülüğünde gösterilerde bulunmasına, vergilerin kaldırılması için dilekçeler vermesine sebep olmuştur.²⁸⁶

24 Ağustos’ta rejime yönelik olduğu iddia edilen bir ayaklanma gerçekleşti. O sabah asiler hapisaneyi basarak 200 kadar tutukluyu hapisten çıkarıp silahlandırdı. Vali ve diğer memurlar aleyhinde gösteriler düzenlendi. Bursa’da düzen ancak 25 Ağustos’ta muhafız alayından bir tabur askerin gelmesiyle bastırılabilirdi.²⁸⁷

Meşrutiyet’in ilan edildiği gün olan 10/23 Temmuz günü (İyd-i Millî/Meşrutiyet Bayramı) Osmanlı Devleti’nde dini bayramlar dışında kutlanan ilk bayram olarak tarihe geçti.²⁸⁸ Bu bayram, İttihat ve Terakki tarafından halkın yeni rejime olan imanını tazelemeleri için ihdas edilmişti. Meşrutiyet Bayramı, birkaç günlük etkinliklerle kutlanıyordu. 31 Mart Vakası sonrası ve özellikle savaş döneminde kutlamalardaki coşku artmıştı.²⁸⁹

A. Bursa’da Seçimler

1908 seçimleri, İlk Mebusan Meclisi tarafından hazırlanan İntihâb-ı Mebusan Kanunu’na göre Kasım-Aralık aylarında iki dereceli olarak gerçekleştirildi. Bursa’dan, Ömer Fevzi Efendi (Bağımsız), Bursalı Mehmet Tahir Bey (İttihat ve Terakki’den), Hafız Ahmet Hamdi Efendi (Ahrar Fırkası) ve Abdullah Sabri Bey (Bağımsız) mebus seçildi.²⁹⁰

²⁸⁵ *Yüzüncü yılında II. Meşrutiyet*, (yay. haz. Halil Akkurt-Akif Pamuk), Yeni İnsan yay., İstanbul, 2008, s. 243, (Hüseyin Cahit, Tanin, no:19, 6 Ağustos 1324’ten naklen)

²⁸⁶ Kaplanoğlu, a.g.e., s. 150.

²⁸⁷ Kansu, a.g.e., s. 302.

²⁸⁸ Kaplanoğlu, Raif, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bursa (1876-1926)*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 146.

²⁸⁹ Kaplanolu, a.g.e., s. 147.

²⁹⁰ Kaplanoğlu, a.g.e., s. 158; Hayri Bey (Bağımsız)’in de mebus seçildiği ifade edilmiştir. Bkz. Akkılıç, Yılmaz, “Bursa’da Seçimler”, *Bursa Defteri*, 1. Sayı, ss. 141-152., s. 142.

1912 yılında gerçekleştirilen “sopalı seçimler”de ise Bursa’dan Hasan Refet Bey (Canitez) ve Rıza Hamit Bey (İttihat ve Terakki’den); Abdullah Sabri Bey (Karter), Ahmet Fevzi Efendi ve Hafız Ahmet Hamdi Efendi mebus seçildiler.²⁹¹

1914 yılında gerçekleştirilen seçimler sonucu Bursa’yı Meclis-i Mebusan’da Hacı Âdil Bey (Arda), Hasan Refet Bey (Canitez) ve Memduh Bey (İttihat ve Terakki’den); Ahmet Fevzi Efendi ve Hafız Ahmed Hamdi Efendi temsil etmeye hak kazanmıştır.²⁹² 1919 yılı Ekim ayında gerçekleştirilen ve son Mebusan Meclisi’nin üyelerinin belirlendiği seçimler sonucu Bursa’yı temsil etmek üzere Osman Nuri Bey, Hasan Fehmi Efendi, Hacı İlyas Efendi ve Ahmet Münir Bey seçilmişlerdir.²⁹³

B. 31 Mart Vakası ve Bursa

Bursa’nın İstanbul’a olan yakınlığı sebebiyle Dersaadet’te meydana gelen her olay Bursa’da karşılık bulurdu. Meşrutiyet’in ilanını izleyen süreçte yaşananlar bunun bir göstergesi idi.

Bursa İttihat ve Terakki Cemiyeti temsilcisi Celal Bayar’a göre Bursa’da bir redif tümeni ve iki redif taburunun bulunması, askerlerinin de mektepli ve çoğunluğunun firkanın kayıtlı üyesi olması nedeniyle, Bursa açısından korkulacak bir durum yoktu.

Vilayet dahilinde İttihat ve Terakki açısından en çok edişe verici haber Orhaneli ve Yenişehir’den geliyordu. Orhaneli’de İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti’nin bir şubesi kurulmuştur. Derviş Vahdetî’nin yakın arkadaşı olan ilçe kadısı, birkaç memur, muallim ile halktan birkaçı halkı ayaklandırmak istiyorlardı. Amaçları İttihat ve Terakki Kulübü’nü basmaktı. Derviş Vahdetî’nin Necati adındaki bir hemşehrisi ile Kabasakal Mehmed Paşa da Orhaneli’de bulunuyordu. Yenişehir’de de aynı söylentiler hakimdi ve bu durum halkın huzursuzluğuna neden oluyordu. Fehim Paşa, Yenişehir’de linç edilmişti. Bu nedenle ilçedeki durum nezaket arz ediyordu. İttihad- Muhammedî Cemiyeti’nin propagandasını yapmakla suçlanan Çermikli Hoca Mehmed Efendi adında bir şahıs Yenişehir’e gelmişti. Camide yaptığı vaaz sırasında Topçu Teğmen İsmail Efendi ile bir münakaşa yaşamışlardı. Camilerde buna benzer münakaşalar Bursa dâhilinde sıklıkla yaşanmaktaydı.²⁹⁴

Bursa merkezde, İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti kurulmuş, Tahtakale Çarşı’sında üye yazmaya başlamıştı. 31 Mart isyanının ertesi günü Bursa’da isyana destek için büyük bir gösteri

²⁹¹ Akkılıç, a.g.m., s. 142.; Bursa mebusu Hasan Refet Bey, Orhaneli kaymakamıdır. Bkz. Mülazım Abdülkadir, *Bursa Tarihi Kılavuzu*, Bursa İl Özel İdaresi, İstanbul, 2008, s. 205.

²⁹² Akkılıç, a.g.m., s. 142.

²⁹³ Akkılıç, a.g.m., s. 143.

²⁹⁴ Bayar, a.g.e., s. 10-15.

düzenlenmiş, ellerinde yeşil bayraklarla binlerce kişi telgrafhane önünde toplanmıştı. Meclis-i Mebusan'a ve Derviş Vahdetî'ye destek telgrafları çekilmişti. Süleyman Nazif'in yerine Bursa'da mektupçu olan Hüseyin Siret Özsever'in de içinde bulunduğu bir grup, silahlarını kuşanmış oldukları halde bir protesto yürüyüşü düzenlemişlerdi.²⁹⁵

İttihat ve Terakki genel merkezinden gönderilen “Meşrutiyet mahvoluyor. Yeni kabine meşru değildir. Şiddetli protesto telgrafları çekiniz” türünden emirler, Celal (Bayar) Bey ve arkadaşları tarafından düzenledikleri gizli toplantılarda ele alınıyordu. Sonunda “meşrutiyeti korumak ve kardeş kanı dökülmesini önlemek için” silahlı bir gönüllü kuvveti oluşturmanın gerekli olduğu kararı alınmıştı.²⁹⁶ Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu'nun İstanbul üzerine yürümesi ve Paşa'nın gönderdiği telgraf, Bursa'daki hareketliliği de bitirmiş, sükûnet havası hâkim olmuştu. Bursa Gönüllü Birliği adına Mahmut Şevket Paşa'ya telgraf gönderilerek, Hareket Ordusu'na katılmak isteği bildirilmiş, gelen cevapta ise elde yeterli kuvvetin bulunduğu, İstanbul'dan Bursa'ya kaçan isyancıların yakalanması için gerekli çalışmanın yapılması isteniyordu. Bunun üzerine Bursa Gönüllü Birliği Mudanya'da karargâh kurarak İstanbul'dan kaçıp Anadolu'ya geçmeye çalışan isyancıları yakalayıp Mudanya'da hapsedti.²⁹⁷

II. KURTULUŞ SAVAŞINDA ORHANELİ

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti için Mondros Mütarekesi ile sona ermişti. Ancak mütareke, uzun süren savaş ve yokluk yıllarının bitimi olmaktan ziyade İtilaf devletlerinin savaş öncesi planlarının gerçekleşmesi için uygun ortam oluşması demektir. Osmanlı Devleti'nin savaş sonrası durumunu görüşmek üzere İtilaf Devletleri tarafından toplanan Paris Barış Konferansı'ndan İzmir'in Yunanlar tarafından işgali kararı çıkmıştı. Bu karar İzmir'de tepkiyle karşılanmış, 15 Mayıs 1919'da işgalin gerçekleşmesi ise tüm yurttaki Kuva-yı Milliye birliklerinin oluşturulmasını ve Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin kurulmasını sağlamıştı.

Yunan işgal hareketi, İtilaf devletlerinin Osmanlı Devleti'ni ve Ankara merkezli Milli Mücadele taraftarlarını, şartları kendileri tarafından belirlenen ve Türk halkının egemenliğini ve istiklalini ipotek altına alan Sevr Anlaşması'nı kabule zorlamak için kullanılan bir tehdit unsuru olmuştur. Ayrıca Milli Mücadele'nin merkezi olan Ankara'yı ele geçirerek direnişe son vermek için de Yunan kuvvetlerinden faydalanılmıştır.

---

²⁹⁵ Bayar, a.g.e., s. 16.

²⁹⁶ Bayar, a.g.e., s. 16-17.

²⁹⁷ Bayar, a.g.e., s. 19-20.

İzmir'in işgali ile başlayan Yunan işgal hareketi Batı Anadolu içlerine doğru genişlemiştir. Bursa'nın savunmasını üstlenen 56. Tüme komuta etmek üzere görevlendirilen Bekir Sami Bey, Gökçedağ-Orhaneli-Erenler hattından geçerek 27 Haziran'da Bursa'ya ulaşmıştır.²⁹⁸

Yunan işgali öncesinde Orhaneli'de 174. Alay'ın milis güçlerle desteklenmiş olan 2. Taburu bulunmaktaydı.²⁹⁹ Askerleri genel olarak Bursa yöresinden olduğu için firar olayları sıklıkla yaşanmakta ve bu durum savunma zaafiyeti yaratmaktaydı.³⁰⁰

Yurdun birçok yerinde olduğu gibi Orhaneli'de de işgale direniş için Kasım 1919'da Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesi oluşturulmuştur.³⁰¹ Uzun süre Türk güçlerinin denetiminde kalmış olması ve Bursa ile Ankara arası haberleşmenin Uludağ üzerinden sağlanması Orhaneli'nin sağlam bir örgütsel yapıya sahip olduğunu göstermektedir.³⁰² Askeri olarak Uludağ'ın güneyi "Orhaneli Bölge Komutanlığı" olarak teşkilatlandırılmış ve komutasına da Haydar Bey getirilmiştir.³⁰³

Orhaneli Yunanlar tarafından 21 Mayıs 1921 tarihinde işgal edilmiş, 22/23 Mayıs tarihinde ise geri alınmıştır.³⁰⁴ Durumun vahameti nedeniyle, Yunanlıların ileri harekâta geçmesi üzerine Batı Cephesi komutanlığı tarafından Orhaneli'de araba ve kasaplık hayvanların düşman eline geçmemesi için gereken tedbirlerin alınması bildirilmiştir.³⁰⁵ Bursa bölgesindeki diğer merkezlerin düşmesi ile birlikte bir Yunan birliği 10 Temmuz 1921'de ikinci kez Orhaneli'ne girmiştir.³⁰⁶ Bu tarihe kadar Bursa-Ankara hattında önemli bir haberleşme kanalı vazifesi görmüş olan Orhaneli'den 1 yıl kadar haber alınamamıştır.³⁰⁷

1921 yılında işgalci Yunan askerleri ile halk arasında çıkan çatışmalar neticesinde Orhaneli'nin merkezi olan Beyce kasabası yakılmış ve bu yangında kasabanın resmi binaları da dahil olmak üzere tüm kayıtlar yandığı için Orhaneli'ne dair tafsilatlı malumata ulaşılamamaktadır.³⁰⁸

²⁹⁸ Akkılıç, a.g.e., s. 59.

²⁹⁹ Akkılıç Yılmaz, "Kurtuluş Savaşında Bursa", Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, 1997, s. 269.

³⁰⁰ Bursa Valisi Hacı Muhittin Bey'in BMM Başkanlığı'na çektiği 7.7.36(1920) tarihli telgrafa göre eldeki askerler savunma için yetersizdir ve hepsi de çevre halkından olduğu için firar olayları çoğalmaktadır. Orhaneli'deki taburun yalnız subayları kalmıştır. Bkz. Akkılıç, a.g.e., s. 293.; 20. Kolordu komutanı Bekir Sami Bey'in Genel Kurmay Başkanlığı'na çektiği 8 Temmuz 1920 tarihli telgrafta da Orhaneli'deki taburun erlerinin dağılmış olduğu bildirilmektedir. Bkz. Akkılıç, a.g.e., s. 300.

³⁰¹ Hülagü Orhan, *Milli Mücadelede Bursa*, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 49.

³⁰² Akkılıç, a.g.e., s. 87.

³⁰³ Akkılıç, a.g.e., s. 234.

³⁰⁴ Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 538.

³⁰⁵ Sarıhan, a.g.e., s. 599.

³⁰⁶ Akkılıç, a.g.e., s. 301.; Sarıhan, a.g.e., s. 601.

³⁰⁷ Akkılıç, a.g.e., s. 428.

³⁰⁸ Akkılıç, a.g.md., s. 1284.

Yunan işgali sırasında Orhaneli Kazası dahilinde Yunan askerleri veya Yunan çeteleri tarafından 3-61 yaş arası 21'i erkek 4'ü kadın toplam 25 kişi darp edilerek, kasatura ile yahut kurşunla şehit edilmiştir.³⁰⁹ 1013 kişi işkenceye maruz kalmış, 22 kişi hapsedilmiş, 5 kişi sürgün edilmiş, 21 kişi yaralanmış, 7 kişinin ise ırz ve iffeti saldırıya uğramıştır. Sayısal olarak işgalden en fazla zararı Fadıl, Gedikören, Engüre, Köçekler, Oydas ve Yayabaşı köyleri görmüştür.³¹⁰ 300 haneli Beyce kasabasının 260 hanesi tamamen yakılmıştır. İşgalin Orhaneli kazasında bıraktığı maddi hasar da dikkate değer niteliktedir. Orhaneli merkez mahallelerinin maddi zararı 184.649 lira menkul, 171.300 lira gayr-i menkul olmak üzere toplam 355.949 liradır. Orhaneli köylerinin maddi zararı ise 2.248.427 lira menkul, 256.454 lira gayr-i menkul olmak üzere toplam 2.689.530 liradır. Orhaneli Kazasındaki resmi ve dini kurumlara ait maddi zarar ise 247.360 liradır.³¹¹ Yunanlar tarafından 16 yerleşim yeri kısmen yakılmıştır.³¹²

III. SAVAŞLARIN ORHANELİ'NE TESİRİ

İkinci Meşrutiyet Dönemi, birinci bölümde de özetlenen, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle sonuçlanan, önemli olayları içinde barındırmaktadır. Trabusgarb ve Balkan savaşları ile Birinci Dünya Savaşı, tüm Osmanlı topraklarında olduğu gibi Orhaneli'de de derin izler bırakmıştır. Bilhassa I. Dünya Savaşı ve Çanakkale Cephesi'nin Orhaneli için anlamı daha fazladır. Çünkü Çanakkale Cephesi'nde en fazla şehit Bursa vilayetinden, Bursa vilayetinde ise en fazla şehit (674 şehit) Orhaneli Kazası'ndan verilmiştir.

Uzun süren savaşlar geride parçalanmış aileler, geçim sıkıntıları ve yetim çocuklar bırakmıştır. Bu vaziyet, Orhaneli mahkeme sicillerine nafaka davaları, vefat ilamları ve velayet kararları ile yansımıştır.

Tablo 10. D-32 Nolu Mahkeme Kayıtlarına Göre Orhaneli Şehitleri

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
45-1	Bulnar	26 Rebiülevvel 1337	Mustafa b. Ahmed b. Mustafa			
45-2	Orhan-ı Kebir	9 Rebiülahir 1337	Kuloğlu Mehmed Ali Efendi b. Mehmed			
46-4.	Çakmak	3 Rebiülahir 1337	Mehmed b. İbrahim b. Mehmed			
48-2.	Serçeler	27 Rebiülahir 1337	Ali b. Ahmed b. Ali			
51-1	Delice	16 C.evvel 1337	Durali b. Ahmed			

³⁰⁹ Canip Bey, *Bursa'da İşgal Günlüğü*(Bursa Vilayeti'nde Yunan Fecayii 1920-1922), yay. haz. Turgay Gündüz, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 233-235.

³¹⁰ Canip Bey, a.g.e., s. 236-238.

³¹¹ Canip Bey, a.g.e., s. 243.

³¹² Canip Bey, a.g.e., s. 244.

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
51-2.	Semerciler	16 C.evvel 1337	Turgut oğlu İsmail b. Ahmed b. Salih			
54-3.	Ağaçhisar	18 C.evvel 1337	Ali b. Halil b. Ali			
55-2.	Kızılcukur	5 Receb 1337	Hasan b. Mustafa b. Hasan			
58-2.	Mahcılar	5 Şaban 1337	Salih b. Ömer b. Abdullah			
59-2	...	8 Receb 1337	Hacıoğlu Receb b. Halil b. Mustafa			
61-1	Söğüt	25 Şaban 1337	Süleyman b. Mehmed b. İsmail		Çanakkale / Seddülbahir	
62-1	Çakmak	24 Şaban 1337	Mahmed b. Ali b. Mehmed		Çanakkale / Seddülbahir	
62-2	Kadı	25 Şaban 1337	Salim b. Ahmed b. Mustafa		Balkan Harbi/ Hadımköy	
68-1	Burmu	12 Ramazan 1337	Halid b. Mustafa b. Ömer		Arıburnu	
73-1.	Oydas	23 Zilkade 1337	Ali b. İbrahim b. Osman			
73-2.	Cebelgüney	23 Zilkade 1337	Yakub b. Ali b. Yakub			
73-3.	Oydas	23 Zilkade 1337	Mustafa b. Hüseyin b. Ahmed			
74-1.	Cebelgüney	23 Zilkade 1337	Hakkı b. Himmet b. Ömer			
74-2.	Karesi	26 Zilkade 1337	Molla Mehmed oğullarından Selim b. Veli			
76-1.	Kınık	28 Zilkade 1337	Osman oğlu Mehmed b. Osman		Çanakkale	
76-2.	Kürklü	4 Zilhicce 1337	İbrahim b. Mehmed b. İbrahim		Yalova Asker Hs.	
77-1.	Sorgun	15 Zilhicce 1337	Hasan b. Abdülhamid b. Hasan			
77-2.	Dündar	19 Zilhicce 1337	Feyzi b. Emin b. Hüseyin			
78-1.	Kızılcadere	19 Zilhicce 1337	Kahyaogullarından Aliosman b. Mehmed b. İsmail			
78-2.	Dündar	19 Zilhicce 1337	Yusuf b. Osman b. Osman			
78-3.	Uzunöz	19 Zilhicce 1337	Halil b. İsmail b. Ömer			
79-1	Uzunöz	19 Zilhicce 1337	İsmail b. İbrahim b. Abdullah			
79-2.	Akçapınar	20 Zilhicce 1337	..... b. İshak			
87-2.	Kürklü	16 Safer 1337	Mustafa b. Mehmed		Balkan Savaşı	1329
89-1	Akalan	8 Safer 1338	Servet b. Ali		Çanakkale Savaşı	

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
90-2.	Düğüntüler	25 Safer 1338	Hacıoğlu Ahmed b. İbrahim		Balkan Savaşı	
107-2	Yürücekler	15 C.lahir 38	Himmet oğlu Halil			
109-1.	Yeşiller	23 C.ahir 38	Mehmed ibn Hasan b. Ali		Gazze	Tr.ten 2sn. önce
112-1.	Sadağı	15 Receb 1338	İsmail Hakkı b. Ali	-	Çanakkale Soğandere	1331
127-1.	Harmancık Yayabaşı	9 Şevval 38	İsmail b. Tahir (Ali Efendi oğullarından)	174. Al. Nakliye Kolu		
129-1.	Söğüt	10 Şevval 38	Esad b. Ahmed	22.Al.1.Tb. 1.Bl.	Romanya	
133-1.	Harmancık Akalan	25 Şevval 38	Mustafa b. Ali b. İbrahim (Karabatak oğlu)	-	Çanakkale Seddülbahir	1331
133-2.	Nalbant (Harmancık)	1 Zilkade 38	Ali b. Mehmed	4.Or. 8.Fr. 22. Al. 3.Tb. 2.Bl.		334
136-2	Haydar	12 Zilkade 38	Çavuşoğlu Yusuf b. Ali	52. Piyade Al. 1. Tb. 1. Bl.	Şam	Tr.ten 3sn. önce
137-1.	Engüre	12 Zilkade 38	Hasan b. Osman (Karagöz oğlu)	4.K.O.12.Fr. 34.Al.1.Tb.1.Bl		
137-2	Serçeler	16 Zilkade 38	Durali oğlu Halil b. Ali	19. Al. 3. Tb. 1. Bl.	Çanakkale Seddülbahir	
143-2.	Balıoğlu	Muharrem 39	Ömer oğlu Ömer b. Osman			
144-2.	Sadağı	29 Muharrem 1339	İbrahim b. Osman	7. Fr. 1. İ. Tb.u 4. Bl.	Arıburnu	1333
144-3.	Ağaçhisar	1 Safer 1339	Ahmed b. Mustafa b. Ahmed	46.Fr.191.Al.1. Tb.2.Bl. 2.Mn.		
145-3	Kızılcadere (Gökçedağ)	5 Safer 1339	Osman b. Ali	19. Al. 3. Tb. 4. Bl. 18. Tk.		
148-1.	Karınçalı	15 Safer 1339	Hüseyin b. Mehmed	19. Al. 3. Tb. 3. Bl. 13. Tk.	Diyarbakir	
148-2.	Girencik	29 Safer 1339	Esad b. İbrahim	48.Fr.151.Al. 2. Tb.6.Bl.2.Tk.		
151-1	Orhan-ı Kebîr	7 Rebiulevvel 1339	Kara Ali oğlu Mustafa b. Ahmed b. Ali	75. Al. 2. Tb. 4. Bl. 4. Mn.	Çanakkale Anafartalar	
152-1.	Çeribaşı	8 Rebiulevvel 1339	Alaybaşı oğlu Mustafa b. Şevki b. İbrahim	5.Fr. 75. Al. 3. Tb.2.Bl.9.Mn.		
154-1.	Mahaller	27 Rebiulevvel 39	Mehmed b. Receb b. Hüseyin	10. Süvari Al. 1. Bl.		
154-2.	Kusumlar		Hacıoğullarından Selim b. Halil b. Osman	19. Al. 3. Tb. 3. Bl. 3. Mn.	Çanakkale Seddülbahir	
155-2.	Akalan-ı Kebîr	25 Rebiulevvel 39	Hacı Bekir oğullarından Ali b. Mehmed	7.Fr.19. Al. 3. Tb.1.Bl.5.Mn.		
156-1.	Fadıl	24 Rebiulevvel 39	Hacı oğlu Arif oğlu Ferhat		Galiçya	
157-1.	Karaoğlanlar	11 Rebiulahir 1339	Şakir b. Halil	36.Fr. 106. Al. 2. Tb. 7. Bl.	Erzurum	
159-1.	Merkez Akalan	14 Rebiulahir 1339	Koca Halil oğlu Hüseyin b. Mehmed b. Süleyman	57. Al. 1. Tb. 9. Mn.	Arıburnu	

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
159-2.	Ericcek	16 Rebîulahir 1339	İsmail b. Hasan b. Süleyman	25.Fr.71. Al. 3. Tb. 2. Bl.	Romanya	Tr.ten 3sn. önce
159-2.	Ericcek	16 Rebîulahir 1339	Bezirganoğullarından Ali b. Mustafa b. Bekir	3. Fr. 8. Al. 3. Tb.2. Bl.10.Mn.	Kafkas Harbi	Tr.ten 4sn. önce
160-1.	Danacılar	16 Rebîulahir 1339	Mehmed b. İbrahim b. Mehmed	49.Fr.154.Al. 3.Tb.2.Bl.1.Mn.	Arıburnu	Tr.ten 5sn. önce
160-2.	Kuşlar	16 Rebîulahir 1339	Ahmed b. Hacı Ali	25.Fr.71.Al. 3. Tb.3.Bl.3.Mn.	Romanya	1333
161-1.	Dündar	16 Rebîulahir 1339	Salih b. İbrahim	7. Fr. 19.Al. 3. Tb.3.Bl.1.Mn.	Seddülbahir	Tr.ten 5sn. önce
161-2.	Göynükbelen	18 Rebîulahir 1339	Güllüoğlu Salih b. Süleyman		4. Or. Cihetinde	
162-1.	Göynükbelen	18 Rebîulahir 1339	Süleyman b. Halil	10. Al. 1. Tb. 4. Bl. 4. Mn.		Tr.ten 8sn. önce
162-2.	Serçeler	19 Rebîulahir 1339	Sarı Mustafa oğlu Kamil b. Mustafa b. Ahmed	8.Fr.20.Al.2.Tb.1 .Bl.2. Mn.	Çanakale Seddülbahir	Tr.ten 4sn. önce
162-3.	Yakuplar	19 Rebîulahir 1339	Hacı Mustafa oğullarından Hanife binti Mehmed'in oğlu Mustafa	5. Al. 2. Tb. 1. Bl. 5. Mn.	Balkan Mh. Hadımköy Hs.	1328
162-3.	Yakuplar	19 Rebîulahir 1339	Hacı Mustafa oğullarından Hanife binti Mehmed'in oğlu Hasan	15. Fr. 56. Al. 2. Tb. 1. Bl.	Romanya	Tr.ten 3sn. önce
163-1.	Timurlar	21 Rebîulahir 1339	Dedeoğlu Ramazan b. Mustafa	6.Fr.16. Al. 1. Tb.2.Bl.4.Mn.	Arıburnu	1331
165-4.	Danaçalı	23 Rebîulahir 1339	Mustafa b. Hacı Mahmut	72. Al. 4. Tb. 2. Bl.	Anafartalar	1331
166-1.	Çeki	24 Rebîulahir 1339	İzzet b. Mustafa	5. Al.ın 2. Tb. 3. Bl. 1. Tk.	Beylerbeyi Hs.	1321
166-2.	Eynekullar	26 Rebîulahir 1339	Hacı Mollaoğlu Ömer b. Mehmed b. Ahmed	Atranos Tb. 2. Bl. 4. Mn.	Lüleburgaz Cephesi	1328
166-2.	Eynekullar	26 Rebîulahir 1339	Hacı Mollaoğlu Lutfi b. Mehmed b. Ahmed	7.Fr.19.Al.3.Tb. 3. Bl.10. Mn.	Seddülbahir	1331
167-1.	Timurlar	8 C.evvel 1339	Veli Hasan oğlu Ali b. Osman b. Ali	19.Fr.57.Al. 1. Tb.3.Bl.2.Mn.	Avusturya Cevat Tepesi	Tr.ten 4sn. önce
167-1.	Timurlar	8 C.evvel 1339	Veli Hasan oğlu Mehmet b. Osman b. Ali	24.Fr.58.Al. 2. Tb.6.Bl.4.Mn.	Şam Gazze Fr. Hs.	Tr.ten 3sn. önce
168-2.	Çakmak	10 C.evvel 1339	Hasan b. Ahmed	47.Fr.151.Al. 1.Tb.1.Bl.2.Mn.	4. Or. Cihetinde	Tr.ten 3sn. önce
169-1.	Kızılcadere	13 C.evvel 1339	Ramazan b. Ali	26. Fr. İ. Bl.	Çanakale Arıburnu	
169-2.	Göynükbelen	13 C.evvel 1339	Çavuşoğlu Ali b. Hacı Salih b. Osman	4.Fr.10. Al.2. Tb.3. Bl.1.Tk.	Çatalca	Tr.ten 8sn. önce
169-3.	Menteşe	14 C.evvel 1339	Serdaroğlu Mehmed b. Ahmed b. Mehmed		Şam cihetinde	Tr.ten 8sn. önce
170-2.	Kınık	17 C.evvel 1339	Mustafa b. Süleyman	10. Al. 3. Tb. 4. Bl. 3. Tk.	Lüleburgaz	Tr.ten 8sn. önce
170-3.	Hamidiye mahallesi	22 C.evvel 1339	Torunoğlu Ahmed b. Hüseyin	3. K.O.7. Fr. 19. Al.	Arabistan Dulkarım	Tr.ten 3sn. önce
171-1.	.....	22 C.evvel 1339	Solakoğlu Mustafa b. Mehmed		Arıburnu	Tr.ten 5sn. önce

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
172-1.	Hobandanışment	4 C.ahir 1339	İbrahim b. İsmail	8. Fr. 24. Al. 1. Tb.1.Bl.10. Mn.	Balıkesir	Tr.ten 8sn. önce
173-1.	Basak	6 C.ahir 1339	Ramazan	19. Al. 1. Tb. 4. Bl. 6. Mn.	İzmir (Kolera)	
173-2.	Nusretler	6 C.ahir 1339	Hasan b. Mustafa	10. Al. 2. Tb. 2. Bl. 1. Mn.	Karaağaç Mh.Lüleburgaz	1329
174-1.	Davutlar	6 C.ahir 1339	Ahmed b. Mustafa	1.Fr.70.Al.1.Tb.2.Bl.1.Tk.4.Mn.	Rusya Harbi Muş Civarı	1333
175-1.	Saferişiklar	8 C.ahir 1339	Ahmed b. Raşid	19. Fr. 57. Al. 1. Tb. 3. Bl.	Avusturya Karpatlar	Tr.ten 5sn. önce
175-2.	Eynekullar	12 C.ahir 1339	Tahir b. Halil		Dersaadette Selimiye Kş.	1328
177-1.	Göynükbelen	20 C.ahir 1339	Mehmed	4. Fr. 10. Al. 2. Tb. 3. Bl.	Edirne Karaağaç M.	Tr.ten 4sn. önce
177-1.	Göynükbelen	20 C.ahir 1339	Ali	Sıhhiye Bölüğü	Medine-i Münevvere	Tr.ten 5sn. önce
177-2.	Cebelgüney	20 C.ahir 1339	Hasan b. Durali	1.İşkodra Fr. 70.Al.2.Tb. 1.Bl.	Arıburnu	1332
179-1.	Perçin	25 C.ahir 1339	Hatipoğlu Ahmed b. Süleyman	1.Fr.21.Al.2.Tb.3.Bl.1.Tk.2.Mn.	Anafartalar	1331
179-2.	Kıranışıklar	27 C.ahir 1339	Ahmed b. Ali	45. Al. 3. Tb.	Romanya Dokuzyol M.	
180-1.	Mazlumlar	27 C.ahir 1339	Süleyman b. Süleyman	2.Fr.35.Al.1. Tb. 3. Bl. 14. Mn.	Lüleburgaz	Tr.ten 8sn. önce
181-1.	Timurcebeler	27 C.ahir 1339	Kocagözoğlu Ahmed b. Yusuf	42.Fr.66.Al.1.Tb. 4.Bl.3.Tk.4.Mn	Çanakkale Seddülbahir	1331
181-1.	Timurcebeler	27 C.ahir 1339	Şükrü b. Yusuf	123.Al. 2. Tb. 2. Bl.1.Tk.5.Mn.	Kafkas Cephesi Kars Mh.	1333
181-2.	Gazioluk	28 C.ahir 1339	Veli b. Aziz	19. Fr. 4. İ. Bölüğü	Karargah Hastanesi	
183-1.	Eynekullar	2 Receb 1339	Ahmed b. Mehmed	15.K.O. Muh. Bl.	Avusturya Galiçya	Tr.ten 4sn. önce
183-1.	Eynekullar	2 Receb 1339	İsmail b. Mehmed	56.Fr.1.Al.1. Tb.2.Bl.4.Mn.	Kars cephesi	Tr.ten 3sn. önce
183-2.	Dere	2 Receb 1339	Ömer b. Ali Osman	1.Fr.188.Al.2.Tb. 1.Bl.1.Tk.2. Mn.	Çanakkale Lapseki Hs.	Tr.ten 3sn. önce
184-1.	Harmanalanı	2 Receb 1339	Hasan b. Ahmed Çavuş	50.Fr.169.Al.3.J. Tb.4. Bl.1.Mn.	Bağdat	Tr.ten 3sn. önce
184-1.	Harmanalanı	2 Receb 1339	Habib b. Ahmed Çavuş	19. Al. 2. Tb. 2. Bl. 5. Mn.	Arıburnu	Tr.ten 5sn. önce
184-2.	Elmaağacı	4 Receb 1339	İsmail b. Ahmed b. Hüseyin (Gökçeoğlu)	26. Fr. 73. Al. 2.Tb.6.Bl.4.Mn.	Romanya Bükreş Mh.	Tr.ten 4sn. önce
186-1.	Osmanlar	10 Receb 1339	Hacı Hüseyinoğullarından Şükrü b. Ahmed	7. Fr. Karargâhı	Arabistan Dulkarim'de	
186-3.	Dedeler	12 Receb 1339	Raif b. Mehmed	56. Al. 2. Tb. 1. Bl. 1. Mn.	Romanya Ortaköy Mh.	1332
187-1.	Kınık	12 Receb 1339	Mehmed b. Muhsin	Fr.19.Al.1.Tb.3. Bl.2.Tk.3.Mn.	Seddülbahir	1331
187-2.	Merkez Akalan	12 Receb 1339	Budakoğlu Hacı Hüseyin Ağa'nın oğlu İsmail	10. Al. 2. Tb. 2. Bl. 3. Tk.	Lüleburgaz	Tr.ten 8sn. önce

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
187-3.	Nusretler	14 Receb 1339	Çavuşoğlu Hüseyin b. Halil	7.Fr.63.Al.1.Tb.3 .Bl.2.Mn.		Tr.ten 3sn. önce
188-1.	Menteşe	14 Receb 1339	Mehmed b. Osman		Avusturya'da hastanede	Tr.ten 4sn. önce
188-2.	Durabeğler	16 Receb 1339	Şahbazoğlu Hüseyin'in biraderi Ömer b. Mustafa	Atranos Tb.u	Hadımköy Hs.	Tr.ten 8sn. önce
188-3.	Durak	16 Receb 1339	Ahmed b. Hüseyin	7.Fr.19.Al.3.Tb. 1. Bl. 2.Mn.	Seddülbahir	1331
189-1.	Denizler	17 Receb 1339	Çavuşoğlu İbrahim b. Ali'nin kardeşi İsmail b. Ali	59. Al. 3. Tb. 2. Bl. 1. Mn.	Seddülbahir	1331
189-2.	Durabeğler	25 Receb 1339	Şahbazoğlu Hüseyin'in biraderi Süleyman b. Mustafa	126. Al. 1. Tb. 4. Bl.		Tr.ten 4sn. önce
190-1.	Çörelers	3 Şaban 1339	Kamil b. İsmail	Erikli Fr.sının Sıhhiye Böl.	Hadımköy Hs. (kolera)	
190-2.	Argın	5 Şaban 1339	Karahasanoğlu (Demircioğlu) Hasan b. Hasan	Amele Tb. 2. Bl.	K.deniz Boğazı Rumeli Kavağı	
191-1.	Harmancık Akalan	10 Şaban 1339	Hasan b. Halil	11. Al. 4. Tb. 2. Bl. 3. Tk.	Nakkaş Karakolu	1328
191-1.	Harmancık Akalan	10 Şaban 1339	Ali b. Halil	5.Fr.76.Al.3.Tb.2. Bl.2.Tk.1. Mn.	Romanya	1331
191-2.	Merkez Akalan	13 Şaban 1339	İmamoğullarından Halil b. Mustafa	11. Al. 3. Tb. 2. Bl. 2. Mn.		Tr.ten 3sn. önce
192-1.	Çörelers	26 Şaban 1339	Ali Osman b. Ahmed	57. Al. 3. Tb. 1. Bl. 2. Mn.	Arıburnu(esir) Kandıra Hs.	Tr.ten 3sn. önce
193-2.	Gökçedağ Alagüney	4 Ramazan 1339	Halil b. Hüseyin	19.Al.1.Tb.1.Bl.2 .Tk. 5. Mn.	Arıburnu	1331
193-3.	Harmancık Akalan	8 Ramazan 1339	İbrahim b. Hüseyin	11. Al. 4. Tb.'da Kr. onbaşısı	Balkan Hr. Hadımköy Nakkaş Kk.	1328
193-3.	Harmancık Akalan	8 Ramazan 1339	Hasan b. Hüseyin	7.Fr.19.Al.3.Tb.9 .Bl.1. Tk.	Çanakkale Kırte Mh.	332
194-1.	Çan?	6 Ramazan 1339	Halil b. Ahmed	19. Al. 1. Tb. 2. Bl. 3. Mn.	Arıburnu	1334
194-2.	Dağdanos	10 Ramazan 1339	Alacaoğullarından Ali b. Osman	23. Al. 3. Tb. 1. Bl. 2. Mn.	Çanakkale Seddülbahir	1332
194-2.	Dağdanos	10 Ramazan 1339	Alacaoğullarından Avni b. Osman	155. Al. 3. Tb. 2. Bl. 1. Mn.	Arıburnu	1332
197-1.	Orhan-ı Kebir	19 Şevval 1339	Pehlivanoğlu Mehmed b. Hacı İbrahim	19. Al. 4. Tb. 2. Bl. 1. Tk.	Bağdat Hr. (esir) Mısır civarı	Tr.ten 1,5sn. önce
197-2.	Issızören	19 Şevval 1339	Ahmed b. Mehmed	7. Fr.27.Al. 1.Tb.1.Bl.5.Mn.	Malatya	1332
198-1.	Sakız	25 Şevval 1339	Mehmed b. Mustafa	Fr. 19. Al. 2. Tb. 5. Mn.	Çanakkale	1331

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere D-32 numaralı mahkeme sicilinde çeşitli şekillerde kaydına rastlanan 125 şehit yer almaktadır. Kayıtların bazıları şehit olan şahsın bölümü, mangası, şehit düştüğü yer ve şehit düştüğü tarih gibi hususlarda net bilgiler sunarken bir kısmı

ise şehidin sadece adının yer aldığı kayıtlardır. Yine tabloda verildiği gibi Orhaneli nüfusuna kayıtlı askerler dönem içerisinde, yoğunlukla Çanakkale cephesi olmak üzere, Avusturya, Romanya ve Galiçya cephesi, Arabistan, Irak, Suriye ve Filistin cepheleri, Doğu cephesi ile Balkan savaşlarında yer almışlar ve savaş esnasında şehit düşmüşlerdir. Ayrıca Basak köyünden Ramazan adlı askerın İzmir’de³¹³, Çörel köyünden Kamil b. İsmail’in Hadımköy Hastanesinde³¹⁴ koleradan öldüğü görülmektedir ki bu durum askerler arasında salgın hastalıkların da can aldığını göstermesi açısından anlamlıdır.

Tablo 11. D-33 Nolu Mahkeme Kayıtlarına Göre Orhaneli Şehitleri

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bl./Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
1-1.	Kınık	10 C.ahir 37(17 Mart 335)	Mehmed b. Osman	3. K.O.7. Fr. 19.Al. 1.Tb. 2.Bl. 2.Mn.	Çanakkale Muharebesi	1331
3-1.	Ağaçhisar	18 Mart 335	Ali b. Halil b. Ali			
6-1.	Kızılçukur	5 Receb 1337(5 Nisan 335)	Hasan b. Mustafa b. Hüseyin			
19-1.	Yağcılar	Mayıs 335	Salih b. Ömer b. Abdullah			
27-1.	Sırlı	18 Mayıs 335	Güdükoğlu Mehmed b. Osman			
31-1.	Günermiş	22 Mayıs 335	Kamil b. İsmail b. Mehmed		Balkan Harbi	
51-1.	Uzunöz	13 Eylül 335	İsmail b. İbrahim b. Abdullah			
51-2.	Uzunöz	13 Eylül 335	Halil b. İsmail b. Mehmed			
52-3.	Orhan-ı Kebir	14 Eylül 335	Hüseyin b. Yakub Çavuş b. Ahmed		Çanakkale	
70-1.	Orhan-ı Kebir		Hacı b. Yakub b. Ahmed		Çanakkale	
73-1.	Kınık		Kerimoğlu Halil b. Mehmed b. Mustafa		Balkan Harbi Karaağaç Mh.	
85-1.	Yakuplar	14 Teşrin-i Sani 335	Osman b. Ali	4.Or. Amele Tb.u		
163-1.	Kusumlar	4 Kanun-ı Evvel 336	Koca Ömeroğullarından Hüseyin b. Hüseyin b. Süleyman	19. Al. 3.Tb. 3.Bl. 5.Mn.	Çanakkale Seddülbahir	

D-33 numaralı mahkeme sicili, D-32 numaralı mahkeme sicilindeki kayıtların muhakeme sürecindeki safahatının tarihsel aşamalarıyla yer aldığı bir defter olduğu incelenen

³¹³ B.M.D., D-32, 173-1.

³¹⁴ B.M.D., D-32, 190-1.

belgelerden ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yukardaki tabloda D-32 numaralı defterde yer almayıp sadece D-33 numaralı defterde yer alan şehit kayıtları bulunmaktadır. D-33 numaralı sicilde yer alan şehit kayıtları da, D-32 numaralı defter de olduğu gibi yoğunlukla Çanakkale cephesi ve Balkan Savaşı'nda şehit düşenlerden oluşmaktadır. D-33 numaralı defterde 13 şehidin kaydı yer almaktadır.

Orhaneli'de, dönem içerisindeki şehit sayısının çok daha fazla olmasına rağmen mahkeme kayıtlarında sadece 138'ine rastlanması, şehitlerin bekar olması, geride bir yakının kalmamış olması, terekesinde önemli bir mal ve emlakın bulunmaması ile yahut da mahkeme sicillerinin sadece 1918 ve 1921 tarihleri arasını kapsıyor olması ile açıklanabilir.

Tablo 12. Mahkeme Kayıtlarına Göre Orhanelili Şehitlerin Çeşitli Cephe ve Savaşlardaki Dağılımı

Orhanelili Askerlerin Bulunduğu Savaş ve Cephe	Şehit Sayısı
Balkan Savaşları	15
Çanakkale Cephesi (Birinci Dünya Savaşı)	37
Avusturya, Romanya ve Galiçya Cephe (Birinci Dünya Savaşı)	13
Doğu Cephesi (Birinci Dünya Savaşı)	6
Arabistan, Irak, Suriye, Filistin Cephe (Birinci Dünya Savaşı)	9
Savaşı veya Cephesi Bilinmeyen Şehit Sayısı	58
Genel Toplam	138

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin mücadele verdiği çeşitli cephelerde eşleri şehit düşen Orhanelili kadınlar mahkemeye başvurarak mehir veya eşlerinin vefatı ile ilgili ilam talebinde bulunmuşlardır. Bu sayede Orhaneli'nin, teze konu olan dönemde çeşitli cephelerde şehit düşen askerleri ilgili olarak tabloda görülen bilgilere ulaşılabilmiştir. Askerlerin şehit düştükleri yerler, onlarla birlikte cephede görev yapmış silah arkadaşları tarafından mahkemede dile getirilmiştir. D-32 ve D-33 numaralı şerhiye sicillerinin 1918-1921 arası dönemi kapsamı, şehitlerle ilgili bilgilerin tazeliğini koruması nedeniyle elde edilen bilgiler de tafsilatlıdır. Buna rağmen kayıtlarda yer alan 138 şehitten 58'inin şehit düştüğü cephe yahut savaş net olarak belirlenememiştir.

Tablo 13. Mahkeme Kayıtlarına Göre Çanakkale’de Şehit Düşen Orhanelili Askerler

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
61-1	Söğüt	25 Şaban 1337	Süleyman b. Mehmed b. İsmail	-	Çanakkale Seddülbahir	-
62-1	Çakmak	24 Şaban 1337	Mahmed b. Ali b. Mehmed	-	Çanakkale Seddülbahir	-
76-1.	Kınık	28 Zilkade 1337	Osman oğlu Mehmed b. Osman	-	Çanakkale	-
89-1	Akalan	8 Safer 1338	Servet b. Ali	-	Çanakkale	-
112-1.	Sadağı	15 Receb 1338	İsmail Hakkı b. Ali	-	Çanakkale Soğandere	1331
133-1.	Harmancık Akalan	25 Şevval 38	Mustafa b. Ali b. İbrahim (Karabatak oğlu)	-	Çanakkale Seddülbahir	1331
137-2	Serçeler	16 Zilkade 38	Durali oğlu Halil b. Ali	19. Al. 3. Tb. 1. Bl.	Çanakkale Seddülbahir	
144-2.	Sadağı	29 Muharrem 1339	İbrahim b. Osman	7. Fr. 1. İ. Tb.u 4. Bl.	Arıburnu	1333
151-1	Orhan-ı Kebîr	7 Rebîulevvel 1339	Kara Ali oğlu Mustafa b. Ahmed b. Ali	75. Al. 2. Tb. 4. Bl. 4. Mn.	Çanakkale Boğazı Anafartalar	
154-2.	Kusumlar		Hacıoğullarından Selim b. Halil b. Osman	19. Al. 3. Tb. 3. Bl. 3.Mng	Çanakkale Seddülbahir	
159-1.	Merkez Akalan	14 Rebîulahir 1339	Koca Haliloğlu Hüseyin b. Mehmed b. Süleyman	57. Al. 1. Tb. 9. Mn.	Arıburnu	
160-1.	Danacılar	16 Rebîulahir 1339	Mehmed b. İbrahim b. Mehmed	19. Fr. 154. Al. 3. Tb. 2. Bl. 1. Mn.	Arıburnu	Tr.ten 5 sn. önce
161-1.	Dündar	16 Rebîulahir 1339	Salih b. İbrahim	7. Fr. 19.Al. 3. Tb. 3. Bl. 1. Mn.	Seddülbahir	Tr.ten 5 sn. önce
162-2.	Serçeler	19 Rebîulahir 1339	Sarı Mustafa oğlu Kamil b. Mustafa b. Ahmed	8. Fr. 20. Al. 2. Tb. 1. Bl. 2. Mn.	Çanakkale Seddülbahir	Tr.ten 4 sn. önce
163-1.	Timurlar	21 Rebîulahir 1339	Dedeoğlu Ramazan b. Mustafa	6. Fr. 16. Al. 1. Tb. 2. Bl. 4. Mn.	Arıburnu	1331
165-4.	Danaçalı	23 Rebîulahir 1339	Mustafa b. Hacı Mahmut	72. Al. 4. Tb. 2. Bl.	Anafartalar	1331
166-2.	Eynekullar(Gökçedağ)	26 Rebîulahir 1339	Hacı Mollaoğlu Lutfi b. Mehmed b. Ahmed	7.Fr.19. Al.3. Tb.3.Bl.10. Mn.	Seddülbahir	1331
169-1.	Kızılcadere (Gökçedağ)	13 C.evvel 1339	Ramazan b. Ali	26. Fr. İ. Bl.	Çanakkale Arıburnu	
171-1.	...	22 C.evvel 1339	Solakoğlu Mustafa b. Mehmed		Arıburnu	Tr.ten 5 sn. önce
177-2.	Cebelgüney	20 C.ahir 1339	Hasan b. Durali	1.İşkodra Fr. 70.Al.2.Tb.1.Bl.	Arıburnu	1332
179-1.	Perçin	25 C.ahir 1339	Hatipoğlu Ahmed b. Süleyman	1. Fr. 21. Al. 2. Tb. 3. Bl. 1. Tk.	Anafartalar	1331

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
181-1.	Timurcebeler	27 C.ahir 1339	Kocagözoğlu Ahmed b. Yusuf	42.Fr.66.A1.1. Tb.4.Bl.3.Tk.4. Mn.	Çanakkale Seddülbahir	1331
183-2.	Dere	2 Receb 1339	Ömer b. Ali Osman	61.Fr.188.A1.2. Tb.1. Bl.1.Tk.2.Mn.	Çanakkale Lapseki Hastanesi	Tr.ten 3 sn. önce
184-1.	Harmanalanı	2 Receb 1339	Habib b. Ahmed Çavuş	19. Al. 2. Tb. 2. Bl. 5. Mn.	Arıburnu	Tr.ten 5 sn. önce
187-1.	Kınık	12 Receb 1339	Mehmed b. Muhsin	7. Fr. 19. Al. 1. Tb. 3. Bl. 2. Tk. 3. Mn.'da	Seddülbahir	1331
188-3.	Durak	16 Receb 1339	Ahmed b. Hüseyin	7. Fr. 19. Al. 3. Tb. 1. Bl. 2. Mn.	Seddülbahir	1331
189-1.	Denizler	17 Receb 1339	Çavuşoğlu İbrahim b. Ali'nin kardeşi İsmail b. Ali	59. Al. 3. Tb. 2. Bl. 1. Mn.	Seddülbahir	1331
192-1.	Çörelere	26 Şaban 1339	Ali Osman b. Ahmed	57. Al. 3. Tb. 1. Bl. 2. Mn.	Arıburnu(esir)- Kandıra Hastanesi	Tr.ten 3 sn. önce
193-2.	Gökçedağ Alagüney	4 Ramazan 1339	Halil b. Hüseyin	19. Al. 1. Tb. 1. Bl. 2. Tk. 5. Mn.	Arıburnu	1331
193-3.	Harmanlık Akalın	8 Ramazan 1339	Hasan b. Hüseyin	7. Fr. 19. Al. 3. Tb. 9. Bl. 1. Tk.	Çanakkale Kırte Muharebesi	1332
194-1.	Çan?	6 Ramazan 1339	Halil b. Ahmed	19. Al. 1. Tb. 2. Blk	Arıburnu	1334
194-2.	Dağdanos	10 Ramazan 1339	Alacaoğullarından Ali b. Osman	23. Al. 3. Tb. 1. Bl. 2. Mn.	Çanakkale Seddülbahir	1332
194-2.	Dağdanos	10 Ramazan 1339	Alacaoğullarından Avni b. Osman	155. Al. 3. Tb. 2. Bl. 1. Mn.	Arıburnu	1332
198-1.	Sakız	25 Şevval 1339	Mehmed b. Mustafa	Fr. 19. Al. 2. Tb. 5. Mn.	Çanakkale	1331
(D-33) 52-3.	Orhan-ı Kebir	14 Eylül 335	Hüseyin b. Yakub Çavuş b. Ahmed		Çanakkale	
(D-33) 70-1.	Orhan-ı Kebir		Hacı b. Yakub b. Ahmed		Çanakkale	
(D-33) 163-1.	Kusumlar	4 Kanun-ı Evvel 336	Hüseyin b. Hüseyin b. Süleyman	19. Al.'ın 3. Tb. 3. Bl. 5. Mn.	Çanakkale Seddülbahir	

Çanakkale Cephesi, 1.Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile bağlantısını kesmek, İstanbul'u ele geçirerek Osmanlı Devleti'ni safdışı bırakmak ve müttefikleri olan Çarlık Rusyasının yardımına koşmak amacıyla açılmış son derece önemli bir cepheydi. Bu savaş Osmanlı Devleti açısından da varlık yokluk mücadelesi olarak görülmüş, yapılan savaş her iki taraftan binlerce insanın ölümü, yaralanması ile

sonuçlanmış, neticede ise Çanakkale Boğazı İtilaf devletleri tarafından ne denizden ne de karadan geçilebilmiştir. Çanakkale Savaşları'nın Bursa ve Orhaneli için anlamı bu açıdan oldukça önemlidir. Çünkü savaşın acı bilançosu Orhaneli için 674 şehit olmuştur. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Orhanelili askerler Çanakkale Savaşı sırasında Seddülbahir'de, Anafartalar'da, Kirte'de, Soğandere'de, Arıburnu'nda muharebede bulunmuş ve D-32 numaralı defterde 34 ve D-33 numaralı defterde 3 olmak üzere sicillere göre toplam 37 Orhanelili askerin şehit olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 14. Mahkeme Kayıtlarına Göre Balkan Savaşı'nda Şehit Düşen Orhanelili Askerler

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
87-2.	Kürklü	16 Safer 1337	Mustafa b. Mehmed	-	Balkan Savaşı	1329
90-2.	Düğüncüler	25 Safer 1338	Hacıoğlu Ahmed b. İbrahim		Balkan Savaşı	
162-3.	Yakuplar	19 Rebiulahir 1339	Hacı Mustafa oğullarından Hanife binti Mehmed'in oğlu Mustafa	5. Al. 2. Tb. 1. Bölük 5. Mn.	Balkan Mh.Hadımköy Hastanesi	1328
166-2.	Eynekullar(Gökçeadağ)	26 Rebiulahir 1339	Hacı Mollaoğlu Ömer b. Mehmed b. Ahmed	Atranos Tb.u 2. Bölük 4. Mn.	Lüleburgaz Cephesi	1328
169-2.	Göynükbelen	13 Cemaziyelevvel 1339	Çavuşoğlu Ali b. Hacı Salih b. Osman	4.Fr. 10. Al. 2. Tb. 3. Bl. 1. Tk	Çatalca	Tr.ten 8sn. önce
170-2.	Kınık	17 Cemaziyelevvel 1339	Mustafa b. Süleyman	10. Al. 3. Tb. 4. Bl. 3. Tk.	Lüleburgaz	Tr.ten 8sn. önce
173-2.	Nusretler	6 Cemaziyelahir 1339	Hasan b. Mustafa	10. Al. 2. Tb. 2. Bl. 1. Mn.	Karaağaç Mh.Lüleburgaz	1329
180-1.	Mazlumlar	27 Cemaziyelahir 1339	Süleyman b. Süleyman	2. Fr. 35. Al. 1. Tb. 3. Bl. 14. Mn.	Lüleburgaz	Tr.ten 8sn. önce
187-2.	Merkez Akalan	12 Receb 1339	Budakoğlu Hacı Hüseyin Ağa'nın oğlu İsmail	10. Al. 2. Tb. 2. Bl. 3. Tk.	Lüleburgaz	Tr.ten 8sn. önce
188-2.	Durabeğler	16 Receb 1339	Şahbazoğlu Hüseyin b. Mustafa'nın biraderi Ömer b. Mustafa	Atranos Tb.u	Hadımköy hastanesi	Tr.ten 8sn. önce
190-1.	Çöreler	3 Şaban 1339	Kamil b. İsmail	Erikli Fr.sının Sıhhiye Bölüğü	Hadımköy Hastanesi (kolera)	
191-1.	Harmancık Akalan	10 Şaban 1339	Hasan b. Halil	11. Al. 4. Tb. 2. Bl. 3. Tk.	Nakkaş Karakolu	1328
193-3.	Harmancık Akalan	8 Ramazan 1339	İbrahim b. Hüseyin	11. Al. 4. Tb.'da Karargah onbaşısı	Balkan Harbi Hadımköy Nakkaş Karakolu	1328

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
(D-33) 31-1.	Günermiş	22 Mayıs 335	Kamil b. İsmail b. Mehmed	Balkan Harbinde		
(D-33) 73-1.	Kınık		Kerimoğlu Halil b. Mehmed b. Mustafa		Karaağaç Muharebesi	

Balkan Savaşı'ndaki Orhaneli kayıpları mahkeme sicillerinde Çanakkale Savaşı'ndaki şehit sayısından sonra ikinci sırada gelmektedir. Sicillere göre Orhaneli Balkan Savaşı'nda 15 askerini şehit vermiş görünmektedir. Ancak gerçek rakamların bunun çok üzerinde olması muhtemeldir. Çünkü Balkan Savaşı'nda sicile göre Orhaneli askerlerinden oluşan müstakil bir Atranos taburu³¹⁵ yer almıştır.

Tablo 15. Mahkeme Kayıtlarına Göre Avusturya, Romanya ve Galiçya Cephesi'nde Şehit Düşen Orhanelili Askerler

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
129-1.	Söğüt	10 Şevval 38	Esad b. Ahmed	22. Al. 1. Tb. 1. Böl	Romanya	
156-1.	Fadıl	24 Rebiulevvel 39	Hacı oğlu Arif oğlu Ferhat		Galiçya	
159-2.	Ericcek	16 Rebiulahir 1339	İsmail b. Hasan b. Süleyman	25. Fr. 71. Al. 3. Tb. 2. Bl. 2. Mn.	Romanya	Tr.ten 3sn. önce
160-2.	Kuşlar	16 Rebiulahir 1339	Ahmed b. Hacı Ali	25. Fr. 71. Al. 3. Tb. 3. Bl. 3. Mn.	Romanya	1333
162-3.	Yakuplar	19 Rebiulahir 1339	Hacı Mustafa oğullarından Hanife binti Mehmed'in oğlu Hasan	15. Fr.nın 56. Al.ının 2. Tb.unun 1. Bl.	Romanya	Tr.ten 3sn. önce
167-1.	Timurlar	8 Cemaziyelevvel 1339	Veli Hasan oğlu Ali b. Osman b. Ali	19. Fr. 57. Al. 1. Tb. 3. Bl. 2. Mn.	Avusturya Cevat Tepesi	Tr.ten 4sn. önce
175-1.	Saferişıklar	8 Cemaziyelahir 1339	Ahmed b. Raşid	19. Fr. 57. Al. 1. Tb. 3. Bl.	Avusturya Karpatlar	Tr.ten 5sn. önce
179-2.	Kıranışıklar	27 Cemaziyelahir 1339	Ahmed b. Ali	45. Al. 3. Tb.	Romanya Dokuzyol M.	
183-1.	Eynekullar	2 Receb 1339	Ahmed b. Mehmed	15. K.O.Muhafız Bölüğü	Avusturya Galiçya	Tr.ten 4sn. önce
184-2.	Elmaağacı	4 Receb 1339	İsmail b. Ahmed b. Hüseyin(Gökçeoğlu)	26. Fr. 73. Al. 2. Tb. 6. Bl. 4. Mn.	Romanya Bükreş Muharebesi	Tr.ten 4sn. önce
186-3.	Dedeler	12 Receb 1339	Raif b. Mehmed	56. Al. 2. Tb. 1. Bl. 1. Mn.	Romanya Ortaköy Muharebesi	1332

³¹⁵ B.M.D., D-32, 166-2.

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
188-1.	Menteşe	14 Receb 1339	Mehmed b. Osman		Avusturya'da hastanede	Tr.ten 4sn. önce
191-1.	Harmancık Akalan	10 Şaban 1339	Ali b. Halil	26. Fr. 76. Al 3. Tab2. B 2. T 1. Mnga	Romanya	1331

Romanya ve Galiçya Cephesi Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı sırasında kendi sınırları dışında olmasına rağmen müttefiklerine yardım için asker gönderdiği bir cephedir. Bu cephede de Orhanelili askerler yer almış, sicildeki kayıtlara göre yukarıda bilgileri verilen 13 asker de bu cephede şehit olmuştur.

Tablo 16. Mahkeme Kayıtlarına Göre Doğu Cephesi'nde Şehit Düşen Orhanelili Askerler

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
157-1.	Karaoğlanlar	11 Rebiulahir 1339	Şakir b. Halil	36. Fr. 106. Al. 2. Tb. 7. Bl.	Erzurum	
159-2.	Ericcek	16 Rebiulahir 1339	Bezirganoğullarından Ali b. Mustafa b. Bekir	3. Fr. 8. Al. 3. Tb. 2. Bl. 10. Mn.	Kafkas Harbi	Tr.ten 4sn. önce
174-1.	Davutlar	6 Cemaziyelahir 1339	Ahmed b. Mustafa	1. Fr. 70. Al. 1. Tb. 2. Bl. 1. Tk. 4. Mn.	Rusya Harbi Muş Cıvarı	1333
181-1.	Timurcebeler	27 Cemaziyelahir 1339	Şükrü b. Yusuf	123. Al. 2. Tb. 2. Bl. 1. Tk. 5. Mn.	Kafkas Cephesi Kars Muharebesi	1333
183-1.	Eynekullar	2 Receb 1339	İsmail b. Mehmed	56. Fr. 1. Al. 1. Tb. 2. Bl. 4. Mn.	Kars cephesi	Tr.ten 3sn. önce
197-2.	Issızören	19 Şevval 1339	Ahmed b. Mehmed	7. Fr. 27. Al. 1. Tb. 1. Bl. 5. Mn.	Malatya	1332

Kayıtlarda Orhanelili askerlerin şehit olarak kaydedildiği bir diğer cephe Doğu cephesidir. Bu cephede Ruslara ve onların örgütlediği unsurlara karşı mücadele verilmiş, bu muharebeler esnasında da sicile yansıdığına göre Orhaneli'den 6 asker şehit olmuştur.

Tablo 17 Mahkeme Kayıtlarına Göre Arabistan, Irak, Suriye, Filistin Cephesi'nde Şehit Düşen Orhanelili Askerler

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
109-1.	Yeşiller	23 Cemaziyelahir 38	Mehmed ibn Hasan b. Ali		Gazze	Tr.ten 2sn. önce

Kayıt sc.n.	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	Şehidin Adı	Bölük/Birliği	Şehit Düştüğü Yer	Tarih
136-2	Haydar	12 Zilkade 38	Çavuşoğlu Yusuf b. Ali	52. Piyade Al.1 1. Tb. 1. Bl.	Şam	Tr.ten 3sn. önce
167-1.	Timurlar	8 Cemaziyelevvel 1339	Veli Hasan oğlu Mehmet b. Osman b. Ali	24. Fr. 58. Al. 2. Tb. 6. Bl. 4. Mn.	Şam ch. Gazze Cephesi Fr. Hs.	Tr.ten 3sn. önce
169-3.	Menteşe	14 Cemaziyelevvel 1339	Serdaroğlu Mehmed b. Ahmed b. Mehmed		Şam ch.	Tr.ten 8sn. önce
170-3.	Hamidiye mahallesi	22 Cemaziyelevvel 1339	Torunoğlu Ahmed b. Hüseyin	3. K.O.7. Fr. 19. Al. 1. Tb. 2. Bl. 1. Tk.	Arabistan'da Dulkarim civarı	Tr.ten 3sn. önce
177-1.	Göynükbelen	20 Cemaziyelahir 1339	Ali	Sıhhiye Bölüğü	Medine-i Münevvere	Tr.ten 5sn. önce
184-1.	Harmanalanı	2 Receb 1339	Hasan b. Ahmed Çavuş	50. Fr. 169. Al. 3. Jandarma Tb.u 4. Bl. 1. Mn.	Bağdat	Tr.ten 3sn. önce
186-1.	Osmanlar	10 Receb 1339	Hacı Hüseyinoğullarından Şükrü b. Ahmed	7. Fr. karargahı	Arabistan Dulkarim'de	
197-1.	Orhan-ı Kebir	19 Şevval 1339	Pehlivanoğlu Mehmed b. Hacı İbrahim	19. Al. 4. Tb. 2. Bl. 1. Tk.	Bağdat Harbi(esir) Mısır civarı	Tr.ten 1,5sn. önce

Gazze, Şam, Bağdat, Arabistan gibi İngiliz ve Araplara karşı yapılan muharebelerde de Orhaneli'den askerler yer almıştır. Tabloda da bilgileri verilen 9 asker sicile göre bu bölgelerde şehit olmuştur.

Orhaneli'ne savaşların tesiri mahkeme kayıtlarına yukarıdaki tablolarda ayrıntıları verilen vefat i'lamları ile yansımıştır. D-32 numaralı sicilde 124, D-33 numaralı sicilde ise 13 isim şehit olarak kayıtlıdır. Sicillerin eksik ve okunamayan kısımları da düşünüldüğünde mahkeme kayıtlarındaki asıl sayının daha fazla olma olasılığı yüksektir. Şehitlerin bölgesel dağılımı Orhaneli'den askerlerin Balkan Savaşları'nda ve 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti sınırları içinde ve dışında muharebe alanı olarak bilinen her cephede yer almışlardır.

IV. MAHKEME DEFTERLERİNE GÖRE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ORHANELİ

A. Aile Yapısı

Aile, Osmanlı Devleti'nde toplumsal düzenin en önemli unsurlarından birisi olarak algılanmış, çocukların ve eşin hayatını idame ettirebilmesi noktasında yasal koruma ve destek

sağlanmıştır. Aile kurumunun kuruluşu, eşlerin hakları ve yetim çocukların yetiştirilmesi hususlarında mahkeme kayıtlarına da yansıyan önemli bilgiler bulunmaktadır.

1. Evlenme

Evlenme, evlenecek erkek ve kadının şahitler huzurunda evliliğe dair irade beyanlarını ifade etmeleriyle gerçekleştirilen bir akitir.³¹⁶ Nikah akdinde iki müslüman erkek veya bir erkek iki kadın şahit olarak bulunmalıdır.³¹⁷ Evlilikte resmî bir memur yahut din adamının bulunması zorunluluğu olmamakla birlikte³¹⁸ Osmanlı toplumunda nikâh akdinin kadı, naib yahut imam huzurunda gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir.³¹⁹ Nikâhın hukukî nitelikleri göz önüne alındığında bu uygulama, sonradan doğabilecek ihtilafların önlenmesi açısından önemlidir. Kadıların kıydıkları nikâhlar sicile, kadılarından izin alarak³²⁰ nikah kıyan imamların kıydıkları nikahlar ise deftere kaydolunurdu.³²¹ 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne göre, öncelikle taraflar evlenme isteklerini mahkemeye bildirirler ve mahkeme tarafından bu evlenme isteği ilan edilirdi. Tarafların evlenmelerine engel teşkil eden herhangi bir durumun olmadığı anlaşıldığında ise nikah, ya kadı tarafından yahut da izinnâme ile yetkili kıldığı imam tarafından kıyılırdı. Nikah sırasında yetkili kişi, mehrin miktarını, evlenecek kişilerin ve şahitlerin isimlerini, varsa diğer şartları yazarak bir akitname düzenler ve hazır bulunanlara imzalatırdı.³²² İncelediğimiz mahkeme sicillerinde nikah kaydına rastlanılmamıştır. Bu durum nikâhlar için ayrı bir defter tutulduğunu göstermektedir.

Evlilik nedeniyle kadına kocası tarafından “ekonomik güvence” olmak üzere verilen mala “mehir” adı verilir.³²³ Sadece kadının malı olan mehir, nikah akdi sırasında peşinen ödeniyorsa “muaccel” , evliliğin boşanma yahut ölümle sonlanması durumunda ödeniyorsa “müeccel” adını alır.³²⁴ Kadının çeşitli niteliklerine göre miktarı değişmekle birlikte mehir için Hanefî mezhebine göre asgarî 10 dirhem (32 gr.) gümüş verilmesi gerekmektedir.³²⁵ 1855

³¹⁶ Ansay, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1958, s. 197.

³¹⁷ Ansay, a.g.e., s. 198.

³¹⁸ Kadı yahut imam tarafından gerçekleştirilmese de evlenmelerinde hukukî mahzur bulunmayan erkek ve kadının iki şahit huzurunda yaptıkları nikah da geçerlidir. Osmanlı Devleti'nde bu tür nikahlara da rastlanmıştır. Bkz. Aydın, M. Akif, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yay. İstanbul, 1996, s. 165.

³¹⁹ Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa, 1998, s. 24.

³²⁰ İmamın nikah kıyabilmesi için evlenecek kişilerin öncelikle kadıya başvurarak, evlenmelerinde mahzur olmadığını belirten izinnameyi kadıdan almaları gerekirdi. Bkz., Aydın, a.g.e., s. 163.

³²¹ Kurt, a.g.e., s. 25.; 8 Şevval 1298/ 2 Eylül 1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi, Müslümanlar arasında yapılacak evliliklerin şeriyeye mahkemelerince yapılacağını, nikah kıyan imamların en geç sekiz gün içinde sicill-i nüfus memuruna ilmuhaber vermeleri gerektiğini bildirmiştir. Bkz. Aydın, a.g.e., s. 166.

³²² Aydın, a.g.e., s. 167.

³²³ Kurt, a.g.e., s. 25.

³²⁴ Ansay, a.g.e., s. 200.

³²⁵ Şafi mezhebine göre 10 dirhemden de az olabilir. Bkz. Ansay, a.g.e., s. 200.; Kurt, a.g.e., s. 25.

tarihinde Bursa kadı ve müftisine yazılan bir fermenda Bursa halkı mehr-i muaccel verebilme gücü bakımından 3 gruba ayrılmıştır. Buna göre; üst sınıftakilerin 4000 kuruş, orta sınıftakilerin 2500 kuruş ve alt gelir grubunda bulunanların ise 1000 kuruştan fazla mehr-i muaccel vermemeleri gerekmektedir.³²⁶ Orhaneli şerhiye sicillerinde mehir miktarları kayıtların geneli itibariyle 1000 kuruştan az olmakla birlikte 3000 kuruştan yukarı mehr-i muaccel³²⁷ kaydına da rastlanmıştır. Belgelerdeki en yüksek mehr-i müeccel kaydı³²⁸ ise 2000 kuruş olarak göze çarpmaktadır.

Mehr-i müeccel, evlenen kadının şahsına mahsus bir ekonomik güvence olup, evliliğin herhangi bir sebeple sonlanması durumunda mehr-i müeccelin mahkeme kayıtlarına geçirilerek kadına tevdi edildiği görülmektedir. Kürklü köyünden Hamide binti Ahmed, Balkan savaşında vefat eden eşi Mustafa bin Mehmed'in veraseti ve müteveffanın zimmetinde bulunan 300 kuruş mehr-i müecceli için dava açmış ve mahkeme kendisinin lehinde karar vermiştir.³²⁹

2. Boşanma ve Nafaka

Eşler arasında geçimsizlik olduğu takdirde İslamî esaslar doğrultusunda evlilikler sonlandırılabilir. Osmanlı Aile Hukuku'nda boşanma yetkisi kocaya verilmiştir. Kocanın evliliği tek taraflı olarak sonlandırmasına "talak" adı verilir.³³⁰ Bunun yanında kadın da, kocasına ait boşama yetkisini bir bedel karşılığında karşılıklı rıza ile kullanabilmektedir. Bu tür boşanmalara ise "Muhala" adı verilir. Muhalaada bedel, çoğunlukla nikâh akdinde belirlenen mehir, boşanma durumunda kocanın kadına vermesi gereken iddet³³¹ nafakası veya mesken masrafları olmaktadır.³³² Orhaneli Kazasının Mecidiye mahallesinden Naciye Hatun binti Selim Efendi, kocası Orhaneli kazası bidayet mahkemesi müdde-i umûmisi iken Kırmastı kazası bidayet mahkemesi müdde-i umûmiliğine becayiş yapan Rüşdü Efendi bin Mehmed'den 2000 kuruş mehr-i müeccelinden ve iddet nafakasından vazgeçerek hul' olmuştur.³³³

Eşlerden biri aralarında şiddetli geçimsizlik olduğunu belirterek mahkemeye başvurduğu takdirde, hâkim tarafından her iki taraftan da birer kişi seçilerek bu da olmuyorsa aileler dışından uygun iki kişiyi seçerek eşlerin aralarının düzeltilmesine çalışılır. Bu yöntemde sonuç vermediği takdirde hâkim, kusur kocada ise eşlerin ayrılmasına hükmeder, kusur kadında

³²⁶ Kurt, a.g.e., s. 26.

³²⁷ Mehr-i müeccel olarak parasal değerler yerine ev eşyaları zikredilmektedir. B.M.D., D-32, 113-1.

³²⁸ B.M.D., D-32, 57-1.

³²⁹ B.M.D., D-32, 87-2.

³³⁰ Aydın, a.g.e., 168.; Kurt, a.g.e., s. 55.

³³¹ *Kocası ölen veya boşanan kadının, evlilik ilgisinin tamamen kesilmesi ve başkasıyla evlenecek hale gelebilmesi için beklemesi gereken müddettir.* Bkz. Kurt, a.g.e., s. 63.

³³² Kurt, a.g.e., s. 57.

³³³ B.M.D., D-32, 57-1.

ise mehrin bir kısmı veya tamamı üzerine muhalaa gerçekleştirilir.³³⁴ Kayıtlara göre; aralarında niza ve şikak sebebiyle hüsn-i muaşeret kabil olmadığını belirten Harmancık nahiyesi Ballısaray köyünden Fatıma binti Bayram, eşi Karabalı oğlu Balı bin Hüseyin aleyhine dava açmış; Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne uygun olarak mahkemeden kendisini eşinden boşamasını talep etmiştir. Mahkeme tarafından önce araları ıslaha çalışılmış, ancak mümkün olmayınca Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin 130. Maddesi uyarınca mehrin tamamı üzerine muhalaa gerçekleştirilmiştir.³³⁵

İslam Hukuku'na göre evlenen kadının giyim-kuşam, yeme-içme, oturlan evin tefriş ve döşenmesi gibi hususlar kocanın yükümlülükleri arasında sayılmıştır. Koca, evlilik müddetince bu yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınırsa kadının mahkemeye başvurma hakkı doğar. Mahkemece kocanın maddi gücü de dikkate alınarak kadına nafaka takdir edilir. Koca, gücü yettiği halde nafakayı ödemediği takdirde hapse dahi girebilir.³³⁶ Mesela, Kusumlar köyünden Fatıma binti İzzet, vekili İsmail Efendi ibn-i Ahmed Ağa aracılığıyla, eşi Mustafa bin İzzet aleyhine nafaka davası açmış, mahkeme yapılan inceleme sonucu davacı için aylık 350 kuruş, 8 aylık oğlu için de aylık 150 kuruş nafaka takdir etmiştir.³³⁷

Boşanma sonrası iddet bekleyen kadının nafakası belirli şartlar altında kocasının üzerindedir.³³⁸ Kayıtlarda, kadının nafaka talebiyle mahkemeye başvurabildiği ve bu başvuruların mehr-i müeccel talepleriyle birlikte yer aldığı görülmektedir. Beyce kasabasının Hamidiye mahallesinden Taşçı Ahmed Efendi kerimesi Nazmiye Hanım binti Ahmed, Orhaneli kazası mahkemesinde, boşandığı eşi, aynı kasabanın Selimiye mahallesinde mukîm Molla Veli oğlu Deveci Hakkı bin İsmail aleyhine nafaka davası açmış ve mahkeme talebini haklı bularak aylık 400 kuruş nafaka takdir etmiştir.³³⁹ Yine, Girencik köyünden Safiye binti Mustafa'nın boşandığı eşi Ramazan oğlu Talib aleyhine açtığı dava sonucu, Ramazan oğlu Talib'in, talak-ı selase ile boşandığı eşine 500 kuruş mehr-i muecceli ile iddeti müddetince aylık 200 kuruş nafaka vermesine hükmedilmiştir.³⁴⁰

3. Velayet ve Vasilik

İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı tarihi açısından devletin kaderini tayin eden önemli savaflara sahne olmuştur. Bu savaflar küçük bir Osmanlı kazası olan Orhaneli'de derin izler

³³⁴ Hukuk-ı Aile Kararnamesi 130. Madde.

³³⁵ B.M.D., D-32, 56-1.

³³⁶ Heyet, *İlmihal İslam ve Toplum*, c 2., TDV yay., İstanbul, 2000, s. 220.

³³⁷ B.M.D., D-32, 65-1.

³³⁸ Heyet, a.g.e., c 2., s. 241.; Ansay, a.g.e, s. 217.

³³⁹ B.M.D., D-32, 25-2.

³⁴⁰ B.M.D., D-32, 48-1.

bırakmış, aile yaşamı açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan en mühim olanı yetim kalan ve bakıma muhtaç olan çocukların velayet ve vasilik sorunudur.

Babası ölmüş ve henüz bülûğ çağına gelmemiş çocuklar, yetim olarak adlandırılmaktadır.³⁴¹ Yetimlerin yetiştirilmesi ve geçimleri ile ilgilenmek üzere öncelikle aileden birisi veli ve vasi olarak tayin edilmiştir. Böyle durumlarda öncelik birinci derecede yakınlarına verilmiştir. Mesela, Kınık köyünden Koca İbrahim oğlu Himmet'in küçük kızı Zeyneb'e annesi Ayşe binti Mustafa veli ve vasi tayin edilmiştir.³⁴² Ayrıca, Orhan-ı sağır köyünden Himmet oğlu Ali'nin çocukları Eyüb, Hamdi, Fatıma ve Naime için kızkardeşleri Zekiye Hatun veli ve vasi tayin edilmiş,³⁴³ Orhan-ı kebir köyünden müteveffa Ali bin Arif'in oğlu Durali için ise amcasının kızı veli ve vasi tayin edilmiştir.³⁴⁴ Bununla birlikte yakın akraba dışında da vasi tayin edildiğine dair örnekler vardır. Mesela, Harmancık nahiyesi Çardı köyünden müteveffa Ahmed bin İsmail'in küçük oğlu İsmail'in babasından kalan malını himaye için köy muhtarı Ahmed bin Mustafa vasi tayin edilmiştir.³⁴⁵ Ayrıca vasinin, yetimlerin *hizmet-i lâzimesini* karşılamak için taahhütte bulunduğu görülüyor.³⁴⁶ Bazı belgelerde vasi olacak kişinin vasıfları da belirtilmiştir. Buna göre, vasi olacak kişinin “emanet ile marûfe, istikamet ile mevsûfe ve umûr-ı vesayete kâdire” olması gerekmektedir.³⁴⁷

Osmanlı Devleti'nde, yetimlere miras kalan malların işletilmesi, elde edilen gelirle yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması için oluşturulmuş eytam keseleri vardı. Yakınlarını kaybetmiş, yetim veya öksüz kalmış çocuklar için mahkeme tarafından vasî belirlenmekte, ayrıca yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla eytam sandığından da vasilik yapacak olan kişiye nafaka takdir edilmekteydi. Delice köyünden Kezban binti Ali'nin çocukları Saadeddin, Süleyman ve İbrahim'e Şerife binti Hüseyin vasi nasb ve tayin edilmiş,³⁴⁸ ayrıca yetimlerin ihtiyaçları için eytam sandığından vasî Şerife binti Hüseyin'in talebi üzerine aylık 300 kuruş nafaka tahsis edilmiştir.³⁴⁹ Yine Delice köyünden Kezban binti Halil bakıma muhtaç çocukları için Eytam sandığından nafaka isteğinde bulunmuş ve çocukları için 250'şer kuruştan toplam 500 kuruş aylık nafaka bağlanmıştır.³⁵⁰

³⁴¹ Çiftçi, Cafer, “Osmanlı Döneminde Bursa’da Eytam Keseleri”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 4, Sayı 5, 2003/2, s. 81.

³⁴² B.M.D., D-32, 44-3.

³⁴³ B.M.D., D-32, 54-2.

³⁴⁴ B.M.D., D-32, 55-3.

³⁴⁵ B.M.D., D-32, 47-1.

³⁴⁶ B.M.D., D-32, 54-2.

³⁴⁷ B.M.D., D-32, 149-1.

³⁴⁸ B.M.D., D-32, 165-1.

³⁴⁹ B.M.D., D-32, 165-2.

³⁵⁰ B.M.D., D-32, 53-2.

Şahıslara ait mal ve mülkün himayesi için de vasi tayin edilebilmekteydi. Topuk köyünden kayıp Kadioğlu Kamil bin Ali'nin dönüşüne değin mallarını himaye ve muhafazaya, eşi Kezban binti İsmail vasi tayin edilmişti.³⁵¹

4. Miras

Miras, Şeriyye sicillerinde yer alan önemli ve zengin içerikli bir konudur. Adına “tereke” yahut “muhallefat” denilen ve ölen kişinin geride bıraktığı malların yazıldığı defterler, kayıtların yer aldığı dönemin toplumsal, ekonomik ve kültürel durumu hakkında önemli veriler sağlamaktadır.³⁵²

Miras yahut tereke taksimi kadıların vazifelerindendi. Kadılar, müteveffanın mirasçılarının talebi ile terekenin taksimini gerçekleştirebilirdi. Rüşt çağına gelmemiş bir yetimin hakkı söz konusu olduğu takdirde, mirasçılarının talebi beklenmeyebilirdi. Kadı, taksim ettiği terekeden “kısmet resmi” adı altında bir ücret alırdı.³⁵³ Örneğin toplam değeri 14824 kuruş olan bir terekenin taksiminden kısmet resmi olarak 371 kuruş (binde yirmibeş), “resm-i dellaliye” olarak ise 75 kuruş (binde beş) alınmıştır.³⁵⁴

Miras paylaşımı öncesi, müteveffanın terekesinde yer alan mallar tespit edilen değerleri ile birlikte şahitler huzurunda deftere kaydolunurdu. Böylece tereke taksiminde, mirasçılardan biri veya birkaçının zarara uğraması engellenmiş olurdu. Ayrıca müteveffanın techiz ve tekfin masrafları da terekeden harcanırdı. Terekenin kalan kısmı ise mirasçılar arasında paylaştırılırdı. Terekenin paylaşımında İslam Miras Hukuku temel alınırdı. Mahkeme kayıtlarında mirasın toplam kaç pay olduğu ve mirasçılardan hangisine kaç pay düştüğü belirtilmekle birlikte incelenen kayıtlarda genel olarak terekede yer alan malların neler olduğu belirtilmemiştir.

Tereke paylaşımında mehir, öncelikle ele alınır ve zevcenin mehr-i müecceli düşüldükten sonra taksim yapılırdı.³⁵⁵ Zevce, alacağı olan mehirden vazgeçiyorsa bunun da mahkeme önünde kayda geçirilmesi gerekirdi. Daha önceden mehir miktarı belirlenmemiş ise, mehir kadının akran ve emsallerine bakılarak bir değer tespiti yapılırdı ki buna da mehr-i misl adı verilirdi.³⁵⁶

Kadı, mirasın taksiminde İslam Hukuku'nun öngördüğü şekilde, varislerin cinsiyetine ve müteveffaya yakınlık derecesine göre hareket ederdi. Mesela, Danacılar köyünden,

³⁵¹ B.M.D., D-32, 56-2.

³⁵² Kurt, a.g.e., s. 3.

³⁵³ Aslan, Rukiye, *16. Yüzyıl Ortalarında Bursa*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996, s. 16.

³⁵⁴ B.M.D., D-32, 164-1.

³⁵⁵ Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 67.

³⁵⁶ Ortaylı, a.g.e, s. 67.

müteveffa Şerife binti Abdullah'ın verasetinin taksiminde büyük kızları Hatice ve Hanife birer pay alırken, müteveffanın oğulları Halil, Ahmed ve Şakir ikişer pay almışlardır.³⁵⁷ Firoz köyünden müteveffa Necib bin Arif bin Süleyman'ın verasetinin taksiminden, müteveffanın erkek kardeşi Süleyman'ın hissesine 1328,20 kuruş düşerken, müteveffanın kız kardeşleri Hatice, Zekiye, Emine ve Remziye'nin hisselerine 664,10'ar kuruş düşmüştür.³⁵⁸ Miras taksiminde, müteveffanın eşi, müteveffanın ebeveynlerine nazaran terekeden daha az pay almaktadır. Çakıryenice köyünden askerde şehid olan Değirmenci oğullarından Osman bin Hüseyin'in verasetinden, müteveffanın validesi Elif binti Molla Mehmed dört pay alırken, müteveffanın eşi 3 pay almıştır.³⁵⁹ Letafet köyünden askerde vefat eden Ahmed bin Eyüp bin Ali'nin verasetinden zevcesi Hanife binti Abdullah bir pay alırken, müteveffanın babası Eyüp bin Ali üç pay almıştır.³⁶⁰ Müteveffanın babası ile annesi arasında da miras taksiminde erkek kadından daha fazla pay almaktadır. Harmancık Nahiyesinin Çardı köyünden şehid olan Receb bin Rifat bin Mehmed Usta'nın verasetinden, babası Rifat beş pay, anası Alime binti Musa ise dört pay almıştır.³⁶¹

Müteveffanın terekesinde yer alan mallar dönemi yansıtan özellikler göstermektedir. Terekede öküz, buzağı, inek, dana, düve, merkep gibi hayvanlar; bakır, teker demiri gibi madeni eşyalar; tencere, sini, tabak, leğen gibi mutfak eşyaları; arpa, buğday, mısır gibi tarım ürünleri ile yorgan, döşek, çul gibi gündelik yaşam ihtiyaçları yer almaktadır.

Tablo 18. Mahkeme Kayıtlarında Yer Alan Hayvanların Değerleri

Öküz	Buzağılı İnek	Düve	Dana	Sıpalı Merkep
750 Kuruş	3000 Kuruş	1000-1500 Kuruş	500 Kuruş	800 Kuruş

Tablo 19. Mahkeme Kayıtlarında Yer Alan Eşyaların Değerleri

Tencere	Kazan	Leğen	Yorgan	Döşek	Sini	Seccade
40 Kuruş	400 Kuruş	20 Kuruş	100 Kuruş	100 Kuruş	130 Kuruş	1000 Kuruş

³⁵⁷ B.M.D., D-32, 43-1.

³⁵⁸ B.M.D., D-32, 43-2.

³⁵⁹ B.M.D., D-32, 27-1.

³⁶⁰ B.M.D., D-32, 42-1.

³⁶¹ B.M.D., D-32, 46-1.

Tablo 20. Mahkeme Kayıtlarında Yer Alan Tarım Ürünlerinin Değerleri

Tarım Ürünü (Bir Kile)	Buğday	Nohut	Arpa
Değeri (Kuruş)	400	450	200

18, 19 ve 20 numaralı tablolarda da görüldüğü üzere bir öküz 750 kuruş, buzağılı bir inek 3000 kuruş, düve küçüklük veya büyüklüğüne göre 1000-1500 kuruş, bir dana 500 kuruş, sıpalı bir merkep 800 kuruş, bir yorgan 100 kuruş, tencere 40 kuruş, sini 130 kuruş, leğen 20 kuruş, döşek 100 kuruş, arpanın kilesi 200 kuruş, nohutun kilesi 450 kuruş, buğdayın kilesi 400 kuruş değerden mahkeme defterine kaydolunmuştur.³⁶² Bir başka kayıta ise iki çift öküz, bir inek, bir tosuna 16300 kuruş; onbir baş oğlaksız keçi, dört baş teke, üç baş çebiç, üç baş kuzulu koyun, iki baş kuzusuz koyun, onsekiz baş oğlaksız keçiye 15254 kuruş, bir kazana 400 kuruş, bir aded seccadeye 1000 kuruş değer biçilmiştir.³⁶³

B. Muhakeme Usulü Ve Mahkemeler

Osmanlılarda mahkemeye herkes başvurabilirdi. Kadınların da en az erkekler kadar hatta daha fazla başvurusunun olduğu incelenen kayıtlardan rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında savaşlar nedeniyle Orhaneli kazası erkek nüfusunun askerde şehit olması, kayıp yahut esir olması gibi sebepler ve zaruretlerin de rolü olduğu söylenebilir. Bunun yanında mahkemelerde dava vekillerinin görev yapmakta olduğunu görüyoruz. Mahkemeye başvurularda, bireysel başvuru olabildiği gibi isteyen kişiler de dava vekili aracılığıyla mahkemede hakkını arayabilirdi.

Mahkemeler ihtiyaç halinde mahallinde keşif yapmaktaydı. Hangi köyde ve kimin evinde keşif için hazırlık yapıldığı da kayıtlara geçirilmekteydi. İddia sahipleri iddialarını delil ve şahitlerle de destekliyorlardı. Çeribaşı Köyünden Alaybeyi oğlu Mustafa bin Şevki'nin vefatına hükmeden mahkeme heyeti, şahitlerle birlikte Derecik köyünden Güloğlu Ali Osman b. İsmail'in evinde bir araya gelmişti.³⁶⁴ Davalı konumunda bulunan şahıs da kendisi hakkındaki ithamları boşa çıkarmak amacıyla mahkemede şahitlerini dinletebiliyordu.

Mahkeme, boşanma veya nafaka davalarında, davacının iddialarının doğruluğuna inanırsa nafaka takdiri için bir komisyon oluşturuyordu. Bu komisyonun kararı doğrultusunda mahkeme nafaka miktarına hükmediyordu. Mesela, Kusumlar köyünden Fatıma binti izzet'in

³⁶² B.M.D., D-32, 60-2.

³⁶³ B.M.D., D-32, 134-1.

³⁶⁴ B.M.D., D-32, 152-1.

eşi aleyhine açtığı davada, mahkeme davacıyı haklı bulmuş ve nafaka takdiri için İbrahim Efendi bin Ömer, Hacı Ali Efendi bin İbrahim ile mahkeme odacısı görevlendirilmiştir.³⁶⁵

Şahitlerin şهادetlerinin makbul olup olmadığı da ikinci ve sağlam bir kaynak olmak üzere mensup oldukları köyün imamı, muhtarı ve azaları tarafından da tasdik ediliyordu. Örneğin, bir davada şahitlik yapan Mecidiye mahallesi mektep mualliminin şهادetinin makbul olduğu mahalle imamı ve muhtarı tarafından da tasdik edilmiştir.³⁶⁶

Mahkemede gıyabında dava edilen kimseye mahkeme tarihi ve yeri davanın içeriğini de havî bir celp ile bildirilmekteydi. Mesela, “Adliye Nezareti Celîlesine merbut muhakeme-i mahsus varaka-i davetiyedir” yazılı, yirmi para değerindeki bir davetiye ile Ayşe binti İbrahim mahkemeye davet edilmiştir. Mahkeme celbinde mahkemenin günü ve saati yazılmış, ayrıca mahkemeye bizzat katılması yahut senetle bir vekil göndermesi istenilmiştir. Aksi halde davanın usul-ı muhakeme kanunun özel maddeleri uyarınca gıyaben görüleceği ve sonuçlandırılacağı belirtilmektedir.³⁶⁷ Davalı mahkemenin bu davetine icabet edip, mahkeme de kendisini savunabildiği gibi mahkemeye gelmediği ve gıyabında yargılandığı da olurdu.³⁶⁸

Davacı, mahkemenin verdiği kararlardan tatmin olmadığı takdirde istinaf mahkemesine başvurabilirdi. “Atranos kazası mahkeme-i şeriyyesince aleyhine i'ta olunan i'lam hükmüne adem-i kanaatle istinafen tedkiki” için başvuran Ali adlı kişinin durumu mahkemenin daha önce verdiği karar ile itiraz layihası birleştirilerek mütalaa edilmiştir.³⁶⁹

Mahkeme masrafları, miras paylaşımında dikkate alınmaktadır. Müteveffa Kezban binti Ali'nin terekesinin toplam değeri 14824 kuruş olarak tespit edildikten sonra mahkeme masrafları ve techiz ve tekfin masrafları olan 1924 kuruş toplam miktardan düşülerek mirasçılar arasında taksimat gerçekleştirilmiştir.³⁷⁰

Mahkemeye intikal eden vakalarda, Usul-i Muhakeme Kanunu ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne atıfta bulunulduğu görülmektedir. Hukuk-ı Aile Kararnamesi 20 Receb 1337 (21 Nisan 1919) tarihli bir belgede³⁷¹ sözkonusu kararnameye atıfta bulunulması ve ilgili maddesi uyarınca karar alınması, kararnamenin etkin olarak uygulandığının işaretidir.

---

³⁶⁵ B.M.D., D-32, 65-1.

³⁶⁶ B.M.D., D-32, 143-1.

³⁶⁷ B.M.D., D-32, Ek 1.

³⁶⁸ B.M.D., D-32, 55-1.

³⁶⁹ B.M.D., D-32, 6-1.

³⁷⁰ B.M.D., D-32, 164-1.

³⁷¹ B.M.D., D-32, 56-1.

C. Sicillerde Yer Alan Resmî Görevliler

Orhaneli kazasında görev yapan resmi hüviyete sahip kişiler, bir davanın tarafı olarak ya da şahit olarak mahkeme kayıtlarında yer almışlardır.

Tablo 21. Mahkeme Kayıtlarında Yer Alan Resmi Görevliler

Sıra No	Kayıt Sic. No	Belge Tarihi	Adı	Görevi
1	44-4	24 Kanun-ı Evvel 1334	Ahmed bin Ali	Mahkeme-i Şeriyye Odacısı
2	44-4	24 Kanun-ı Evvel 1334	Mehmed Efendi bin Mehmed	Tahsildar
3	60-1.	14 Şaban 1337	Ahmed Bey bin Şükrü Efendi	Mahkeme Başkatibi
4	60-1	14 Şaban 1337	Mehmed Ali Efendi	Kaza Malmüdürü
5	70-2	8 Zilkade 1337	Ahmed Bey bin Şükrü Efendi	Mahkeme Başkatibi
6	143-1	18 Muharrem 39	İsmail Efendi bin İbrahim bin Mehmed	Selimiye Mektep Muallimi
7	143-1	18 Muharrem 39	Halil İbrahim Efendi	İcra Mübaşiri
8	145-3	5 Safer 1339	Ahmet Settar Efendi bin Şükrü	Dava Vekili
9	145-3	5 Safer 1339	Abdülkerim Efendi bin Hasan bin Abdülkerim	Orhaneli Jandarma Bölüğü Kumandanı
10	178-2.	20 Cemaziyelahir 1339	Hafız Ömer Lütfi bin Ahmed	Kadı Vekili Mahkeme-i Şeriyye Baş Katibi
11	196-1	8 Şevval 1339	Yüzbaşı Cemil	Orhaneli Tabur Kumandanı
12	196-1	8 Şevval 1339	Lütfi	Birinci Bl. Komutanı
13	196-1	8 Şevval 1339	Selami	İkinci Bl. Komutanı

Mahkeme sicillerinde resmi nitelikte görev yapan kişilere ait çok sayıda kayıt yer alamamaktadır. Resmi görevlilerinin adları şahit olarak yer almaktadır. Kaza malmüdürü ise kayıtlarda davalı konumun da bulunmaktadır.

D. İmamlar Ve Muhtarlar

Mahkeme kayıtları incelendiğinde imamlar, muhtarlar ve ihtiyar heyetlerinin önemli bir konumda buldukları görülmektedir. Neredeyse her mahkeme kaydında bir yahut iki köyün imam ve muhtarının adı zikredilmektedir.

Tablo 22. Mahkeme Kayıtlarında Orhaneli Köylerinin İmamları ve Muhtarları

Kayıt Sicil No	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	İmam	Muhtar
45-1	Bulnar	26 Rebûlevvel 1337	İskender Efendi bin Abdullah	Bekir bin Mustafa
45-2	Orhan-ı Kebir	9 Rebûlahir 1337	Ahmed Efendi bin Mehmed	Türkmen oğlu Mehmed bin Osman

Kayıt Sicil No	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	İmam	Muhtar
46-4.	Çakmak	3 Rebûlahir 1337	Mehmed Efendi	Ahmed bin Mehmed
47-1.	Çardı	2 Rebiûlahir 1337	Mustafa Efendi	Ahmed bin Mustafa
51-2.	Semerciler	16 Cemaziyelvel 1337	İzzet Efendi bin Hacı Hüseyin	Halil bin İbrahim bin İbrahim
54-3.	Ağaçhisar	18 Cemaziyelahir 1337	Ali Osman Efendi bin Abdullah	Emin bin Mustafa
55-2.	Kızılcukur	5 Receb 1337	Mehmed Efendi bin Ömer	Şerif bin Mustafa
55-3.	Orhan-ı Kebir	16 Receb 1337		Türkmen oğlu Ali Efendi bin Mehmed
58-2.	Mahcılar	5 Şaban 1337	Hacı Salih bin Osman	Mehmed Çavuş bin Osman
61-1.	Söğüt	25 Şaban 1337	Hafız Mehmed Ali bin Hüseyin	Halil
62--2	Kadı	25 Şaban 1337	Ali Eendi bin Mustafa	Mahmud bin Halil bin Mehmed
68-1.	Burmu	12 Ramazan 1337	Mehmed Efendi bin Ömer	İbrahim bin Ahmed
71-1	Cebelgüney	7 Zilkade 1337		Yakub Ağa bin İsmail
71-2	Hamidiye Mh.	10 Zilkade 1337		Ahmed bin Ali bin Hayri
73-1	Oydas	23 Zilkade 1337	Molla Mustafa bin Abdullah	Mehmed bin İbrahim
73-2.	Cebelgüney	23 Zilkade 1337	İsmail Efendi ibn-i Mehmed Ali	Yakub bin İsmail
73-3.	Oydas	23 Zilkade 1337	Molla Mustafa bin Abdullah	Mehmed bin İbrahim
74-1.	Cebelgüney	23 Zilkade 1337	İsmail Efendi ibn-i Mehmed Ali	Yakub bin İsmail
74-2.	Karesi	26 Zilkade 1337	Mustafa Efendi ibn-i Molla Hasan	Halil bin Himmet
76-1.	Kınık	28 Zilkade 1337	Kamil Efendi bin İsmail	Mehmed bin Ömer bin Musa
76-2.	Orhan-ı Kebir	4 Zilhicce 1337	Ahmed bin Mehmed bin Mustafa	Ali bin Mehmed bin Mustafa
76-2.	Tepecik	4 Zilhicce 1337	Hafız Ali bin Abdullah	Ahmed bin Ahmed bin Süleyman
77-2.	Dündar	19 Zilhicce 1337	Süleyman bin İbrahim	Veli bin Mustafa
78-1	Kızılcadere	19 Zilhicce 1337	Molla Halil bin Ali	Süleyman bin İbrahim
78-2.	Dündar	19 Zilhicce 1337	Süleyman bin İbrahim	Veli bin Mustafa
79-1.	Uzunöz	19 Zilhicce 1337	Mehmed bin	Sadeddin bin Emin
87-1.	Elmaağaç	16 Safer 1338	Hafız Ali bin Süleyman bin Ahmed	Abidin bin Hasan bin Abidin

Kayıt Sicil No	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	İmam	Muhtar
87-2.	Kürklü	16 Safer 1338	Ali Efendi bin Abdullah	Ahmed bin Ahmed
90-1.	Basak	8 Safer 1338	Hasan Efendi bin İsmail	Ahmed bin Fettah
90-2.	Düğüncüler	25 Safer 1338	Ömer Efendi bin Süleyman bin Ömer	Ali bin Halil
120-1.	Sağırlar	22 Şaban 1338	.... bin Hasan bin Mehmed	Mustafa bin Ali bin Mehmed
121-1.	Sögüt	4 Ramazan 1338	İsmail bin Mehmed bin İsmail	Musa bin Halil bin Musa
123-2.	Hacılar	13 Ramazan 1338	Hasan bin Hacı Halil bin Hasan(Gaffaroğlu)	Katırcıoğlu Hasan bin Osman bin Hasan
123-2.	Selimiye	13 Ramazan 1338	Kamil Efendi bin Mehmed bin Halil	Hüseyin Efendi bin Mehmed bin Hüseyin
126-1	Ağaçhisar	4 Şevval 1338	Emin Efendi	Mehmed Ağa
127-1.	Yayabaşı	9 Şevval 38	Molla Mehmet	Halil
128-2	Dünder	10 Şevval 1338	Mehmed Efendi bin Hüseyin bin Osman	.... bin Mehmed bin Ali
128-2	Girencik	10 Şevval 1338		Raşid bin Mehmed
129-1.	Sögüt	10 Şevval 38	İsmail Efendi bin Hüseyin bin Abdullah	Halil bin Musa
133-1.	Engüre	25 Şevval 38	Veli Efendi bin İsmail bin Veli	Süleyman bin Ahmed bin İbrahim
133-2.	Okçular	1 Zilkade 38	Mehmed Efendi	
136-2	Haydar	12 Zilkade 38	Esad Efendi bin Kadir bin Ali	İsmail bin Süleyman bin Mahmud
136-2	Nalibe	12 Zilkade 38	Ali Efendi bin Ahmed bin Şerif	Şerif bin Kerim bin Abdurrahman
137-1.	Hobandanişment	12 Zilkade 38	Hacı Mehmed Ali Efendi bin Abdülgâni bin Abdurrahman	Yakuboğlu Ahmed bin Hacı İbrahim bin Durali
137-1.	Okçular	12 Zilkade 38	Mehmed Efendi bin Ali bin Abdullah	Ömer bin Mustafa bin Emin
137-2	Serçeler	16 Zilkade 38	Ali Efendi bin Mehmed bin Halil	Ali bin Hasan bin Mustafa
138-1.	Firoz	23 Zilkade 38	Mustafa Efendi bin Ömer bin Mustafa	Molla Arif
142-1.	Yeşiller	2 Muharrem 39	Molla Mehmet bin Hasan bin Abidin	Halil bin Arif bin Halil
142-1.	Çakıryenice	2 Muharrem 39	Alaaddin bin Ali bin Ali	Halil bin Mehmed bin Ali
143-1.	Mecidiye	18 Muharrem 39	Molla Mustafa bin Hacı İbrahim	

Kayıt Sicil No	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	İmam	Muhtar
143-1.	Selimiye	18 Muharrem 39		Hüseyin bin Mehmed
144-1	Selimiye	20 Muharrem 39	İsmail... Efendi bin Ahmed	Hüseyin bin Mehmed bin Hüseyin
144-2.	Letafet	29 Muharrem 39	Ali Efendi bin Hüseyin	Hacı Ahmed bin Ali
144-2.	Çivili	29 Muharrem 39	Süleyman Efendi bin İsmail Efendi bin Abdullah	Mustafa bin Hüseyin
144-3.	Ağaçhisar	1 Safer 1339	Emin Efendi bin Ahmed bin Abdullah	Mehmed bin Mustafa bin Ahmed
145-1.	Beğçörler	1 Safer 1339	Ali Efendi bin İbrahim	Mehmed bin Kaya Ali bin İbrahim
145-3	Yürücekler	5 Safer 1339		Ahmed bin Yahya bin Ali
148-1.	Karınçalı	15 Safer 1339	Ömer Efendi bin Mustafa bin Ömer	Hacı Ahmed bin Veli bin Ahmed
148-2.	Akçabük	29 Safer 1339	Ali Efendi bin Salih	Ali Osman bin Yusuf bin Mehmed
151-1	Orhan-ı Kebîr	7 Rebiülevvel 1339		Mehmed Ağa bin İbrahim bin İbrahim
152-1.	Derecik	8 Rebiülevvel 1339		Durali bin Mehmed bin Ali
153-2.	Ağaçhisar	18 Rebiülevvel 1339	Emin Efendi bin Ahmed Efendi	Mehmed Ağa bin Mustafa
155-2.	Orhan-ı Kebîr	25 Rebiülevvel 1339	Seyyid Efendi bin Mahmud Efendi bin Molla Süleyman	Mehmed Ağa bin İbrahim bin Ali
157-1.	Karaoğlanlar	11 Rebiülahir 1339	İdris Efendi bin Abdi bin Mustafa	Halil Ağa bin Mustafa bin Osman
158-1.	Karınçalı	11 Rebiülahir 1339	Ömer Fevzi Efendi bin Mustafa bin Ömer	Ahmed bin Veli bin Ahmed
159-1.	Merkez Akalan	14 Rebiülahir 1339	Molla Tahir bin Mahmud bin Mehmed Ali	Rıfat bin M bin Hacı Ahmed
159-2.	Ericek	16 Rebiülahir 1339	İzzet Efendi bin Osman	Mehmed bin Halil
159-2.	Kuşlar	16 Rebiülahir 1339	Mehmed Ali Efendi bin Nazif	Abdullah bin Mustafa bin Mehmed
160-1.	Danaçılar	16 Rebiülahir 1339	Mustafa Efendi bin Mehmed bin Ali	İsmail bin Halil bin İsmail
160-2.	Kuşlar	16 Rebiülahir 1339	Mehmed Efendi bin Ali	Halil bin Hüseyin bin Ahmed
160-2.	Ericek	16 Rebiülahir 1339	Molla Ahmed bin Mustafa bin Bekir	Osman bin Hasan bin Abdullah
161-1.	Dündar	16 Rebiülahir 1339	Ahmed Efendi bin Ahmed bin Abdullah	Ramazan bin Hüseyin bin Mehmed
161-2.	Göynükbelen	18 Rebiülahir 1339	Mehmed Efendi bin Abdurrahman bin Abdullah	Mustafa bin İbrahim bin Halil

Kayıt Sicil No	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	İmam	Muhtar
162-2.	Serçeler	19 Rebiulahir 1339	Hafız Osman Efendi bin Aziz bin Mehmed	Ali bin Hasan bin Mustafa
162-3.	Yakuplar	19 Rebiulahir 1339	Ali Efendi bin Yakup	Mehmed bin Ahmed bin Yusuf
163-1.	Timurlar	21 Rebiulahir 1339	Ahmed Efendi bin Musa bin Abdullah	Haydar bin Mustafa bin Ramazan
163-1.	Timurlar	21 Rebiulahir 1339	Mehmed Efendi bin Mustafa bin İbrahim	
165-4.	Danaçalı	23 Rebiulahir 1339	Hüseyin Efendi bin Ahmed bin İsmail	Hasan Ağa bin Mustafa
166-1.	Çeki	24 Rebiulahir 1339	Mehmed Ali Efendi bin Ahmed bin Ali	Mehmed bin Ali bin Hasan
166-2.	Derecik	26 Rebiulahir 1339	Molla Mustafa bin Ömer bin Mustafa	İbrahim bin Ali bin İbrahim
167-1.	Çökene	8 Cemaziyelevvel 1339	Molla Hakkı bin İzzeddin bin Hakkı	Mehmed bin Ali bin Hasan
167-1.	Timurlar	8 Cemaziyelevvel 1339	Molla Ahmed bin Musa bin Abdullah	İsmail bin Hüseyin bin Ali
168-2.	Çeki	10 Cemaziyelevvel 1339	Mehmed Ali Efendi bin Ahmed bin Ali	Molla Mehmed bin Ali bin Hasan
169-1.	Kızılcadere Köyü	13 Cemaziyelevvel 1339	Molla Halil bin Ali bin Mehmed	Süleyman bin İbrahim bin Mehmed
169-2.	Göynükbelen	13 Cemaziyelevvel 1339	Mehmed Efendi bin Hacı Abdurrahman bin Abdullah	Mustafa bin İbrahim bin Halil
169-3.	Menteşe	14 Cemaziyelevvel 1339	İsmail Efendi bin Hasan bin Abidin	Halil bin Mustafa bin Ali
170-2.	Kınık	17 Cemaziyelevvel 1339	Veli Efendi bin Mehmed bin Veli	Mustafa bin Osman bin Osman
170-3.	Girencik	22 Cemaziyelevvel 1339	Molla Salih bin Halil bin Mustafa	Raşid bin Kadir bin Raşid
170-3.	Selimiye mahallesi	22 Cemaziyelevvel 1339	Mustafa Efendi bin Mehmed bin Hüseyin	Ahmed bin Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed
171-1.	.....	22 Cemaziyelevvel 1339	Ali Molla bin Abdullah	Mustafa bin Ahmed bin Veli
171-1.	Hamidiye mahallesi	22 Cemaziyelevvel 1339	İbrahim Efendi bin Mehmed bin Abdullah	İbrahim Ağa bin Mehmed Efendi bin Abdullah
172-1.	Hobandanişment	4 Cemaziyelahir 1339	Ali Efendi bin İbrahim bin Ali	Şükrü bin Ahmed bin Ali
172-1.	Yayabaşı	4 Cemaziyelahir 1339	Zahid Efendi bin Süleyman bin Abdullah	Halil bin İsmail bin Ali
173-1.	Basak	6 Cemaziyelahir 1339	..... bin Ahmed	Mustafa bin Ahmed
173-1.	Karaardıç	6 Cemaziyelahir 1339	Hafız Abdullah Efendi bin Halil Efendi bin Bekir	Molla Mustafa bin Arif bin Abdullah
173-2.	Beğresler	6 Cemaziyelahir 1339	Mehmed Efendi bin Halil bin Hasan	Osman bin Halil bin Mehmed

Kayıt Sicil No	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	İmam	Muhtar
174-1.	Davutlar	6 Cemaziyelahir 1339	Ali Osman bin Mehmed bin Ahmed	Ahmed bin Ali bin Halil
174-1.	Durak	6 Cemaziyelahir 1339	İsmail Efendi bin Mustafa bin Mehmed	Hüseyin bin Mustafa bin Hüseyin
175-1.	Cebelgüney	8 Cemaziyelahir 1339	Ahmed Nazif Efendi bin Molla Ömer bin Mustafa	Hüseyin bin Ali Osman bin İsmail
175-2.	Çaltıcık (Gökçedağ)	12 Cemaziyelahir 1339	Ahmed Efendi bin Mustafa bin Halil	Süleyman bin Halil bin Abdullah
177-1.	Göyükbelen	20 Cemaziyelahir 1339	Mehmed Efendi bin Abdurrahman bin Abdullah	Mustafa bin Lütfullah bin Mustafa
177-2.	Cebelgüney	20 Cemaziyelahir 1339	Ahmet Nazif Efendi bin Ömer bin Mustafa	Hüseyin bin Ali Osman bin İsmail
178-1.	Kızılkilise	23 Cemaziyelahir 1339	Hasan Efendi bin İsmail bin Hasan	Emin bin Hasan bin Emin
178-1.	Akalan	23 Cemaziyelahir 1339	Ahmed Efendi bin Halil bin Abdullah	İsmail bin Mehmed bin Hüseyin
179-1.	Yakuplar	25 Cemaziyelahir 1339	Yakup Efendi bin Ali bin Ahmed	Yusuf bin Ahmed bin Mehmed
179-2.	Kızılkilise	27 Cemaziyelahir 1339	Hasan Efendi bin İsmail	İsmail bin Ahmed bin Kaya Ali
180-1.	Kuşlar	27 Cemaziyelahir 1339	Mehmed Ali Efendi bin Ali bin Ahmed	Mustafa bin Osman bin Abdullah
180-1.	Ericek	27 Cemaziyelahir 1339	Ahmed Efendi bin Mustafa bin Osman bin Abdullah	Ahmed Efendi bin Mustafa bin Osman bin Abdullah
180-2.	Kıranışıklar	27 Cemaziyelahir 1339	Yusuf Efendi bin Yusuf bin İsmail	Emin bin Esad bin Ali
180-2.	Uzunöz	27 Cemaziyelahir 1339	Tevfik Efendi bin İbrahim bin Ali	Ali bin Mustafa bin Ömer
181-1.	Timurcebeler	27 Cemaziyelahir 1339	Hafız Ramazan Efendi bin Hasan bin Hacı İbrahim	Yusuf bin Hacı Hüseyin bin Yusuf
181-2.	Tepecik	28 Cemaziyelahir 1339	..... Osman bin Abdullah	Kamil bin Ahmed bin Veli
183-1.	Eynekullar	2 Receb 1339	Sinan Efendi	Adil bin Şükrü
183-1.	Doğancılar	2 Receb 1339	Safvet Efendi bin Hasan	Osman bin Abdullah
183-1.	Kuz	2 Receb 1339	Mehmed Efendi bin Osman bin Mehmed	Mehmed bin Ali bin Mehmed
183-2.	Dere	2 Receb 1339	Ömer Efendi bin İbrahim bin Hüseyin	Hüseyin bin Hüseyin bin Kadir
183-2.	Kuşlar	2 Receb 1339	Ali Efendi bin Ali bin Raşid	Ali bin Himmet bin Abdullah
184-1.	Harmanalanı	2 Receb 1339	Sadık Efendi bin Hacı Mehmed bin Mustafa	Talip Çavuş bin Hacı Halid bin İsmail
184-1.	Bıyıklıalan	2 Receb 1339	Osman Efendi bin Abdullah bin Mehmed	Hasan bin Hüseyin bin Salih

Kayıt Sicil No	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	İmam	Muhtar
184-2.	Elmağacı	4 Receb 1339	Halil Hilmi Efendi	Mustafa bin Ahmed bin Mehmed
186-1.	Selimiye	10 Receb 1339	Mustafa Efendi bin Mehmed bin Hüseyin	Ahmed Efendi bin Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed
186-1.	Mazlumlara	10 Receb 1339	Tahsin Efendi bin Ali Molla bin Hacı Halil	Osman Ağa bin Ali
186-2.	Kürt Harmancık	11 Receb 1339	Ahmed Efendi bin Mehmed bin Mustafa	Ali bin Ahmed bin İbrahim
186-3.	Mahaller	12 Receb 1339	Hüseyin Efendi bin Receb bin Hüseyin	Mehmed bin Ali bin Mustafa
187-1.	Çeribaşı	12 Receb 1339	Mustafa Efendi bin İsmail bin Halil	Ahmed bin Selim bin Ahmed
187-2.	Merkez Akalan	12 Receb 1339	Molla Tahir bin Mehmed bin Abdullah	Şükrü bin Hacı Hüseyin bin İsmail
187-3.	Nusretler	14 Receb 1339	Mehmed Efendi bin Halil	Osman bin Halil bin Osman
187-3.	Artranlar	14 Receb 1339	Mehmed Efendi bin İsmail bin Hüseyin	Halil bin Hasan bin Veli
188-1.	Menteşe	14 Receb 1339	İzzet Efendi bin İsmail bin Hüseyin	
188-1.	Mahaller	14 Receb 1339	Hüseyin Efendi bin Receb bin Hüseyin	Mehmed bin Ali bin Mustafa
188-2.	Durabeğler	16 Receb 1339	Ahmed Efendi bin Ömer bin Ali	Veli bin Hüseyin bin İsmail
188-3.	Durak	16 Receb 1339	İsmail Efendi bin Mustafa bin Abdullah	Hüseyin bin Mustafa bin Hüseyin
189-1.	Denizler	17 Receb 1339	Osman Efendi bin Abdullah bin Mehmed	Lütfi bin Ahmed bin Abdullah
189-2.	Ataviran	25 Receb 1339	Mehmed Efendi b. Hüseyin	Arif bin Ali bin Abdullah
189-2.	Durabeğler	25 Receb 1339	İbrahim Efendi bin Yakub	Ali bin Mehmed bin Yakub
189-3.	Gürbudaklar	25 Receb 1339	Ali Efendi bin Hüseyin bin Ahmed	
190-1.	Çörelere	3 Şaban 1339	Mehmed Efendi bin Mustafa bin İbrahim	Süleyman bin Ali bin Mehmed
190-2.	Argın	5 Şaban 1339	İsmail Efendi bin Himmet bin Mustafa	
191-1.	Harmancık Akalan	10 Şaban 1339	Ahmed Efendi bin Halil bin İbrahim	Kamil bin Hüseyin bin Halil
191-1.	Hobandanişment	10 Şaban 1339	Ali Efendi bin İbrahim bin Abdullah	Kaya Ali bin Hasan bin Kaya Ali
191-2.	Karaoğlanlar	13 Şaban 1339	İdris Efendi bin Abdi bin Mustafa	
191-2.	Merkez Akalan	13 Şaban 1339	Molla Tahir bin Mehmed bin Abdullah	Şükrü bin Hacı Hüseyin bin İsmail

Kayıt Sicil No	Köy Adı	Sicil Kaydının Tarihi	İmam	Muhtar
192-1.	Akçabük	26 Şaban 1339	Hafız Ali Efendi bin Salih bin Mehmed	Faik bin Halil bin İbrahim
192-1.	Yürücekler	26 Şaban 1339	Ramazan Efendi bin Nuri bin Mehmed	Ahmed bin Yahya bin Ali
193-1.	Sağırlar	29 Şaban 1339	İsmail Efendi bin Mustafa bin Ali	
193-2.	Gökçedağ Alagüney	4 Ramazan 1339	Molla Mehmed bin Halil bin Ahmed	Halil İbrahim bin Halil bin İbrahim
193-3.	Harmancık Akalan	8 Ramazan 1339	Ahmed Efendi bin Halil bin İbrahim	Canib bin Hüseyin bin Hasan
193-3.	Hobandanişment	8 Ramazan 1339	Ali Molla bin İbrahim bin Abdullah	Şükrü bin Ahmed bin Abdullah
194-1.	Kınık	6 Ramazan 1339	Veli Efendi bin Mehmed	Şerif bin Mehmed bin Mustafa
194-2.	Akçaalan-ı Sağır	10 Ramazan 1339	Ahmed Efendi bin Mehmed bin İbrahim	Ahmed bin Mehmed
194-2.	Yassıviran	10 Ramazan 1339	Hasan Efendi bin Davud bin Abdullah	Halil bin Kadir bin Abdullah
194-2.	Dağdanos	10 Ramazan 1339	Molla Halil bin İbrahim bin Halil	Mehmed bin İbrahim bin Halil
197-1.	Kuşlar	19 Şevval 1339	Ali Efendi bin Hacı Hasan bin Ahmed	Ali bin Mustafa bin Yusuf
197-2.	Issızören	19 Şevval 1339	Ahmed Efendi bin Mustafa bin Veli	Abdullah bin Ahmed bin Şerif
197-2.	Durak	19 Şevval 1339	İsmail Efendi bin Mustafa bin Mehmed	Hüseyin bin Mustafa bin Hacı Hüseyin
198-1.	Sakız	25 Şevval 1339	Molla Halil bin Ahmed bin Mehmed	Salih bin Süleyman bin Ali
(D-33) 3-1.	Ağaçhisar	18 Mart 1335	Ali Osman Efendi	Emin bin Mustafa
(D-33) 19-2.	Yağcılar	Mayıs 1335	Koca Salih Efendi bin Abdullah	Mehmed Çavuş bin Osman
(D-33) 51-1.	Uzunöz	13 Eylül 1335	Mehmed bin Şerif	Sadeddin bin Emin
(D-33) 51-2.	Uzunöz	13 Eylül 1335	Mehmed bin Şerif	Sadeddin bin Emin

Mahkemede şahitlik eden kişilerin şهادetinin makbul olup olmadığı şahitlerin mensup oldukları köyün imam ve muhtarından sorulmaktadır. Tablodada görüldüğü üzere bir belgede birden fazla köyün muhtarının yahut imamının adı geçebilmektedir. Bu durum kırsal yerleşim yerlerinde imamların ve muhtarların önemli birer figür olduğunu göstermektedir.

V. İNDEKS³⁷²

A. YER İNDEKSİ

Ağaçhisar köyü, 54-3, 55-1, 63-1, 126-1, 153-2, 168-1

Ahmed Dâÿî mahallesi, (D-33) 43-1

Akalan-ı Kebîr köyü, 155-2

Akalan köyü, 89-1

Akçabük köyü, 67-1, 67-2, 74-3, 79-3, 81-1, 100-1, 102-1, 107-3, 111-1, 119-2, (D-33) 26-1

Akçapınar köyü, 79-2, 86-1

Alagüney köyü, 193-2

Anafartalar, 151-1, 165-4, 179-1

Arabistan, 26-2, 170-3, 186-1

Argın köyü, 190-2, (D-33) 2-1

Arıburnu, 68-1, 144-2, 145-3, 159-1, 160-1, 163-1, 169-1, 171-1, 177-2, 184-1, 192-1, 193-2, 194-1, 194-2, (D-33) 4-1

Armutçuk köyü, 95-1

Arpacık Yaylası, 26-2

Atranos, 5-6, 6-1

Avusturya, 167-1, 175-1, 183-1, 188-1

Bağdat, 184-1

Balatdanişment köyü, 26-2

Balıkesir, 172-1

Ballısaray köyü, 50-1, 56-1

Baloğlu köyü, 125-1, 143-2

Basak köyü, 90-1, 173-1

Beğçörler? köyü, 144-3, 145-1

Belenviran köyü, 99-1, 174-2, (D-33) 84-1

Beyce Kasabası, 25-2, 44-4, 56-3, 70-2, 84-2, 100-2, 107-4, 124-1, 130-1, 136-1, 143-1, 160-2, 170-3, 175-3, (D-33) 191-2

Bigadiç, 136-1

Brusa, (D-33) 43-1, (D-33) 76-1

Bulnar köyü, 45-1

Buracak? köyü, 145-3

Burmu köyü, 68-1

Cebel köyü, (D-33) 18-1

Cebelgüney köyü, 71-1, 73-2, 74-1, 84-1, 98-3, 108-2, 115-2, 121-2, 122-1, 123-1, 123-2, 139-2, 143-1, 177-2, (D-33) 61-1

Cevat Tepesi, 167-1

Çakır köyü, (D-33) 87-3

Çakıryenice köyü, 3-4, 27-1, 95-1, 107-1, 142-3, (D-33) 78-2

Çakmak köyü, 46-4, 49-1, 62-1, 110-3, 115-1, 168-2

³⁷² İndex, D-32 numaralı şerhiye sicili temel alınarak hazırlanmış olup, D-33 numaralı sicilden alınan kayıtlar, parantez içinde (D-33) verilmiştir. İndexte verilen ilk sayı varak numarasını ikinci sayı ise ait olduğu belgenin sıra numarasını vermektedir. Belgelerde yer alan alay ve fırka numaraları, mevcut olduğu takdirde belgede yer alan mevki yahut cephe ile eşleştirilerek verilmiştir. Şahıs ve aile adları, belgede yer alan tüm adları içermemekte olup, bir aileyi temsil eden ya da lakap içeren isimlere yer verilmiştir.

Çanakkale, 25-1, 26-1, 61-1, 62-1, 76-1, 89-1, 93-1, 94-1, 112-1, 121-1, 133-1, 137-2, 151-1, 154-2, 155-2, 162-2, 169-1, 178-1, 181-1, 183-2, 193-3, 194-2, 198-1, (D-33) 52-3, (D-33) 53-1, (D-33) 70-1, (D-33) 163-1

Çardı köyü, 46-1, 47-1, 106-1, 112-2, (D-33) 98-1

Çatalca, 169-2

Çavuşbaşı Çiftliği, 118-1

Çeribaşı köyü, 152-1

Çınar köyü, 181-3

Çörel köyü, 67-2, 102-1, 110-2, 111-1, 125-2, 128-1, 140-3, 170-1, 178-2, 190-1, 192-1, 195-1

Dağdanos köyü, 194-2

Danacılar köyü, 43-1, 160-1

Danaçalı köyü, 165-4

Danışmend-i Atik köyü, 98-2, (D-33) 83-1

Davutlar köyü, 174-1

Daye Hatun mahallesi, 91-1, 92-1, (D-33) 76-1

Dedeler köyü, 186-3

Deliballar köyü, (D-33) 37-1

Delice köyü, 51-1, 53-2, 60-2, 164-1, 165-1, (D-33) 4-1

Demirciler köyü, 181-1

Denizler köyü, 189-1

Dere köyü, 183-2

Dersaadet, 118-1, 128-2, 175-2

Diyarbakir, 148-1

Dokuzyol Mevkii, 179-2

Dulkarim, 170-3, 186-1

Durak köyü, 188-3

Durabeğler köyü, 188-2, 189-2

Düğüncüler köyü, 90-2

Dündar köyü, 77-2, 78-2, 83-1, 118-2, 120-2, 128-2, 161-1

Elmaağaç köyü, 87-1, 184-2

Edirne, 177-1

Engüre köyü, 100-3, 137-1, 149-1, 149-2, 196-1

Ericek köyü, 159-2

Erzurum, 157-1

Eynekullar köyü, 166-2, 175-2, 183-1

Fadıl köyü, 156-1, (D-33) 34-1

Firoz köyü, 43-2, 114-2, 138-1, 140-1

Galiçya, 156-1, 180-2, 183-1

Gazioluk köyü, 181-2

Gazze Muharebesi, 109-1

Girencik köyü, 48-1, 69-1, 81-1, 148-2

Gökçedağ Nahiyesi, 25-1, 78-1, 145-3, 166-2, 169-1, 175-2, 183-1, 188-2, 189-2, 193-2, 194-2, 198-1

Göynükbelen köyü, 161-2, 162-1, 169-2, 177-1

Günemiş köyü, (D-33) 31-1

Gürbudaklar köyü, 189-3, (D-33) 53-1

Hacılar köyü, 124-2

Hadımköy, 193-3

Hadımköy Hastanesi, 162-3, 188-2, 190-1,

Hamidiye mahallesi, 25-2, 44-4, 46-3, 56-3, 70-2, 91-1, 96-1, 102-3, 107-4, 112-2, 160-1, 170-3, 171-1, (D-33) 42-1, (D-33) 79-1

Harmanalanı köyü, 184-1

Harmancık Akalan köyü, 133-1, 191-1, 193-3

Harmancık Nahiyesi, 26-2, 46-1, 47-1, 49-1, 56-1, 59-1, 73-1, 73-3, 106-1, 112-2, 115-1, 127-1, 133-2, 136-2, 137-1, 144-3, 145-1, 150-2, 166-1, 182-1, 182-2, 184-2, 186-2, 187-3, 189-1, 196-1, (D-33) 98-1

Haydar köyü, 136-2, (D-33) 15-1

Hobandanişment köyü, 172-1

Issızören köyü, 197-2

İshaklar köyü, 44-1, 46-2

İzmir, 173-1

Kabaklar köyü, 102-2, 142-2

Kadı köyü, 62-2

Kandıra Hastanesi, 192-1

Karaağaç, 92-2, 173-2, 177-1

Karadeniz, 190-2

Karaoğlanlar köyü, 70-1, 157-1, 191-2

Karpatlar, 175-1

Karesi köyü, 74-2, (D-33) 8-1

Karıncalı köyü, 47-2, 119-2, 145-2, 148-1, 153-1, 158-1

Kayapa köyü, (D-33) 18-1

Kımık köyü, 44-3, 76-1, 92-2, 170-2, 187-1, (D-33) 73-1

Kıranişıklar köyü, 179-2, 180-2

Kızılcadere köyü, 78-1, 145-3, 169-1

Kızılcukur köyü, 44-2, 55-2, 182-2, (D-33) 9-1

Kızılkilise mahallesi, 118-1, 178-1

Kirmastı Kazası, 57-1

Kusumlar köyü, 63-1, 65-1, 72-1, 110-1, 154-2, 171-1, (D-33) 163-1

Kuşlar köyü, 160-2

Kürklü köyü, 76-2, 87-2

Kürt köyü, 186-2

Lapseki Hastanesi, 183-2

Letafet köyü, 42-1

Lüleburgaz, 170-2, 173-2, 180-1, 187-2

Mahaller köyü, 154-1, (D-33) 21-1

Mahcılar köyü, 58-2

Malatya, 197-2

Mazlumlar köyü, 180-1

Mecidiye mahallesi, 57-1, 84-2, 98-1, 100-2, 143-1, 158-1, 160-2, 175-3, 196-1, (D-33) 62-1, (D-33) 87-1, (D-33) 191-2

Medine-i Münevvere, 177-1

Menteşe köyü, 169-3, 188-1

Merkez Akalan köyü, 140-2, 144-1, 157-2, 159-1, 185-1, 187-2

Mısır, 197-1, (D-33) 106-1

Miri köyü, 134-1, 138-2, (D-33) 106-1

Muş, 174-1

Nalbant köyü, 133-2

Nusretler köyü, 173-2, 187-3

Orhaneli, 44-1, 46-3, 57-1, 91-1, 92-1, 92-2, 101-1

Orhan-ı Kebir köyü, 45-2, 55-3, 58-1, 88-1, 93-1, 151-1, 197-1, (D-33) 37-1, (D-33) 52-3, (D-33) 70-1

Orhan-ı Sağır köyü, 54-2, (D-33) 27-1

Orta köyü, 41-1, 186-3

Osmanlar köyü, 94-2, 186-1, (D-33) 69-2

Oydas köyü, 73-1, 73-3, 149-3, 150-1, 150-2, (D-33) 204-1

Perçin köyü, 179-1

Romanya, 129-1, 159-2, 160-2, 162-3, 178-1, 179-2, 184-2, 186-3, 191-1

Rumeli Kavağı, 190-2

Rusya, 174-1

Sadağı köyü, 93-2, 94-1, 104-1, 112-1, 144-2, 146-1, 147-1, 165-3, 167-2, (D-33) 79-1

Saferişıklar köyü, 175-1

Sağırlar köyü, 81-2, 120-1, 193-1

Sakız köyü, 25-1, 198-1

Sarnıç köyü, (D-33) 14-2

Seddülbahir, 26-1, 121-1, 133-1, 137-2, 154-2, 155-2, 161-1, 162-2, 166-2, 178-1, 181-1, 187-1, 188-3, 189-1, 194-2, (D-33) 163-1

Selimiye mahallesi, 25-2, 46-3, 117-1, 130-1, 143-1, 157-1, 175-3, (D-33) 99-1

Semerciler köyü, 51-2, 51-3, 66-1, 125-1, (D-33) 7-1

Serçeler köyü, 48-2, 137-2, 162-2, (D-33) 18-2

Sırl köyü, (D-33) 27-1

Soğanlıdere, 94-1, 112-1

Sorgun köyü, 77-1

Söğüt köyü, 52-1, 58-3, 61-1, 81-3, 116-1, 121-1, 129-1, 139-1, 171-2, 172-2, (D-33) 41-1, (D-33) 55-1

Şam, 167-1, 136-2, 169-3

Şeytan Budaklar köyü, (D-33) 38-1

Tepecik, 113-1

Timurlar köyü, 163-1, 167-1

Topuk köyü, 56-2

Uzunöz köyü, 78-3, 79-1, (D-33) 51-1, (D-33) 51-2

Yağcılar köyü, (D-33) 19-1

Yakuplar köyü, 99-2, 162-3, (D-33) 85-1

Yayabaşı köyü, 127-1, 182-1

Yeşiller köyü, 53-1, 64-1, 109-1, 129-2, 142-1

Yürücekler köyü, 107-2, 108-1

B. ŞAHIS VE AİLE İNDEKSİ

Abdaloğlu Ahmed, 182-1

Abdülkerim Efendi bin Hasan (Orhaneli Jandarma Bölüğü Kumandanı), 145-3

Abdullah oğlu Hacı Ali Efendi, 160-2

Ahmed Bey bin Şükrü Efendi (Orhaneli Mahkeme Başkâtibi), 60-1, (D-33) 5-1

Ahmed Settar Efendi bin Şükrü Efendi (Dava Vekili), 142-2, 168-1, 181-3, 182-1, (D-33) 204-1

Akçaoğlu Arif, (D-33) 8-1
Akmehmedoğlu İsmail, 175-3
Alacaogulları, 194-2
Alaybeyi oğlu Mustafa, 152-1
Ali Efendi Oğulları, 127-1
Ali Osman oğlu Halil, 47-2
Altuncuzâde Mustafa Efendi bin Hacı Ömer Ağa, 171-1
Arap oğlu İbrahim, 76-2
Bezirganoğlu Ali 159-2
Budakoğlu Hacı Hüseyin Ağa, 187-2
Cabbaroğlu Nuri, 142-1
Cabbaroğlu Receb, 53-1
Çakıroğlu İsmail, 60-2
Çakır Osmanoğlu Ahmed, 171-2
Çakıroğlu Halid, (D-33) 4-1
Çavuşoğlu Ali, 169-2
Çavuşoğlu Hüseyin, 187-3
Çavuşoğlu İbrahim, 189-1
Çavuşoğlu Yusuf, 136-2
Çobanoğulları, 25-1
Çobanoğlu Hüseyin, 193-2
Dedeoğlu Mustafa, 163-1
Değirmencioğulları, 3-4, 27-1
Demircioğlu Osman, 99-2
Demircioğlu Selim, 168-1
Deveci Hakkı, 25-2
Devecioğlu Mustafa, (D-33) 14-2
Döğenci Hacı İbrahim Ağa, 153-1
Durali oğlu Halil, 137-2
Eskicioğlu Mustafa, (D-33) 37-1
Gökçeoğlu Ahmed, 184-2
Güçük oğlu Osman, (D-33) 27-1
Güllüoğlu Mehmed, 88-1
Güllüoğlu Salih, 161-2
Gürlekoğlu Hasan, 173-2
Hacı Ahmed Ağazade Osman Efendi, 158-1,
Hacı Ali oğlu Tahir Ağa, 112-2, (D-33) 98-1
Hacı Bekiroğlu Ali, 155-2
Hacı Hüseyin Ağa, 143-1
Hacı Hüseyinoğulları, 186-1
Hacı Mustafaoğulları, 162-3
Hacıoğlu Receb, 59-2
Hacı Osman oğlu Ali, 130-1
Hacıoğlu Selim, 154-2
Hacıoğlu Süleyman, 146-1, 147-1
Hacı Mollaoğlu Mehmed, 166-2
Hacı Raşid oğlu Hüseyin, 193-1
Hafız Emin Efendi bin İbrahim, 117-1
Hafız Ömer Lütfi Efendi bin Ahmed Efendi (Eytam Müdürü), 138-2
Haliloğlu Mehmed Emin, (D-33) 2-1
Haraççı Ahmed Ağa, (D-33) 99-1
Hatapoğlu Mustafa, 84-2
Hatipoğlu Ahmed, 179-1
Hatiboğlu Kara Mustafa, (D-33) 191-2
Hatiboğlu Halil, 59-1

Hatiboğlu Osman, 44-4
Hatipoğlu Süleyman, 140-2
Himmetoğlu Ali, 54-2
Himmetoğlu Halil, 108-1
Himmetoğlu İbrahim Çavuş, 157-1
Hocazade Abdurrahman Efendi, 154-2
Hurşitoğlu Abdi, 46-3
İmamoğlu Hacı Mahmut Ağa, 165-4
İmamoğlu Halil, 191-2
İmamoğlu Mustafa, 111-1
İsmail Efendi bin Ahmed Ağa (Dava Vekili), 143-1
Kadioğlu Kamil, 56-2
Kahramanoğlu Osman, 172-2
Kâhyaoğulları, 78-1, (D-33) 204-1
Kahyaoğlu Ali, 189-3
Kâhya oğlu İbrahim, 157-2, 185-1
Kalender Halil, 162-1
Kamil Efendi bin Mehmed Efendi (Dava Vekili), 182-1
Kara Ali oğlu Mustafa, 151-1
Karabalı oğlu Balı, 56-1
Karahasanoğlu Hasan, 190-2
Karaman oğlu Balı, 50-1
Kara Mehmedoğlu Ali, (D-33) 2-1
Kara Mehmedoğlu Mustafa, 74-3
Kayaoğlu Mustafa, 174-1
Karagöz oğlu Hasan, 137-1
Kerimoğlu Halil, 92-2
Kocagözoğlu Ahmed, 181-1
Kocagözoğlu Süleyman, 180-1
Koca Halil oğlu Hüseyin, 159-1
Koca Hüseyinoğlu Mustafa, 175-3
Koca İbrahim, 44-3
Köseoğlu Süleyman, 182-1
Kuloğlu Mehmed, 45-2
Kuşlarlı oğlu Halil Efendi, 157-1
Kürdoğlu Mehmed, 170-1, 178-2
Lazoğlu Şükrü, (D-33) 38-1
Mahmudoğlu Eyüb, 128-2
Mahmudoğlu Hasan, 44-2
Macaroğlu Ahmed, 179-2
Molla Habipoğlu Ahmed Çavuş, 184-1
Molla Hüseyin oğlu Mehmed, 90-1
Molla Mehmedoğulları, 74-2
Molla Ömeroğlu Tahir Ağa, 160-1
Mehmed Ali Efendi (Malmüdüdü), 54-1, (D-33) 5-1
Mehmed Feyzi (Orhaneli Kazası Nâibi), 48-1
Öksüz Ahmed, 58-1
Ömeroğlu Kaya, 180-2
Pehlivanoğlu Mehmed, 197-1
Sarı Ahmed, 41-1
Sarı Mustafaoğlu Kamil, 162-2
Serdaroğlu Mehmed, 169-3
Settaroğlu Mehmed, 101-1
Solakoğlu Mehmed, 171-1

Şabanoğlu Mustafa, (D-33) 114-1
Şahbazoğlu Hüseyin, 188-2, 189-2
Taşçı Ahmed Efendi, 25-2
Torunoğlu Kamil, 170-3
Turgut oğlu İsmail, 51-2
Türkmenoğlu Hüseyin, 58-1
Varnalı Hüseyin Efendi ibn-i Osman, 71-2
Veli Hasan oğlu Osman, 167-1
Yörükoğlu Mehmed, 125-2
Yusuf Çavuş, 98-3

C. ASKERİ TERMİNOLOJİ İNDEKSİ

3. Kolordu, 170-3
4. Ordu, 26-1, 99-2, 133-2, 161-2, 168-2,
(D-33) 85-1
4. Kolordu, 137-1
15. Kolordu, 183-1
1. İşkodra Fırkası, 177-2
1. Fırka (Doğu Cephesi), 174-1
1. Fırka (Çanakkale), 179-1
2. Fırka (Balkan Harbi), 180-1
3. Fırka (Kafkas Harbi), 159-2
4. Fırka (Balkan Harbi), 169-2, 177-1
6. Fırka (Çanakkale), 163-1
7. Fırka (Çanakkale), 25-1, 26-1, 144-2,
155-2, 161-1, 166-2, 187-1, 188-3, 193-3,
198-1
7. Fırka (Arabistan), 170-3, 186-1
7. Fırka (Malatya), 197-2

8. Fırka, 133-2, 162-2, 172-1
11. Fırka (Arabistan), 26-2
12. Fırka, 137-2
15. Fırka (Romanya), 162-3, 178-1, 180-2
19. Fırka (Avusturya), 167-1, 175-1, 181-2
24. Fırka (Şam), 167-1
25. Fırka (Romanya), 159-2, 160-2
26. Fırka (Çanakkale), 169-1
26. Fırka (Romanya), 184-2, 191-1
35. Fırka, 152-1
36. Fırka, 157-1
42. Fırka (Çanakkale), 181-1
46. Fırka, 144-3
47. Fırka, 168-2
48. Fırka, 148-2,
49. Fırka (Çanakkale), 160-1
50. Fırka (Bağdat), 184-1
56. Fırka (Doğu Cephesi), 183-1
61. Fırka (Çanakkale), 183-2
1. Alay (Kars Cephesi), 183-1
5. Alay (Balkan Harbi), 162-3
8. Alay (Kafkas Harbi), 159-2,
10. Alay (Balkan Harbi), 92-2, 169-2, 170-
2, 173-2, 177-1, 187-2
11. Alay (Balkan Harbi), 191-1, 193-3
16. Alay (Çanakkale), 163-1
19. Alay (Çanakkale), 25-1, 26-1, 137-2,
145-3, 148-1, 154-2, 155-2, 166-2, 184-1,
187-1, 188-3, 193-2, 193-3, 194-1, 198-1,
(D-33) 163-1

19. Alay (Arabistan), 170-3
19. Alay (Bağdat), 197-1
20. Alay (Çanakkale), 162-2
21. Alay (Çanakkale), 179-1
23. Alay (Çanakkale), 194-2
24. Alay, 172-1
26. Alay (Arpacık), 26-2
27. Alay (Malatya), 197-2
35. Alay (Balkan Harbi), 180-1
45. Alay (Romanya), 179-2
46. Alay (Romanya), 178-1
56. Alay (Romanya), 162-3, 180-2, 186-3
57. Alay (Çanakkale), 159-1, 192-1, (D-33) 4-1
57. Alay (Avusturya), 167-1, 175-1
58. Alay (Gazze), 167-1
59. Alay (Çanakkale), 189-1
66. Alay (Çanakkale), 181-1
70. Alay (Çanakkale), 177-2
70. Alay (Doğu Cephesi), 174-1
71. Alay (Romanya), 159-2, 160-2
72. Alay (Çanakkale), 165-4
73. Alay (Romanya), 184-2
75. Alay (Çanakkale), 151-1, 152-1
76. Alay (Romanya), 191-1
106. Alay, 157-1
123. Alay (Kafkas Cephesi), 181-1
151. Alay, 168-2
154. Alay (Çanakkale), 159-2
155. Alay (Çanakkale), 194-2
169. Alay (Bağdat), 184-1,
188. Alay (Çanakkale), 183-2
Amele Taburu, 99-2, 190-2, (D-33) 85-1
Atranos Taburu, 166-2, 188-2
Bağdat Harbi, 197-1
Balkan Harbi, 62-2, 87-2, 90-2, 92-2, 169-2, 170-2, 191-1, 193-3, (D-33) 8-1, (D-33) 31-1
Balkan Muharebesi, 162-3, 166-2, 173-2, 180-1, 187-2, 190-1, (D-33) 73-1,
Bükreş Muharebesi, 184-2
Gazze Cephesi, 167-1
Erikli Fırkası, 190-1
Harb-i Umûmî, 154-2, (D-33) 163-1
İstihkâm Bölüğü, 181-2
Kafkas Cephesi, 181-1
Karaağaç Muharebesi, 173-2, (D-33) 73-1
Kars Muharebesi, 181-1, 183-1
Kirte Muharebesi, 193-3
Lüleburgaz Cephesi, 166-2
Muhafız Bölüğü, 183-1
Nakkaş Karakolu, 191-1, 193-3
Selimiye Kışlası, 175-2, 182-2
Sıhhiye Bölüğü, 177-1, 190-1
Süvari Alayı, 154-1
Şarapnel, 193-2
Tayyare Bombası, 26-2

SONUÇ

İkinci Meşrutiyet Dönemi, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde küresel ekonomik ilişkiler ağının büyük bir pazarı haline gelen Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu siyasî, sosyal, ekonomik problemlerin şekillendirdiği özel bir dönemdir. Avrupa'nın, "hasta adam" olarak nitelendirdiği, tarihe uzun yıllar yön vermiş bir çınarı ayakta tutma adına uğraş veren siyasî ve askerî örgütlenmelerin mücadeleleri de döneme damga vuran diğer bir husustur. Dönemin en önemli aktörleri olması açısından İttihat ve Terakki, II. Abdülhamid, Bab-ı Âlî ve asker arasında, bürokrasi, medya ve halk üzerinden sürdürülen iktidar mücadelesi, günümüze de referans teşkil eden tartışma konuları ile önemli bir inceleme alanı teşkil etmiştir.

93 Harbi ile saray tarafından rafa kaldırılan meşrutiyet yönetimi, Osmanlı coğrafyasında yaşayan çeşitli etnik ve toplumsal grupların daha huzurlu bir yaşam ümidinin eşlik ettiği ve başını İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çektiği bir siyasal destekle yeniden uygulamaya geçirilmiştir. Meşrutiyet yönetiminin halk nezdindeki yüksek beklentilere cevap verememesi, çeşitli fırkalara ayrılan siyaset aktörleri arasında kimi zaman sert uygulamaları da içeren seçimler ve medya mücadelesini doğurmuştur. İttihat ve Terakki'nin iktidarı talep eden bir fırka olarak sahneye çıkışı ile birlikte asker-sivil ilişkileri ve askerinin siyasetteki rolü tartışma konusu olmuştur. Gerek 31 Mart Vakası, gerekse Balkan Savaşı bu tartışmanın yersiz olmadığını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Vaka-yı Hayriye ile devlet yönetimindeki vesayet ve tahakkümü ortadan kaldırılan askerler, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte eski mevzilerini yeniden kazanmışlar, iktidarın icra yetkisi üzerinde bir kontrol merkezi haline gelmişlerdir.

Meşrutiyet dönemi, 30 yılı aşkın süre iktidarı önemli ölçüde kendi tekelinde bulunduran padişahın otoritesinin İttihat ve Terakki tarafından eritilmesi sürecidir. Bu süreçte çeşitli sebeplerle padişah karşıtlığını ortak payda haline getiren siyasal unsurlar yahut önemli şahsiyetler, meşrutiyetin ilanı sonrası oluşan yeni düzende İttihat ve Terakki karşıtlığında bir araya gelmekten geri durmamışlardır. Padişahın ülke içinde ve uluslar arası düzeyde kurmuş olduğu denge politikası, İttihat ve Terakki güdümünde şekillenen Meşrutiyet döneminde yerini ülke içinde Osmanlıcılık, süreç içinde Türkçülük, uluslararası düzeyde ise Almanya sempatisine bırakmıştır.

Roma ve Bizans dönemlerini de yaşamış olan bir Osmanlı kazası olarak Orhaneli, dönem içinde cereyan eden olaylardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Orhaneli, Balkan

savaşlarına bir taburla katılmıştır. Orhaneli seferberlik döneminde çok sayıda evladını cepheye göndermiştir. Yine Orhaneli; Çanakkale’de en çok şehit veren il olan Bursa’nın en fazla şehit veren kazası olmuştur. II. Abdülhamid’in fedailerinden Kabasakal Mehmet Paşa Orhaneli’ne sürgün edilmiştir. Dönem içinde kazada İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti’nin bir şubesi faaliyet göstermiştir. Meşrutiyet Dönemi’nde yapılan seçimlerde Bursa’yı temsilen Meclis-i Mebusan’a gidenler arasında Orhaneli kazası kaymakamı Hasan Refet Canitez de vardır. Tüm bunlar göstermektedir ki; kaza, İkinci Meşrutiyet döneminde önemli siyasal gelişmelerin odağında yer almıştır. Ancak, Meşrutiyet’in ilanının ve Meşrutiyet’in ilanına bağlı siyasal gelişmelerin sicillere doğrudan yansımadağı görülmüştür. Sicil kayıtları Meşrutiyet döneminin siyasî olayları ile ilgili bir kaydı barındırmamaktadır. Bu durum, eldeki sicil kayıtlarının 1918-1921 tarihleri arasına denk geliyor olmasından ve bu dönemde Meşrutiyet ile ilgili kaza dahilinde herhangi bir siyasî hareketliliğin yaşanmamasından kaynaklanmış olabilir.

Mahkeme sicillerine yansıyanlar, taşradaki insanın yaşamını da tüm açıklığı ile gözler önüne sermiştir. Kaza’nın savaşlar nedeniyle yaşamış olduğı ağır yıkım, döneme ait kaynaklarda kazadaki tüm binaların birkaç ev haricinde tamamen yandığı şeklinde ifadesini bulmuştur. Bunun yanında kazanın geçmişine ait bugün kullanılabilecek bir çok resmi belge de Yunanların bölgeden çekilirken çıkardıkları yangınla birlikte yok olmuştur. Bu nedenle incelenmiş olan ve kazanın belirtilen dönemine ait en önemli kaynak konumunda olan D-32 ve D-33 numaralı mahkeme sicilleri daha da büyük önem arz etmektedir. Bu siciller üzerinde yapılan çalışmayla kaza halkının ekonomik ve sosyal açıdan İkinci Meşrutiyet dönemi içinde cereyan eden savaşlardan ne denli etkilendikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Mahkeme kayıtları incelendiğinde Rûmî 1334 yılına ait 105, 1335 yılına ait 98 ve 1336 yılına ait ise 101 adet olayın sicile işlendiğı görülmüştür. Kayıtlar genellikle velayet, nafaka ve vefat ilamları ile ilgilidir. Kayıtlarda cinayet yahut darp içeren bir dava kaydına rastlanmamıştır.

Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile aile kurumunun hukuki problemlerine yeni bir bakış açısı getirilmiş, mahkemede kadın kendi hakkı için davacı olmuş, yahut dava vekili aracılığıyla hakkını talep edebilmiş, eşinden başanabilmiştir.

Savaşlar nedeniyle öksüz ve yetim kalan çocuklara eytam sandığından nafaka bağlanmış; mümkünse ailelerinden değilse çocuğun yetiştirilmesinde güvenilir kişilerden vasi tayin edilmiştir.

Gerek Osmanlı Devleti’nin gerekse Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasî ve toplumsal yaşamında derin izler bırakan Meşrutiyet Dönemi, Orhaneli Kazası için daha çok uzun süren

savaşların ve can kayıplarının getirdiği problemler boyutuyla kayıtlara yansımıştır. Dönemden geriye işgal altına alınan bir Osmanlı kazası'nın yaşadığı ağır yıkım ve tahribat kalmıştır.

KAYNAKÇA

Mahkeme Defterleri

Bursa Mahkeme Defteri (D-32)

Bursa Mahkeme Defteri (D-33)

Salnameler

H.V.S., (1294)	H.V.S., (1303)	H.V.S., (1311)	H.V.S., (1312)	H.V.S., (1313)
H.V.S., (1314)	H.V.S., (1315)	H.V.S., (1316)	H.V.S., (1317)	H.V.S., (1318)
H.V.S., (1319)	H.V.S., (1320)	H.V.S., (1321)	H.V.S., (1324)	H.V.S., (1325)

Kaynak Eserler

- Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki*, Sander Yayınları, İstanbul, 1971
- Akkılıç, Yılmaz, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, 1997.
- _____, "Orhaneli", *Bursa Ansiklopedisi*, c. III, Burdef Yay., Bursa, 2002.
- _____, "Bursa'da Seçimler", *Bursa Defteri*, 1. Sayı, ss. 141-152.
- Akkuş, Turgay, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Kent Tarihinde Gayr-i Müslimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2008.
- Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, Ankara, 2001
- _____, *Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı*, İmge Yay., Ankara, 1994
- _____, "Siyasal Tarih(1908-1923)" *Türkiye Tarihi*, c. IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Akyazı, Haydar, "II. Meşrutiyet Dönemi Milli İktisat Politikaları", *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, Pınar Yay., İstanbul, 2008, ss. 385-402.
- Ali Cevad Bey, *II.Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, haz. Faik Reşit Unat, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- Alkan, Turan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001,
- Ansay, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1958.
- Artuç, Nevzat, "II. Meşrutiyet'in İlanı", *II.Meşrutiyet*, Doğu Batı Yay., sayı 45, Ankara, 2008, ss. 65-82.
- Aslan, Rukiye, *16. Yüzyıl Ortalarında Bursa*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996
- Atilhan, Cevat Rıfat, *31 Mart Faciası*, Sinan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Aydın, M. Akif, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XVIII, İstanbul, 2001, ss. 313-318.
- _____, Aydın, M. Akif, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yay. İstanbul, 1996.
- Bakır, Kemal, "II.Meşrutiyet Döneminde Milli Seçkinlik ve Eğitim: Emrullah Efendi Tuba Ağacı Nazariyesi", *II. Meşrutiyet*, c. I, Doğu-Batı yay., ss. 197-213.

- Bayar, Celal, *Ben de Yazdım; Milli Mücadeleye Gidiş*, c. II, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997
- Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yayınları, 1990.
- _____, “31 Mart Vakası’nın Bir Yorumu”, *Türkler*, c. XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 193-227.
- Canip Bey, *Bursa’da İşgal Günlüğü (Bursa Vilayeti’nde Yunan Fecayii 1920-1922)*, yay. haz. Turgay Gündüz, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Cemiloğlu, Mustafa, “Bursa Bölgesi Yörükleri”, *Osmangazi ve Bursa Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ed. Cafer Çiftçi, Osmangazi Belediyesi (Özener Matbaası), İstanbul, 2005, s. 35-48
- Çiftçi, Cafer, “Osmanlı Döneminde Bursa’da Eytam Keseleri”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 4, Sayı 5, 2003/2
- Danişmend, İsmal Hami, *31 Mart Vakası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1974.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yay., Ankara, 2008
- Diñçel, Ömer Faruk, *Yörük ve Türkmen Diyarı Bursa Dağ Yöresi*, Bursa, 2003.
- Dostoğlu, Neslihan, “Modernleşme Döneminde Bursa’daki Kentsel Gelişme”, *Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa*, ed. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, ss. 11-30.
- Efiloğlu, Ahmet, *İttihat ve Terakki’nin Azınlıklar Politikası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Eraslan, Cezmi, “1. Dünya Savaşı ve Türkiye”, *Türkler*, c. XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 339-360
- Eyicil, Ahmet, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Türkler*, c. XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 228-244.
- Halaçoğlu, Ahmet, “Balkan Savaşları(1912-1913)”, *Türkler*, c. XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 296-307.
- Hanioğlu, M. Şükrü, “Meşrutiyet”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, c. XXIX, Ankara, 2004, ss. 388-392.
- _____, “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXIII, İstanbul, 2001, ss. 476-484.
- Heyet, *İlmihal İslam ve Toplum*, c II., TDV yay., İstanbul, 2000.
- Hızlı, Mefail, “Modernleşme Dönemi Bursa’sında Eğitim-Öğretim”, *Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa*, ed. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, ss. 81-102.
- Hülagü Orhan, *Milli Mücadelede Bursa*, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.
- Kalkan, Veli Denizhan, “Hürriyet Giden Yolun Kısa Tarihi”, *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, haz. Halil Akkurt - Akif Pamuk, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008, ss. 11-65.
- Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kaplanoğlu, Raif, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- _____, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bursa(1876-1926)*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Karakoç, Fulya Düvenci, “Bursa’da Sosyal ve Kültürel Yaşam”, *Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa*, ed. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, ss. 201-233.
- Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu Demografik ve Sayısal Özellikleri*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2003.

- Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa, 1998.
- Kodaman, Bayram, “II. Meşrutiyet Dönemi(1908-1914)”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, c. XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 165-192.
- Konuk, Osman, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (Yapı, Süreç, Sorunlar ve Tartışmalar)”, *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, (ed. Asım Öz), Pınar Yay., İstanbul, 2008, ss. 361-384.
- Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannümâ*, c. I, yayınlayan Faik Reşit Unat-Mehmed Köymen, TTK Yayınları, Ankara.
- Mehmed Memduh, *Tanzimattan Meşrutiyete 2*, haz. Ahmet Nezh Galitekin, Nehir Yayınları, İstanbul, 1995.
- Mehmed Tevfik, “*Bir Devlet Adamının Mehmet Teyfik Bey’in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*”, c. I, Yay. Haz. F. Rezan Hürmen, Arma Yay. İstanbul, 1993.
- Mevlânzade Rıfat, *31 Mart Bir İhtilâlî Hikâyesi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1996.
- Mülâzım Abdülkadir, *Bursa Tarihi Kılavuzu*, Bursa İl Özel İdaresi, İstanbul, 2008.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Özcan, Azmi, “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. XXIII, İstanbul, 2001, ss. 475-476.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, TTK Yayınları, Ankara, 1995.
- Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lâm*, c. I, İstanbul, 1306
- Şıvgın, Hale, “Trablusgarb Savaşı”, *Türkler*, c. XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 274-295.
- Texier, Charles, *Küçük Asya*, c. I., çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler c.I; II. Meşrutiyet Dönemi*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988.
- Üstel, Füsün, “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce I Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası; Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, İletişim yay.*, İstanbul, 2001.
- Vatandaş, Celalettin, “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Geçiş Döneminde Ekonomi”, *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, Pınar Yay., İstanbul, 2008, ss. 305-324.
- Yapıcı, Gülçin - Dilek, Dursun, “II. Meşrutiyet Döneminin Özneleri Olarak Osmanlı Kadınları”, *II. Meşrutiyet*, c. I, Doğu-Batı yay., ss. 175-216.
- Yınanç, M.Halil, “Bursa Tarihi”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul, 1979, ss. 810-814.
- Zürcher, Eric Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

EKLER

Ek 1: D-32 Numaralı Bursa Mahkeme Sicilinin Belge Özetleri

Varak No-Belge No

- 3-4 Çakıryenice köyünden askerde şehit olan Değirmenci oğullarından Osman bin Hüseyin'in verasetinin validesi Elif binti Molla Mehmed (4 sehm) ile zevcesi Zahide binti Rıza (3 sehm) ve küçük oğulları Ali Osman bin Hüseyin (17 sehm) arasında pay edilmesi.
- 5-6 Sayfa 3-4'teki davaya ilişkin Çakıryenice imamı Alaaddin Efendi bin Ali bin Mehmed, karye muhtarı Rıza bin Mustafa ve azalar tarafından imzalı ilm u haber.
- 5-6 Atranos kazası mahkeme-i şeriyyesince aleyhine i'ta olunan i'lam hükmüne adem-i kanaatle istinafen tedkiki için İbrahim imzasını taşıyan itiraz layihasının söz konusu i'lam ile birleştirilerek mütalaa edilmesi.
- 6-1. Atranos kazası mahkeme-i şeriyyesince aleyhine i'ta olunan i'lam hükmüne adem-i kanaatle istinafen tedkiki için Ali imzasını taşıyan itiraz layihasının söz konusu i'lam ile birleştirilerek mütalaa edilmesi.³⁷³
- 25-1. Gökçedağ nahiyesinin Sakız köyünden Çoban oğullarından Mustafa bin Halil'in 7. Fırkanın 19. Alayının 2. Taburunun 2. Bölüğünün 5. Mangasında iken Çanakkale'de 1331 senesinde şehiden vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 25-2. Beyce kasabasının Hamidiye mahallesinden Taşçı Ahmed Efendi kerimesi Nazmiye Hanım binti Ahmed'in kaza-i mezkûr mahkemesinde, boşandığı eşi, aynı kasabanın Selimiye mahallesinde mukim Molla Veli oğlu Deveci Hakkı bin İsmail aleyhine açtığı nafaka davası. (aylık 400 kuruş takdir edildi.)
- 26-1. Eyüb oğlu Mehmed zevcesi Hava binti Osman'ın oğulları Ali ve Hasan'ın 7. Fırkanın 19. Alayının 2. Taburunun 2. Bölüğünün 2. Takımının 1. Mangasında iken Çanakkale'de Seddülbahir muharebesinde 1331 senesinde şehiden vefatlarının mahkemece hükme bağlanması.
- 26-2. Harmancık nahiyesinin Balatdanişment köyünden Tayyib oğlu Halil bin Ali Efendi'nin Arabistan'da 11. Fırka karargâhında görevli iken tayyare bombası isabetiyle şehiden vefat ettiğinin, Hasan bin Ali Efendi'nin ise 26. Alayın 3. Taburunun 3. Bölüğünün 5. Mangasında iken 1334 senesinde 4. Ordu cephesinde Arpacık Yaylasında Kürtlerle muharebede şehiden vefat ettiğinin mahkemece hükme bağlanması.
- 27-1. Çakıryenice köyünden askerde şehit olan Değirmenci oğullarından Osman bin Hüseyin'in verasetinin validesi Elif binti Molla Mehmed (4 sehm) ile zevcesi Zahide binti Rıza (3 sehm) ve küçük oğulları Ali Osman bin Hüseyin (17 sehm) arasında pay edilmesi.³⁷⁴
- 41-1. Orta köyünden Sarı Ahmed oğlu Halil bin Hasan tarafından Emine Hanım binti Halil'e ödenmek üzere çocukları Bayram için 120 kuruş ve Hüseyin için 80 kuruş olmak üzere toplam 200 kuruş aylık nafakaya hükmedilmesi

³⁷³ Bu kayıttan itibaren sicilde 8 varak boşluk bulunmaktadır.

³⁷⁴ Bu kayıttan itibaren sicilde 6 varak boşluk bulunmaktadır.

- 42-1. Letafet köyünden askerde vefat eden Ahmed bin Eyüp bin Ali'nin verasetinin zevcesi Hanife binti Abdullah (1 sehm) ve babası Eyüp bin Ali (3 sehm) arasında pay edilmesi.
- 43-1. Danacılar köyünden müteveffa Şerife binti Abdullah'ın verasetinin büyük kızları Hatice (1 sehm) ve Hanife(1 sehm) ile büyük oğulları Halil (2 sehm), Ahmed (2 sehm) ve Şakir (2 sehm) arasında pay edilmesi.
- 43-2. Firoz köyünden müteveffa Necib bin Arif bin Süleyman'ın verasetinin eski eşi (1662,20 kuruş), li-ebeveyn erkek kardeşi Süleyman (1328,20 kuruş), ve li-ebeveyn kız kardeşleri Hatice (664,10 kuruş), Zekiye (664,10 kuruş), Emine (664,10 kuruş) ve Remziye (664,10 kuruş) arasında pay edilmesi.
- 44-1. Orhaneli kazasının İshaklar köyünden Veli bin Mustafa bin Ahmed'in verasetinin anası Zahide binti Ahmed (7 sehm), li-ebeveyn erkek kardeşleri Hasan (10 sehm), Talib (10 sehm), ve İbrahim (10 sehm) ile li-ebeveyn kız kardeşi Neslihan (5 sehm) arasında pay edilmesi.
- 44-2. Kızılçukur köyünden askerde şehit olan Mahmudoğlu Hasan bin Mustafa bin Mahmud'un verasetinin anası Fatıma binti Mehmed (1 sehm) ile kardeşleri Ahmed (2 sehm), Süleyman (2 sehm) ve Gülsüm (1 sehm) arasında pay edilmesi.
- 44-3. Kınık köyünden Koca İbrahim oğlu Himmet'in küçük kızı Zeyneb'e annesi Ayşe binti Mustafa'nın veli ve vasi nasb ve tayini.
- 44-4. Beyce kasabası Hamidiye mahallesinden Hatib oğlu Osman bin Emin'in Musa Bey kerimesi Zahide Hanım aleyhine kızı Sabriye için açtığı velayet davası.
- 45-1. Bulnar köyünden şehit olan Mustafa bin Ahmed bin Mustafa'nın verasetinin Netice binti Mustafa (3 sehm) ile oğulları Ahmed (7 sehm), Hüseyin (7 sehm), Hasan (7 sehm) arasında pay edilmesi.
- 45-2. Orhan-ı Kebir köyünden Kuloğlu Mehmed Ali Efendi bin Mehmed'in verasetinin babası Mehmed'e intikaline hükmedilmesi.
- 46-1. Harmancık Nahiyesinin Çardı köyünden şehid olan Receb bin Rıfat bin Mehmed Usta'nın verasetinin zevcesi Zeliha binti Ali (3 sehm), babası Rıfat (5 sehm) ve anası Alime binti Musa (4 sehm) arasında pay edilmesi.
- 46-2. İshaklar köyünden Mustafa oğlu Talib'e anası Zahide binti Ahmed'in vasi tayin edilmesi.
- 46-3. Orhaneli kazası Selimiye mahallesinden Fatıma binti Hacı Mustafa'nın aynı kazanın Hamidiye mahallesinden Hurşitoğlu Abdi bin Receb aleyhine açtığı nafaka davası.
- 46-4. Çakmak köyünden şehid olan Mehmed bin İbrahim bin Mehmed'in verasetinin kız kardeşleri Medine ve Fatıma arasında eşit olarak pay edilmesi.
- 47-1. Harmancık Nahiyesi Çardı köyünden müteveffa Ahmed bin İsmail'in küçük oğlu İsmail'in babasından kalan malını himaye için karye muhtarı Ahmed bin Mustafa'nın vasi tayin edilmesi.
- 47-2. Karıncalı köyünden Ali Osman oğlu Halil bin Mehmed'in Hanife binti Ali aleyhine açtığı veraset davası. (Hanife'nin annesi ile Halil'in babası kardeşler. İki kardeşin ölümü sonrası Hatice'nin mirasından Halil payını istiyor ve alıyor.)
- 48-1. Girencik köyünden Safiye binti Mustafa'nın boşandığı eşi Ramazan oğlu Talib aleyhine açtığı dava sonucu Ramazan oğlu Talib'in talak-ı selase ile boşandığı eşine 500 kuruş mehr-i müecceli ile iddeti müddetince aylık 200 kuruş nafaka vermesine hükmedilmesi.
- 48-2. Serçeler köyünden şehit olan Ali bin Ahmed bin Ali'nin verasetinin zevcesi Fatıma binti Aziz (1 sehm), annesi Ayşe binti Mehmed (1 sehm) ile babası Ahmed bin Ali (2 sehm) arasında pay edilmesi.

- 49-1.** Harmancık Nahiyesi Çakmak köyünden Ayşe binti Ahmed'in, İsmail kızları Hava, Zeyneb, Ümmüş ve Kezban aleyhinde açtığı veraset davası.
- 50-1.** Harmancık Nahiyesi Ballısaray köyünden Karaman oğlu Balı bin Hüseyin'in evi terk eden eşi Fatıma ile onu itaatsizliğe teşvik ettiklerini iddia ettiği Bayram kızları Ayşe ve Şerife aleyhine açtığı dava.
- 51-1.** Delice köyünden iken askerde vefat eden Durali bin Ahmed'in küçük çocukları için valideleri Kezban binti Halil'in veli ve vasi tayin edilmesi.
- 51-2.** Semerciler köyünden şehit olan Turgut oğlu İsmail bin Ahmed bin Salih'in verasetinin annesi Hanife (3 sehm) ile kız kardeşleri Emine (4 sehm), Zekiye (4 sehm) ve Huriye (4 sehm) arasında pay edilmesi.
- 51-3.** Serçeler köyünden müteveffa Ramazan bin Mehmed bin Molla Hasan'ın verasetinin zevcesi Fatıma binti Yusuf (814,5 kuruş), kızı Hüsniye (3256,20 kuruş), biraderleri Ali (814,5 kuruş), Halil (814,5 kuruş), Süleyman (814,5 kuruş) arasında pay edilmesi.
- 52-1.** Söğüt köyünden Emine binti Osman'ın kendisini boşayan eşi Musa oğlu Ali bin Halil aleyhine mehr-i muacceli olan eşyaları ve kocası zimmetindeki 300 kuruşluk mehr-i müeccelini almak için açtığı dava.
- 53-1.** Yeşiller köyünden Safiye binti İsmail'in kendisini boşayan eşi Cabbar oğlu Receb bin Mustafa aleyhine açtığı 150 kuruş mehr-i müeccel ile nafaka davası.
- 53-2.** Delice köyünden Kezban binti Halil'in bakıma muhtaç çocukları için Eytam sandığından nafaka isteği. (Aylık 250'şer kuruştan toplam 500 kuruş nafaka bağlanmıştır.)
- 54-1.** Orhan-ı sağır köyünden Zekiye binti Ali'nin kaza malmüdürü Mehmed Ali Efendi aleyhine açtığı veraset davası.
- 54-2.** Orhan-ı sağır köyünden Himmet oğlu Ali'nin çocukları Eyüb, Hamdi, Fatıma ve Kaniye için kızkardeşleri Zekiye Hatun'un veli ve vasi nasb ve tayin edilmesi.
- 54-3.** Ağaçhisar köyünden iken askerde vefat eden Ali bin Halil bin Ali'nin verasetinin zevcesi Hüsniye binti Halil (3 sehm), oğlu Ziyaeddin (17 sehm), babası Halil bin Ali (4 sehm) arasında pay edilmesi.
- 55-1.** Ağaçhisar köyünden Havva binti Mehmed'in, kayınpederi Halil oğlu Mehmed gıyabında açtığı mehir davası.
- 55-2.** Kızılçukur köyünden iken askerde vefat eden Hasan bin Mustafa bin Hasan'ın verasetinin, validesi Fatıma binti Mehmed (1 sehm), kardeşleri Ahmed (2 sehm), Süleyman (2 sehm) ve Gülsüm (1 sehm) arasında pay edilmesi.
- 55-3.** Orhan-ı Kebir köyünden müteveffa Ali bin Arif'in oğlu Durali için amcası kızının veli ve vasi tayin edilmesi.
- 56-1.** Harmancık nahiyesi Ballısaray köyünden Fatıma binti Bayram'ın, Karabalı oğlu Balı bin Hüseyin aleyhine açtığı geçimsizlik davası.
- 56-2.** Topuk köyünden kayıp Kadıoğlu Kamil bin Ali'nin dönüşüne değin emvalini himaye ve muhafazaya zevcesi Kezban binti İsmail'in vasi tayin edilmesi.
- 56-3.** Beyce Kasabasının Hamidiye mahallesinden Sadeddin Efendi bin Ahmed Bey'in kaza malmüdürü Mehmed Ali Efendi aleyhine açtığı veraset davası.
- 57-1.** Mecidiye mahallesinden Naciye Hatun binti Selim Efendi'nin, kocası Orhaneli kazası bidayet mahkemesi müdde-i umûmisi iken Kirmastı kazası bidayet mahkemesi müdde-i umûmiliğine becayış yapan Rüşdü Efendi bin Mehmed'den mehrinden vazgeçerek hul' olması.
- 58-1.** Orhan-ı Kebir köyünden müteveffa Türkmen oğlu Hüseyin bin Halil'in küçük kızı Halîme için Öksüz Ahmed kızı Fatıma'nın veli ve vasi tayin edilmesi.

- 58-2.** Mahcılar köyünden iken askerde vefat eden Salih bin Ömer bin Abdullah'ın verasetinin, validesi Sakine binti Abdullah (4 sehm), zevcesi Fatıma binti Mehmed (3 sehm) ve kardeşi oğlu Mehmed bin Raşid (5 sehm) arasında pay edilmesi.
- 58-3.** Sögüt köyünden Fatıma binti Ahmed'in, kızının kayınbiraderleri Osman ve Emin aleyhine açtığı veraset davası.
- 59-1.** Harmancık nahiyesinin Engüre köyünden Hatib oğlu Halil bin Ali'nin, erkek kardeşinin eşi Esmâ binti Ahmed aleyhine açtığı veraset davası.
- 59-2.** ... köyünden askerde vefat eden Hacıoğlu Receb bin Halil bin Mustafa'nın verasetinin zevcesi Kezban binti Mustafa (9 sehm), oğlu Ahmed (34 sehm), kızı Ayşe (17 sehm) ve annesi Emine (12 sehm) arasında pay edilmesi.
- 60-1.** Orhaneli Mahkeme Başkâtibi Ahmed Bey bin Şükrü Efendi'nin kız kardeşinden kendisine ve annesi Huriye Hanım'a kalan mirasın intikali için kaza malmüdürü Mehmed Ali Efendi aleyhine açtığı dava.
- 60-2.** Delice köyünden müteveffa Çakıroğlu İsmail bin Ali bin Abdullah'ın verasetinin pay edilmesi.
- 61-1.** Sögüt köyünden Fatıma binti İsmail'in Çanakkale'de şehit olan eşi Süleyman bin Mehmed bin İsmail'in veraseti için kayınvalidesi Hatice binti Mehmed aleyhine açtığı dava.
- 62-1.** Çakmak köyünden Ayşe binti Ali'nin Çanakkale'de şehit olan eşi Mehmed bin Ali bin Mehmed'in veraseti için eşinin kız kardeşi Cemile aleyhine açtığı dava.
- 62-2.** Kadı köyünden Fidan binti Halil'in Balkan harbinde şehit olan eşi Salim bin Ahmed bin Mustafa'nın veraseti için kayınbiraderi Halil aleyhine açtığı dava.
- 63-1.** Ağaçhisar köyünden Selime binti Halil'in oğlunun vefatı üzerine nişanda verdiği hediyeleri geri almak için Ayşe binti Ahmed aleyhine açtığı dava.
- 64-1.** Yeşiller köyünden müteveffa Ali bin Mustafa bin Mehmed'in verasetinden payına düşeni isteyen müteveffanın amcası oğlu Ali Osman bin Osman'ın müteveffanın kızı Rahîme aleyhine açtığı veraset davası.
- 65-1.** Kusumlar köyünden Fatıma binti İzzet'in vekili İsmail Efendi ibn-i Ahmed Ağa'nın, davacının eşi Mustafa bin İzzet aleyhine açtığı nafaka davası.
- 66-1.** Semerci köyünden Ayşe binti Mehmed'in askerde vefat eden kocasından kendisine kalan mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel için Kara Halil gıyabında açtığı dava.
- 67-1.** Akçabük köyünden Fatıma binti Mehmed'in kendisini boşayan eşi Mustafa aleyhine kendisi (aylık 200 kuruş) ve altı yaşındaki kızı Zekiye (aylık 100 kuruş) için açtığı nafaka davası.
- 67-2.** Akçabük köyünden Kaya binti İsmail'in, boşandığı eşi Çörel köyünden Mustafa bin Ali aleyhinde oğullarından Sabri'yi kendisine vermesi ve diğer oğlu Salim için ise nafaka vermesi talebiyle açtığı dava.
- 68-1.** Burmu köyünden Asiye binti Mustafa'nın Arıburnu'nda şehit olan kardeşinin verasetinden payını almak için kardeşinin eşi Kamile binti Mehmed aleyhine açtığı dava.
- 69-1.** Girencik köyünden Nesibe binti Ahmed'in kendisini boşayan eşi Osman oğlu Receb aleyhine açtığı mehir davası.
- 70-1.** Karaoğlanlar köyünden müteveffa Bayram ibn-i Osman'ın küçük kızı Ayşe için validesi Ayşe binti Ahmed'in veli ve vasi nasb ve tayin olunması.
- 70-2.** Beyce kasabasının Hamidiye mahallesinden Affe Hanım binti Tahsîn Bey'in kendisini boşayan eşi Mustafa ibn-i Kemal Efendi ibn-i Mustafa aleyhinde kızına nafaka bağlanması için gıyabında açtığı dava.

- 71-1.** Cebelgüney köyünden Fatıma binti Halil'in kızı Nazife için eşi Mustafa'dan aldığı aylık 30 kuruş nafakanın artırılması için açtığı nafaka davası.
- 71-2.** Hamidiye mahallesinden Bahriye Hatun binti Nazif'in vefat eden kocası Varnalı Hüseyin Efendi ibn-i Osman'ın kaza malmüdürlüğü zimmetinde bulunan 929 kuruş maaşından payını talep için Orhaneli malmüdüğü Ahmed Bey gıyabında açtığı dava.
- 72-1.** Kusumlar köyünden İzzet oğlu Mustafa'nın eşi ve çocuğu için ödediği toplam aylık 500 kuruşluk nafakanın kesilmesi için eşi Fatıma'nın vekili İsmail Efendi ibn-i Ahmed Ağa aleyhine açtığı dava.
- 73-1.** Harmancık nahiyesinin Oydas köyünden askerde vefat eden Ali bin İbrahim bin Osman'ın verasetinin zevcesi Hatice binti İsmail (1 sehm), kızı Asiye (4 sehm) ve kızkardeşi Havva (3 sehm) arasında pay edilmesi.
- 73-2.** Cebelgüney köyünden askerde vefat eden Yakub bin Ali bin Yakub'un verasetinin eşi Hatice binti Halil (3 sehm), oğlu Ahmed (14 sehm) ve kızı Fatıma (3 sehm) arasında pay edilmesi.
- 73-3.** Harmancık nahiyesinin Oydas köyünden askerde vefat eden Mustafa bin Hüseyin bin Ahmed'in verasetinin eşi Fatıma binti İsmail (3 sehm), oğlu Kerim (14 sehm), kızı Ayşe (7 sehm) arasında pay edilmesi.
- 74-1.** Cebelgüney köyünden askerde vefat eden Hakkı bin Himmet bin Ömer'in verasetinin babası Himmet (2 sehm), annesi (Ayşe binti Osman (1 sehm) arasında pay edilmesi.
- 74-2.** Karesi köyünden askerde vefat eden Molla Mehmed oğullarından Selim bin Veli bin Mehmed'in verasetinin eski eşi Zahide binti Mehmed (3 sehm), oğulları Mehmed Ali (6 sehm), İslam (6 sehm) , Seyyid Ahmed (6 sehm) ve kızı Saniye (3 sehm) arasında pay edilmesi.
- 74-3.** Akçabük köyünden Kara Mehmed oğlu Mustafa ibn-i Mustafa ibn-i Ahmed ibn-i Ahmed'in verasetinin eşi Saide binti Mehmed (4 sehm), kızı Zahide (16 sehm) ve kayıp erkek kardeşi Ramazan (6 sehm), kızkardeşleri Fatıma (3 sehm) ve Selime (3 sehm) arasında pay edilmesi.
- 76-1.** Kınık köyünden Fatıma binti Mehmed'in Çanakkale'de şehid olan kocası Osman oğlu Mehmed bin Osman'ın terekesine el koymuş bulunan Ömer bin Osman aleyhinde açtığı mehir davası.
- 76-2.** Kürklü köyünden Salime? (Saime) binti Mehmed'in, askerde vefat eden eşi Arap oğlu İbrahim bin Mehmed bin İbrahim'in Kamil bin Abid'den alacağı olan 150 kuruşun kendisine verilmesi için açtığı dava.
- 77-1.** Sorgun köyünden askerde vefat eden Hasan bin Abdülhamid bin Hasan'ın verasetinin pay edilmesi.
- 77-2.** Dünder köyünden askerde vefat eden Feyzi bin Emin bin Hüseyin'in verasetinin pay edilmesi.
- 78-1.** Gökçedağ nahiyesinin Kızılcadere köyünden askerde vefat eden Kâhya oğullarından Ali Osman bin Mehmed bin İsmail'in verasetinin babası Mehmed (2 sehm) ile annesi Fatıma binti İsmail (1 sehm) arasında pay edilmesi.
- 78-2.** Dünder köyünden askerde vefat eden Yusuf bin Osman bin Osman'ın verasetinin erkek kardeşi Mustafa'ya verilmesi.
- 78-3.** Uzunöz köyünden askerde vefat eden Halil bin İsmail bin Ömer'in verasetinin zevcesi (6 sehm), oğulları Aziz (14 sehm) ve Ömer (14 sehm), kızları Hanife (7 sehm) ve Ayşe (7 sehm) arasında pay edilmesi.

- 79-1.** Uzunöz köyünden askerde vefat eden İsmail bin İbrahim bin Abdullah'ın verasetinin zevcesi Zekiye binti İsmail (3 sehm), oğulları İbrahim, Mehmed ve Nazif (7'şer sehm) arasında pay edilmesi.
- 79-2.** Akçapınar köyünden askerde vefat eden Şerif bin Abidin bin İshak'ın verasetinin eşi Saniye binti Mustafa (5 sehm), oğulları Nazif (25 sehm) ve Mustafa (25 sehm) ve kızı Penbe (7 sehm) arasında pay edilmesi.
- 79-3.** Akçabük köyünden müteveffa İsmail bin Himmet bin İsmail'in verasetinin pay edilmesi.
- 80-1.** Müteveffa Hanife binti Mehmed Ali bin Mustafa'nın verasetinin oğulları Emin, Kamil, Şükrü (2'şer sehm) ve kızı Seyyibe (1 sehm) arasında pay edilmesi.
- 81-1.** Akçabük köyünden müteveffa Himmet oğlu İsmail'in küçük oğlu Alaaddin'e veli ve vasi olarak Girencik köyünden İbrahim bin Mehmed'in nasb ve tayin edilmesi.
- 81-2.** Sağırlar köyünden askerde vefat eden Kamil bin İsmail'in verasetinin zevcesi Emine binti Mehmed (4 sehm), oğlu Bilal (14 sehm) ve kızları Nazire ve Fatıma (7'şer sehm) arasında pay edilmesi
- 81-3.** Söğüt köyünden müteveffa Mustafa ibn-i Ali bin Abdullah'ın verasetinin validesi Meryem binti Bekir ve li-ebeveyn kız kardeşi Saide arasında pay edilmesi
- 83-1.** Dünder köyünden müteveffa Ali bin Mahmut bin Abdullah'ın verasetinin zevcesi Necibe ve torunu Selim'e pay edilmesi
- 84-1.** Cebelgüney köyünden Fatıma binti Hüseyin'in 6 ve 9 yaşlarındaki iki çocuğu için eytam sandığından nafaka tahsis edilmesi
- 84-2.** Beyce kasabası Mecidiye mahallesinden iken vefat eden müteveffa Hatapoğlu Mustafa'nın çocukları Halil ve Receb için çocukların validesi Fatıma binti Mehmed Ali'nin veli ve vasi tayin edilmesi.
- 86-1.** Akçapınar köyünden iken vefat eden Sefer oğlu Şerif'in küçük çocuklarına valideleri Saniye binti Mustafa'nın veli ve vasi nasb ve tayin edilmesi.
- 87-1.** Elmaağaç köyünden Zakire binti Halil'in müteveffa zevcinin verasetinden payına düşeni ve mehr-i müeccelini almak için diğer varis müteveffanın kardeşi Selim bin İbrahim muvacehesinde açtığı dava
- 87-2.** Kürklü köyünden Hamide binti Ahmed'in Balkan savaşında vefat eden eşi Mustafa bin Mehmed'in veraseti ve müteveffanın zimmetinde bulunan 300 kuruş mehr-i müeccel için açtığı dava.
- 88-1.** Orhan-ı Kebir köyünden Güllü oğlu Mehmed bin İbrahim'in eşi Penbe binti Ali aleyhine kendisine itaat etmesi için açtığı dava.
- 89-1.** Akalan köyünden Emine binti Mehmed'in Çanakkale'de asker iken vefat eden kocası Servet bin Ali'nin zimmetindeki mehr-i müeccel için kocasının annesi Velime binti Şerif aleyhine açtığı dava.
- 90-1.** Basak köyünden müteveffa Molla Hüseyin oğlu Mehmed'in verasetinin validesi Medine binti İbrahim, zevcesi Hafize binti Hüseyin ve erkek kardeşleri Abbas ve Hasan arasında pay edilmesi.
- 90-2.** Dügüncüler köyünden Fatıma binti Ali'nin, Balkan harbinde askerde vefat eden Hacı oğlu Ahmed bin İbrahim zimmetinde bulunan 300 kuruş mehr-i müeccel'i için validesi Sultan binti Halil aleyhine açtığı dava.
- 91-1.** Brusa'nın Daye Hatun mahallesinden Fatıma binti Adil'in Orhaneli Kazası Hamidiye mahallesinden Zeynep Hanım aleyhine açtığı nafaka davası.
- 92-1.** Brusa'nın Daye Hatun mahallesinden Fatıma binti Adil'in Orhaneli Kazası Hamidiye mahallesinden Hüseyin Efendi aleyhine açtığı nafaka davası.

- 92-2.** Orhaneli Kazasının Kınık köyünden Hanife binti Mustafa'nın, 10. Alay 2. Tabur'da hizmet ederken Balkan Muharebesi sırasında Karaağaç'ta şehit düşen eşi Kerimoğlu Halil bin Mehmed bin Mustafa zimmetindeki 300 kuruş mehr-i müecceli için kayınbiraderi Mustafa bin Mehmed aleyhinde açtığı dava.
- 93-1.** Orhan-ı Kebir köyünden Hanife binti Mehmed'in, dört sene önce Çanakkale'de şehid olan eşi Cemal zimmetindeki 300 kuruş mehri ve veraseti için kayınpederi Yakub bin Ahmed aleyhine açtığı dava.
- 93-2.** Sadağı köyünden Mihriban binti Mehmed'in askerde şehid olan eşi Ali Osman bin Halil zimmetinde bulunan mehrinin verilmesi için Zahide binti Hacı Mehmed aleyhinde açtığı dava.
- 94-1.** Sadağı köyünden Hafize binti Kadir'in Nisan 1330'da Çanakkale Soğanlıdere'de şehid olan eşi İsmail Hakkı bin Ali bin Osman'ın zimmetinde bulunan 200 kuruş mehri için eşinin kardeşi Fatıma binti Alaaddin aleyhinde açtığı dava.
- 94-2.** Osmanlar köyünden Ahmed bin Osman'ın validesi Kezban'ın veraseti için kardeşi Halil bin Osman aleyhine açtığı dava.
- 95-1.** Çakıryenice köyünden Fatıma binti İsmail'in, askerde şehid olan eşi Bayram'ın zimmetinde bulunan 350 kuruş mehr-i müecceli için Armutçuk köyünden Hatice binti Ahmed aleyhinde açtığı dava.
- 96-1.** Hamidiye mahallesinden Fatıma binti Osman'ın eski eşi Ali Molla bin Ahmed aleyhine açtığı mehir davası.
- 98-1.** Mecidiye mahallesinden Hasan'ın iki oğlu için veli ve vasi tayin edilmesi.
- 98-2.** Danişmend-i Atik köyünden Emin bin Ahmed'in eski eşi Hatice binti Halil'e kızları Gülsüm ve Remziye için ödediği nafakanın kesilmesi için açtığı dava.
- 98-3.** Cebelgüney köyünden Emine binti Ahmed'in boşandığı eşi Yusuf Çavuş aleyhine açtığı nafaka davası.
- 99-1.** Belenviran köyünden Cemile? binti İsmail'in askerde vefat eden eşi Hüseyin bin Ali Osman bin Halil'in 300 kuruş alacağı için Hidayet bin Osman aleyhinde açtığı dava.
- 99-2.** Yakuplar köyünden Ayşe binti Mehmed'in 4. Ordu Amele Taburu'nda hizmet ederken 1332 senesinde vefat eden eşi Demircioğlu Osman bin Ali'nin veraseti için Rabia binti Mehmed aleyhinde açtığı dava.
- 100-1.** Akçabük köyünden hayatta olup olmadığı bilinmeyen Mehmedoğlu Ramazan'ın mal ve emlakine babası Ali bin Mehmed'in vasi kılınması.
- 100-2.** Beyce Kasabasının Mecidiye mahallesinden müteveffa Zahide Hatun binti Ali'nin evlatları Mustafa, Hasan Hüseyin ile Hatice için Ali Ağa bin Osman'ın veli ve vasi nasb ve tayin edilmesi.
- 100-3.** Engüre köyünden Mehmed bin Osman bin Ali'nin verasetinin taksim edilmesi.
- 101-1.** Orhaneli Kazasından askerde vefat eden Settaroğlu Mehmed bin Halil'in verasetinin eşi Ümmüş, oğulları Kamil ve Halil ile kızı Zehra arasında pay edilmesi.
- 102-1.** Akçabük köyünden ... binti İsmail'in Çörel köyünden Mehmed bin Emin aleyhinde açtığı veraset davası.
- 102-2.** Kabaklar köyünden Şerife binti Süleyman'ın kendisini hanesinden çıkararak eşi Mehmed aleyhinde açtığı nafaka davası ve mahkemece aylık 250 kuruş nafaka takdir edilmesi.
- 102-3.** Hamidiye mahallesinden müteveffa Osman Efendi'nin eşi Fatıma binti Adil'in çocuğu için müteveffanın kızı Zeynep Hanım'dan nafaka talebi.
- 104-1.** Sadağı köyünden Zeynep binti İbrahim'in zevci İsmail oğlu Rıza aleyhine açtığı nafaka talebi davası.

- 106-1.** Harmancık nahiyesinin Çardı köyünden Ali Onbaşı bin Rıfat'ın Hüseyin bin Mustafa aleyhine 300 kuruş alacağı için açtığı dava.
- 107-1.** Çakıryenice köyünden Kezban binti Mehmed'in, askere giden ve nerede olduğu meçhul olan kocasından kendisine kalan mal ve emlakla el koymakla suçladığı kocasının kardeşi Kamil çavuş bin Mehmed aleyhine açtığı dava.
- 107-2.** Yürücekler köyünden Zahide binti Mehmed Ali'nin askerde vefat eden eşi Himmet oğlu Halil'in veraseti ve 300 kuruş mehr-i müecceli için kocasının biraderi Raif aleyhine açtığı dava.
- 107-3.** Akçabük köyünden müteveffa Ramazan bin Mehmed'in oğlu Cemal'e 100 kuruş nafaka bağlanması için müteveffa'nın babası tarafından gerçekleştirilen nafaka talebi.
- 107-4.** Beyce Hamidiye mahallesinden Hacer binti Hamza'nın, Hüseyin oğlu Süleyman aleyhine mahkemece kendisine verilmesi kararlaştırılan 2500 kuruşu alamadığı iddiasıyla açtığı dava.
- 108-1.** Yürücekler köyünden Zahide binti Mehmed'in eşi Himmetoğlu Halil'in vefatına hükmedilmesi.
- 108-2.** Cebelgüney köyünden Fatıma binti Hasan'ın küçük çocukları için kendisine ödenen aylık 160 kuruş nafakanın kâfi olmadığı ve eytam sandığından çocuklar için kendisine nafaka verilmesi talebi.
- 109-1.** Yeşiller köyünden Rebîa binti Hüseyin'in Gazze muharebesinde şehit olan kardeşi Mehmed bin Hasan bin Ali'nin veraseti ve yine kardeşinin Ali Çavuş bin Mustafa zimmetinde bulunan 125 kuruş alacağı için açtığı dava.
- 109-2.** Mehmed Çavuş bin Mustafa bin Mehmed'in verasetinin pay edilmesi.
- 110-1.** Kusumlar köyünden Mustafa bin Aziz'in Fatıma binti İzzet aleyhine 337 senesi Ramazan ayında kararlaştırılan 350 kuruş nafakanın kaldırılması talebi.
- 110-2.** Çörel köyünden Zeyneb binti Emin'in, müteveffa pederi Emin bin Ali'nin verasetinden babasının eşi Fatıma binti Ali zimmetinde bulunan malların satış geliri olan 165 liradan hissesine düşen payı alma talebi.
- 110-3.** Çakmak köyünden Hüseyin bin Ahmed'in, müteveffa validesinin verasetinden kendisine düşen payı almak için, mirası zimmetinde bulunduran kardeşinin eşi Ayşe binti Ahmed aleyhine açtığı dava.
- 111-1.** Akçabük köyünden Kaya hatun binti İsmail'in Çörel köyünden eski eşi İmamoğlu Mustafa bin Ali aleyhine, aldığı aylık 200 kuruş nafakanın 50 kuruş artırılması talebiyle açtığı dava.
- 112-1.** Sadağı köyünden Hafize binti Kadir'in, 1331 senesinde Çanakkale'de Soğandere mevkinde şehit olan eşi İsmail Hakkı bin Ali'nin verasetinden payına düşeni almak için şehidin kız kardeşi Fatıma binti Alaaddin aleyhine açtığı dava.
- 112-2.** Harmancık Nahiyesi Çardı köyünden Ayşe binti Mustafa'nın Hamidiye mahallesinden Hacı Ali oğlu Tahir Ağa'dan nafaka talebi.
- 113-1.** Tepecik köyünden Fatıma binti Ramazan'ın askerde vefat eden eşi Ahmed bin Ahmed bin Ali'nin veraseti için kayınvalidesi Hatice binti Mustafa aleyhinde açtığı dava.
- 114-1.** Ali bin Emin'in kızkardeşi Fatıma binti Emin'in veraseti için açtığı dava.
- 114-2.** Firoz köyünden Hafize binti Mehmed Ali'nin Mustafa bin Hacı Hüseyin aleyhine açtığı nafaka davası.
- 115-1.** Harmancık Nahiyesinin Çakmak köyünden Ayşe binti Ahmed'in, Hüseyin bin Ahmed aleyhine açtığı mehir davası.

- 115-2.Mehmed bin Salih'in Cebelgüney köyünden Seyyid Ali bin Seyyid Ahmed aleyhine açtığı veraset davası.
- 116-1.Söğüt köyünden Alioğlu Hasan bin Ali'nin müteveffa annesinin veraseti için Selime binti İbrahim aleyhine açtığı dava.
- 117-1.Selimiye mahallesinden Hafız emin Efendi bin İbrahim'in Ali Efendi bin Hacı Hüseyin aleyhine açtığı veraset davası.
- 118-1.Kızılkilise mahallesinden iken Dersaadet civarında Çavuşbaşı çiftliğinde askeri hizmetini yapmakta iken vefat eden Ali Onbaşı bin İsmail bin Süleyman'ın verasetinin eşi Zekiye, oğlu Ali, annesi Hatice ile babası İsmail arasında pay edilmesi.
- 118-2.Dünder köyünden iken askerde vefat eden Hacı Hüseyin oğlu Hasan Ali'nin verasetinin eşi ve çocukları arasında pay edilmesi.
- 119-1.Askerde vefat eden Yakup oğlu Yusuf'un verasetinin eşi, oğlu ve kızı arasında pay edilmesi.
- 119-2.Akçabük köyünden Selime binti Mehmed'in Karıncalı köyünden Ali bin Mehmed aleyhinde açtığı alacak davası.
- 120-1.Sağırlar köyünden Fatıma binti Hacı Arif'in eşi Kamil bin Ramazan'ın vefatına hükmedilmesi.
- 120-2.Dünder köyünden müteveffa Davud bin Halil'in küçük oğlu Selim'e Ali Çavuş'un veli ve vasi tayin edilmesi.
- 121-1.Söğüt köyünden Cemile binti Ahmed'in eşi Hacı Selim bin Halil bin İbrahim'in 1332 senesinde Çanakkale Seddülbahir'de şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 121-2.Cebelgüney köyünden müteveffa ... binti Halil'in verasetinin annesi Fatıma (1 sehm), oğulları Ali (2 sehm) ve Ahmed (2 sehm) arasında pay edilmesi.
- 122-1.Cebelgüney köyünden askerde vefat eden Yakub bin Ali bin Yakub'un verasetinin eşi Hatice (3 sehm) ve çocukları Ahmed (14 sehm) ve Fatıma (7 sehm) arasında pay edilmesi.
- 123-1.Cebelgüney köyünden Yakub bin Ali'nin küçük çocukları Ahmed ve Fatıma için Hacı Hüseyin Ağa ibn-i Ali'nin veli ve vasi tayin edilmesi.
- 123-2.Cebelgüney köyünden Emine binti Ahmed'in Yusuf Çavuş ibn-i İbrahim aleyhine kızları için açtığı aylık 110 kuruşluk nafaka davası.
- 124-1.Hacılar köyünden Mustafa oğlu Ömer'in Beyce kasabasının Selimiye mahallesinden İbrahim oğlu Muallim İsmail Efendi aleyhine müteveffa babasının verasetinden payı ve babasının İsmail Efendi zimmetinde kalan 100 kuruş alacağı için açtığı dava.
- 125-1.Baloğlu köyünden Selime binti Mehmed'in Semerci köyünden İsmail bin Mehmed aleyhine açtığı, 4,5 sene önce mahkemece çocuğu için takdir edilen nafakanın kâfi gelmediği ve nafakanın artırılmasını talep ettiği dava.
- 125-2.Çörel köyünden Yörükoğlu Mehmed bin Mehmed'in amcaoğlu Mustafa bin Ali'nin mirasından payına düşeni almak için amcaoğlunun kızları aleyhine açtığı dava.
- 126-1.Ağaçhisar köyünden Fezail bin Ali'nin eşi Hanife binti Ahmed aleyhine; eşinin kendisine itaatinin mahkeme kararıyla sağlanması için açtığı dava.
- 127-1.Harmancık nahiyesinden Yayabaşı köyünden askerde vefat eden Ali Efendi oğullarından İsmail bin Tahir'in verasetinin babası Tahir bin Hüseyin(2 sehm) ve annesi Fatıma binti Himmet (1 sehm) arasında pay edilmesi.
- 128-1.Çörel köyünden Ali bin Mehmed Ali'nin babası Mehmed Ali bin Abdullah'ın veraseti için açtığı dava.

- 128-2.**Dünder köyünden Ayşe binti Veli'nin eşi Mahmudoğlu Eyüb bin Salih'in 3 sene önce Dersaadet'te vefat edip orada defnedildiğinin hükme bağlanması.
- 129-1.** Söğüt köyünden Hatice binti Ahmed'in, kayınvalidesi Şefika Hatun binti Ali aleyhine, Romanya'da şehit olan eşinin veraseti için açtığı dava.
- 129-2.**Yeşiller köyünden ... binti Niyazi'nin kendisini hanesinden çıkararak eşi Süleyman bin Ahmed aleyhine açtığı nafaka davası ve aylık 150 kuruş nafaka bağlanması.
- 130-1.**Beyce kasabasının Selimiye mahallesinden müteveffa Hacı Osman oğlu Ali bin Ali bin Abdullah'ın veraseti için oğlu Ahmed ve kızı Esmâ arasında gerçekleşen 24650 kuruş değerinde veraset davası.
- 133-1.** Harmancık Akalan köyünden Neslihan binti Ahmed'in eşi Karabatak oğlu Mustafa bin Ali bin İbrahim'in 331 senesinde Çanakkale'de Seddülbahir'de şehit olduğunun hükme bağlanması.
- 133-2.**Harmancık Nalbant köyünden Hava binti Ahmed'in eşi Mehmed oğlu Ali bin Mehmed'in 334 senesinde 4. Ordu 8. Fırka 22. Alay 3. Tabur 2. Bölük'te hizmet etmekte iken hastanede vefat ettiğinin hükme bağlanması.
- 134-1.**Miri köyünden müteveffanın verasetinin kızı Zekiye (9599 kuruş) gelini Alime (1737 kuruş), torunları Canib ve Rıza (3812'er kuruş), Fatıma ve Şaziye (1906'şar kuruş), Hatice ve Feride (264'er kuruş) arasında pay edilmesi.
- 136-1.**Beyce kasabasında mukim Naile binti Yakub'un, Bigadiç muhacirlerinden olan ve kendisini hanesinden ihraç ile yatak, yorgan, kilim gibi malını kendisine teslim etmeyen eşi aleyhine açtığı dava.
- 136-2.**Harmancık Nahiyesinin Haydar köyünden Ayşe binti Mehmed'in eşi Çavuşoğlu Yusuf bin Ali'nin 3 sene önce Şam'da Araplar ile gerçekleşen muharebede şehit olduğunun hükme bağlanması.
- 137-1.**Harmancık Nahiyesinin Engüre köyünden Ayşe binti Kerim'in eşi Karagöz oğlu Hasan bin Osman'ın 4. Kolordu 12. Fırka 34. Alay 1. Tabur 1. Bölük'te hizmet etmekte iken şehit olduğunun hükme bağlanması.
- 137-2.**Serçeler köyünden Selime binti İsmail'in eşi Durali oğlu Halil bin Ali'nin Çanakkale Seddülbahir'de 19. Alay 3. Tabur 1. Bölük'te hizmet etmekte iken şehit olduğunun hükme bağlanması.
- 138-1.**Firoz köyünden Hacı Mustafa bin Hüseyin'in eşinden boşanmak ve nafaka kararının kaldırılması için eşi Hafize binti Mehmed Ali aleyhine açtığı dava.
- 138-2.**Miri köyünden Alime Hatun binti Emin'in çocukları Rıza, Canib, Fatıma ve Şaziye için nafaka ödenmesi talebiyle Eytam müdürü Hafız Ömer Lütfi Efendi bin Ahmed Efendi aleyhinde açtığı dava.
- 139-1.**Söğüt köyünden İsa oğlu Mehmed'in eşi Selime binti İbrahim'in Hasan bin Ali lehine sonuçlanan veraset davasına olan itirazının reddi.
- 139-2.**Cebelgüney köyünden Fatıma binti Halil'in, boşandığı eşi Durali oğlu Musa aleyhine, çocukları Nazife için belirlenen aylık 50 kuruş nafakanın 120 kuruşa çıkarılması.
- 140-1.**Firoz köyünden Hafize binti Mehmed'in eşi üzerine kızları Zeyni için aylık 150 kuruş olan nafakanın 200 kuruşa çıkarılması.
- 140-2.**Merkez Akalan köyünden Saniye binti İsmail'in, askerden geldiğinden beri kendisini hanesine almayan eşi Hatipoğlu Süleyman bin Arif aleyhine açtığı dava sonucu 800 kuruş nafaka ve tarafların boşanmasına hükmedilmesi.

- 140-3.**Çörelers köyünden Selime binti Halil'in askerde vefat eden eşi Arif bin İbrahim'den alacağı olan 500 kuruş mehr-i müeccelinin verilmesi için kayınpederi İbrahim aleyhine açtığı dava.
- 142-1.**Yeşiller köyünden Elmas binti Mehmed'in eşi Cabbaroğlu Nuri bin Hasan'ın hastanede ecel ile ölümünün hükme bağlanması.
- 142-2.**Kabaklar köyünden Arif oğlu Mehmed bin Arif'in vekili Ahmed Settar Efendi bin Şükrü Efendi tarafından müvekkilinin boşandığı eşi Şerife binti Süleyman aleyhine açtığı dava ve dava sonucunda aylık 250 kuruş olarak belirlenen nafakanın kaldırılması.
- 142-3.**Çakıryenice köyünden Hatice binti Mustafa bin Ali'nin, kendisini iki ay önce boşayan eşi Mehmed Ali oğlu Ali bin Mehmed bin Ali aleyhine nafaka ve 500 kuruş mehr-i müeccel talebiyle açtığı dava.
- 143-1.**Beyce kasabasının Selimiye mahallesinden müteveffa Mustafa bin Ali bin Mustafa'nın eşi Ayşe binti Mustafa bin Mehmed'in vekili İsmail Efendi bin Ahmed Ağa'nın, Beyce kasabasının Mecidiye mahallesinde oturan Cebelgüney köyünden Hacı Hüseyin Ağa bin Ali aleyhinde müvekkilinin müteveffa eşinden aldığı 120 kuruş borcun varislere ödenmesi için açtığı dava ve müteveffanın verasetinin eşi Ayşe (5 sehm) ve kızkardeşi Emine (3 sehm) arasında taksimi.
- 143-2.**Balıoğlu köyünden iken askerde vefat eden Ömer oğlu Ömer bin Osman'ın verasetinin pederi Osman bin Ömer, validesi Elif binti Halil ve zevcesi ile oğlu Sami arasında pay edilmesi.
- 144-1.**Merkez Akalan köyünden Fatıma binti Mustafa bin İsmail'in eşi Mustafa bin Ali'nin seferberlikte esir düşerek hastanede vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 144-2.**Sadağı köyünden Bedriye binti Ali'nin 7. Fırkanın 1. İstihkâm taburunun 4. Bölüğünde iken 333 senesinde Arıburnu'nda şehit olan eşi İbrahim bin Osman'ın vefatına hükmedilmesi.
- 144-3.**Harmancık nahiyesi Beğçörler? köyünden Ayşe binti Ahmed'in eşi Ahmed bin Mustafa bin Ahmed'in 46. Fırkanın 191. Alayının 1. Taburunun 2. Bölüğünün 2. Mangasında askerde iken hastanede vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 145-1.**Harmancık nahiyesinin Beğçörler? köyünden Kezban binti İsmail'in eşi İbrahim bin Hüseyin'in vefatına hükmedilmesi.
- 145-2.**Karıncalı köyünden Hacı İbrahim bin İsmail bin İbrahim'in eşi Hanife binti Ahmed aleyhine, kızları Hatice'nin kendisine teslimi ve kızı için ödediği nafakanın kesilmesi için açtığı ve kabul edilen dava.
- 145-3.**Gökçedağ nahiyesinin Buracak? köyünden Ayşe binti Osman'ın, 19. Alayın 3. Taburunun 4. Bölüğünün 18. Takımında müstahdem iken 331 senesi Haziran'ında Arıburnu muharebesinde Şehit olan eşi Kızılcadere köyünden Osman bin Ali'nin vefatına hükmedilmesi.
- 146-1.**Sadağı köyünden müteveffa Hacıoğlu Süleyman bin Mehmed bin İsmail'in verasetinin zevcesi Hanife (1465 siham), oğulları Mehmed ile Lütfi (2624'er siham) ile kızı Ayşe (1312 siham), ve damadı Hakkı Efendi (615 siham) arasında pay edilmesi.
- 147-1.**Sadağı köyünden Hacıoğlu Süleyman'ın kızı Fatıma binti Süleyman'ın verasetinin eşi Hakkı Efendi (15 siham), validesi Hanife (5 siham), erkek kardeşleri Mehmed ve Lütfi (4'er siham) ile kızkardeşi Ayşe (2 siham) arasında pay edilmesi.
- 148-1.**Karıncalı köyünden Ayşe binti Ali'nin, 19. Alayın 3. Taburunun 3. Bölüğünün 13. Takımında görev yapan eşi Hüseyin bin Mehmed'in hastalanarak Diyarbekir yolunda eceli ile vefat ettiğine hükmedilmesi.

- 148-2.**Girencik köyünden Fatıma binti Ali'nin, 48. Fırkanın 151. Alayının 2. taburunun 6. Bölüğünün 2. Takımında görevli iken vefat eden eşi Esad bin İbrahim'in vefatına hükmedilmesi.
- 149-1.**Engüre köyünden müteveffa Mehmed bin Osman'ın küçük kızı Penbe'nin vasisi olmadığından vâlidesi Ayşe binti Hasan'ın vasi nasb ve tayin edilmesi.
- 149-2.**Engüre köyünden Ayşe binti Hasan'ın kızı Penbe için kendisine Eytam sandığından aylık 150 nafaka ödenmesi.
- 149-3.**Oydas köyünden müteveffa Hüseyin bin Ahmed'in oğlu Ahmed'e validesi Seher binti Ahmed'in vasi nasb ve tayin edilmesi.
- 150-1.**Oydas köyünden müteveffa Hüseyin bin Ahmed'in oğlu Ahmed için validesi Seher binti Ahmed'e Eytam sandığından aylık 150 kuruş nafaka bağlanması.
- 150-2.**Harmancık nahiyesinin Oydas köyünden 338'in Zilhicce ayında vefat eden müteveffa Köleoğlu Hüseyin bin Ahmed'in verasetinin zevcesi Seher binti Ahmed (1 sehm), oğulları Mehmed (2 sehm) ve Ali (2 sehm) ile kızı Şâhinde (1 sehm) arasında pay edilmesi.
- 151-1.**Orhan-ı Kebîr köyünden Fatıma binti Halil bin Ali'nin 75. Alayın 2. Taburunun 4. Bölüğünün 4. Mangasında görevli eşi Kara Ali oğlu Mustafa bin Ahmed bin Ali'nin Çanakkale Boğazı'nda Anafartalar'da düşman ile harb esnasında şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 152-1.**Çeribaşı köyünden Alaybeyi oğlu Mustafa bin Şevki bin İbrahim'in seferberlikte sevk olduğu 35. Fırkanın 75. Alayının 3. Taburunun 2. Bölüğünün 9. Mangasında görevli iken tarihten (339) iki sene önce ordunun seyyar hastanesinde eceliyle vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 153-1.**Karınçalı köyünden Hanife binti Mehmed'in, boşandığı eşi Döğenci Hacı İbrahim Ağa bin İsmail aleyhine çocukları için evvelce takdir edilen 100 kuruş nafakanın artırılması talebiyle açtığı dava.
- 153-2.**Ağaçhisar köyünden Ayşe binti Ahmed'in kocası Halil bin Mehmed aleyhine kendisini evden attığı iddiasıyla açtığı davada mahkemenin, nafaka talebini yerinde bulmayarak kocasının tefriş edeceği yeni bir evde davalının ikamet etmesine karar vermesi.
- 154-1.**Mahaller köyünden Hava binti Hasan'ın 10. Süvari Alayının 1. Bölüğünde görev yapan eşi Mehmed bin Receb bin Hüseyin'in tarihten (339) üç sene önce hastanede eceliyle vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 154-2.**Kusumlar köyünden Ayşe binti Mehmed'in aynı karyeden Hocazade Abdurrahman Efendi bin Hasan Efendi bin Halil aleyhine, Harb-i Umûmî'de silah altına alınıp 19. Alayın 3. Taburunun 3. Bölüğünün 3. Mangasında görev yapmakta iken 331 senesinde Çanakkale Seddülbahir Muharebesinde şehit olan oğlu Hacıoğullarından Selim bin Halil bin Osman'ın alacağı olan 100 kuruşun tevdi edilmesi ve verasetinin taksimi için açılan dava.
- 155-2.**Akalan-ı Kebîr köyünden Hacı Bekir oğullarından Ali bin Mehmed'in 7. Fırkanın 19. Alayının 3. Taburunun 1. Bölüğünün 5. Mangasında görev yapmakta iken Çanakkale Seddülbahir Muharebesinde şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 156-1.**Fadıl köyünden Safiye binti Mehmed'in Seyyid Ahmed bin İsmail aleyhine, tarihten 5 sene önce Galiçya'da şehit olan eşi Hacı oğlu Arif oğlu Ferhat'ın alacağı olan 100 kuruş ve veraseti için açtığı dava.
- 157-1.**Karaoğlanlar köyünden Kuşlarlı oğlu Halil Efendi bin Mustafa bin Halil'in Selimiye mahallesinden Himmet oğlu İbrahim Çavuş bin Mustafa bin Abdullah aleyhine,

- Seferberlikte 36. Fırkanın 106. Alayının 2. Taburunun 7. Bölüğünde hizmet ederken Erzurum'da şehit olan oğlu Şakir bin Halil'in veraseti ve alacağı için açtığı dava.
- 157-2.**Merkez Akalan köyünden Ayşe binti İbrahim'in, boşandığı eşi Kâhya oğlu İbrahim bin Ali'nin aleyhine mehr-i muaccel ve mehr-i müecceli ile aylık 200 kuruş nafaka talebiyle açılan dava.
- 158-1.**Karıncalı köyünden Musa Çavuş bin İsmail'in Mecidiye mahallesinden Hacı Ahmed Ağazade Osman Efendi aleyhine, babası İsmail bin Ahmed'in 100 kuruşluk alacağı ve veraseti için açtığı dava.
- 159-1.**Merkez Akalan köyünden Emine binti Halil'in oğlu Koca Halil oğlu Hüseyin bin Mehmed bin Süleyman 57. Alayın 1. Taburunun 9. Mangasında dört sene önce Arıburnu'nda harb esnasında şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 159-2.**Ericcek köyünden Hanife binti Emin'in seferberlikte sevk olunup her ikisi birden şehit olan oğlu İsmail bin Hasan bin Süleyman (25. Fırka 71. Alay 3. Tabur 2. Bölük 2. Manga'da, 3 sene önce Romanya'da) ile ikinci eşi Bezirganoğullarından Ali bin Mustafa bin Bekir'in (3. Fırka 8. Alay 3. Tabur 2. Bölük 10. Manga'da 4 sene önce Kafkas Harbi'nde) vefatına hükmedilmesi.
- 160-1.**Danacılar köyünden Emine binti Molla Ali'nin, Hamidiye mahallesinden Molla Ömer oğlu Tahir Ağa bin Hacı Ali aleyhine, seferberlikte sevk olunup 49. Fırka 154. Alay 3. Tabur 2. Bölük 1. Manga'da hizmet etmekte iken 5 sene önce Arıburnu'nda şehit olan oğlu Mehmed bin İbrahim bin Mehmed'in alacağı ve veraseti için açtığı dava.
- 160-2.**Kuşlar köyünden Ali bin Emin bin Süleyman'ın, Beyce Kasabasının Mecidiye mahallesinden Abdullah oğlu Hacı Ali Efendi bin İbrahim bin Ali aleyhine, seferberlikte sevk olunduğu 25. Fırka 71. Alay 3. Tabur 3. Bölük 3. Manga'da görev yaparken 333 senesinde Romanya'da şehit olan oğlu Ahmed'in alacağı ve veraseti için açtığı dava.
- 161-1.**Dünder köyünden Salih bin İbrahim'in 7. Fırka 19. Alay 3. Tabur 3. Bölük 1. Manga'da görev yaparken 5 sene önce Seddülbahir'de şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 161-2.**Göynükbelen köyünden Güllüoğlu Salih bin Süleyman'ın çete suretiyle harbe sevk olunup, 4. Ordu cihetinde 5 sene önce şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 162-1.**Göynükbelen köyünden Kalender Halil eşi Ayşe binti Mustafa'nın oğlu Süleyman bin Halil'in 10. Alayın 1. Taburunun 4. Bölüğünün 4. Mangasında 8 sene önce şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 162-2.**Serçeler köyünden Sarı Mustafa oğlu Kamil bin Mustafa bin Ahmed'in 8. Fırkanın 20. Alayının 2. Taburunun 1. Bölüğünün 2. Mangasında 4 sene önce Çanakkale Seddülbahir'de şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 162-3.**Yakuplar köyünden Hacı Mustafa oğullarından Hanife binti Mehmed'in oğulları Mustafa'nın Balkan Muharebesinde sevk olunduğu 5. Alayın 2. Taburunun 1. Bölüğünün 5. Mangasında hizmet ederken 328 tarihinde Hadımköy Hastanesinde, diğer oğlu Hasan'ın ise seferberlikte 15. Fırkanın 56. Alayının 2. Taburunun 1. Bölüğünde hizmet ederken 3 sene önce Romanya'da şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 1 Kanun-i Sanî 1337 --- Buradan aşağı 1337 sicilidir.
- 163-1.**Timurlar köyünden Dedeoğlu Mustafa bin Ramazan bin Ahmed'in oğlu Ramazan'ın seferberlikte sevk olunup 6. Fırkanın 16. Alayının 1. Taburunun 2. Bölüğünün 4. Mangasında hizmet ederken 331 senesinde Arıburnu'nda şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 164-1.**Delice köyünden Molla İbrahim'in eşi müteveffa Kezban binti Ali'nin verasetinin büyük kızı Zeynep (3 siham), oğulları İbrahim, Saadeddin ve Süleyman (6'şar siham) arasında pay edilmesi.

- 165-1.**Delice köyünden Kezban binti Ali'nin vasileri olmadığından Saadeddin, Süleyman ve İbrahim'e Şerife binti Hüseyin'in vasi nasb ve tayin edilmesi.
- 165-2.**Müteveffa Kezban binti Ali'nin çocukları Saadeddin, Süleyman ve İbrahim'e vasi olarak belirlenen Şerife binti Hüseyin'in Eytam Sandığı'ndan nafaka talebi ve aylık 300 kuruş nafaka tahsisi.
- 165-3.**Sadağı köyünden Hacıoğlu Süleyman bin Mehmed'in oğlu Lütfi ve kızı Ayşe için Hanife binti Hasan'ın vasi nasb ve tayin edilmesi.
- 165-4.**Danaçalı köyünden İmamoğlu Hacı Mahmut Ağa kızı Halîme binti Mahmut'un seferberlikte sevk olunan erkek kardeşi Mustafa bin Hacı Mahmut'un, 72. Alayın 4. Taburunun 2. Bölüğünde hizmet ederken 331 senesinde Anafartalar'da şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 166-1.**Harmancık Nahiyesinin köyünden Mustafa Çavuş ve Fatma binti Hasan'ın oğulları İzzet bin Mustafa'nın 5. Alayın 2. Taburunun 3. Bölüğünün 1. Takımında hizmet ederken 1321 senesinde Beylerbeyi Hastanesi'nde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 166-2.**Gökçedağ nahiyesinin Eynekullar köyünden Hacı Mollaoğlu Mehmed bin Ahmed bin Mehmed'in oğullarından Ömer'in Atranos Taburunun 2. Bölüğünün 4. Mangası'nda hizmet ederken 1328 senesinde Balkan Muharebesi'nin Lüleburgaz Cephesi'nde, Lütfi'nin ise 7. Fırkanın 19. Alayının 3. Taburunun 3. Bölüğünün 10. Mangasında 1331 senesinde Seddülbahir'de şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 167-1.**Timurlar köyünden Veli Hasan oğlu Osman bin Ali'nin oğullarından Ali'nin 19. Fırkanın 57. Alayının 1. Taburunun 3. Bölüğünün 2. Mangasında hizmet ederken dört sene önce Avusturya'da Cevat Tepesi'nde, Mehmet'in ise 24. Fırka'nın 58. Alayının 2. Taburunun 6. Bölüğünün 4. Mangasında 3 sene önce Şam cihetinde Gazze Cephesi'nde Fırka Hastanesinde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 167-2.**Sadağı köyünden müteveffa Hacıoğlu Süleyman bin Mehmed'in eşi Hanife binti Hasan'ın çocukları Lütfi (aylık 200 kuruş) ve Ayşe için (aylık 150 kuruş) Eytam Sandığı'ndan nafaka takdir edilmesi.
- 168-1.**Ağaçhisar köyünden Demircioğlu Selim bin Halil'in, eşinin dava vekili Ahmed Settâr Efendi aracılığıyla açtığı dava sonucu eşine aylık 300 kuruş nafaka ödemeye mahkûm edilmesi.
- 168-2.**Çakmak köyünden Mûnise binti Osman'ın oğlu Hasan bin Ahmed'in, 47. Fırkanın 151. Alayının 1. Taburunun 1. Bölüğünün 2. Mangasında hizmet ederken 3 sene önce 4. Ordu cihetinde hastanede vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 169-1.**Gökçedağ Nahiyesinin Kızılcadere köyünden Ayşe binti Ahmed oğlu Ramazan bin Hacı Ali'nin 26. Fırkanın İstihkâm Bölüğünde hizmet ederken Çanakkale Arıburnu'nda şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 169-2.**Göynükbelen köyünden Çavuşoğlu Ali bin Hacı Salih bin Osman'ın 4.Fırkanın 10. Alayının 2. Taburunun 3. Bölüğünün 1. Takımında hizmet ederken 8 sene önce Balkan Muharebesi'nde Çatalca cihetinde şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 169-3.**Menteşe köyünden Serdaroğlu Mehmed bin Ahmed bin Mehmed'in 8 sene önce Şam cihetinde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 170-1.**Çörel köyünden Sultan binti Ahmed'in boşandığı eşi Kürdoğlu Mehmed'den kızları için nafaka talebi ve aylık 200'er kuruş nafaka bağlanması.
- 170-2.**Kınık köyünden Ünzile binti Halil'in oğlu Mustafa bin Süleyman'ın 10. Alay 3. Tabur 4. Bölük 3. Takımda hizmet ederken Balkan Harbinde 8 sene önce Lüleburgaz'da şehit olduğuna hükmedilmesi.

- 170-3.**Beyce Kasabasının Hamidiye mahallesinden Torunoğlu Kamil bin Hüseyin Efendi bin Osman'ın erkek kardeşi Ahmed bin Hüseyin'in 3. Kolordu 7. Fırka 19. Alay 1. Tabur 2. Bölük 1. Takım'da hizmet ederken 3 sene önce Arabistan'da Dulkarim civarında vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 171-1.**Kusumlar köyünden Solakoğlu Mehmed bin Mehmed'in, Hamidiye mahallesinden Altuncuzâde Mustafa Efendi bin Hacı Ömer Ağa aleyhine, 5 sene önce Arıburnu'nda şehit olan kardeşi Mustafa bin Mehmed'in 100 kuruş alacağı ve veraseti için açtığı dava.
- 171-2.** Söğüt köyünden Hatice binti Halil'in, eşinin askerde olması ve ebeveynlerinden kalan malı olmaması nedeniyle 1,5 yaşındaki oğlu Halil için kayınpederi Çakır Osman oğlu Ahmed aleyhine açtığı nafaka davası ve aylık 150 kuruş nafaka bağlanması.
- 172-1.**Hobandanişment köyünden Nazife binti Sâdık'ın oğlu İbrahim bin İsmail'in 8. Fırka 24. Alay 1. Tabur 1. Bölük 10. Manga'da hizmet ederken 8 sene önce Balıkesir'de hastanede vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 172-2.** Söğüt köyünden Ayşe binti Yunus'un, geçimsizlik yüzünden boşandığı eşi Kahraman oğlu Osman bin Hasan'ın 1,5 yaşındaki oğlu İzzet ile kendisini sokakta bıraktığı gerekçesiyle aylık 250 kuruş nafaka talebiyle açtığı davada aylık 175 kuruş nafaka takdir edilmesi.
- 173-1.** Harmancık nahiyesinin Basak köyünden Hatice binti Ahmed'in oğlu Ramazan'ın 19. Alay 1. Tabur 4. Bölük 6. Manga'da hizmet ederken İzmir'de karantinada kolera hastalığından vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 173-2.**Harmancık nahiyesinin Nusretler köyünden Gürlekoğlu Hasan bin Mustafa bin Mehmed'in 10. Alay 2. Tabur 2. Bölük 1. Manga'da hizmet ederken 1329 Balkan Harbinde Lüleburgaz civarında Karaağaç Muharebesi'nde şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 174-1.** Davutlar köyünden Kayaoğlu Mustafa ile Emine'nin oğlu Ahmed bin Mustafa'nın 1. Fırka 70. Alay 1. Tabur 2. Bölük 1. Takım 4. Manga'da hizmet ederken 333 senesinde Muş civarında Rusya ile harp esnasında şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 174-2.** Belenviran köyünden Hatice Binti Hacı Mehmed'in kendisini 4 ay önce hanesinden çıkardığını iddia ettiği eşi Ali bin Seyyid Emin aleyhine kızları Azime için nafaka talebiyle açtığı davada talebin reddi ve iddia sahibinin kocasına itaatine karar verilmesi.
- 175-1.**Saferişıklar köyünden Emine binti Mehmed'in eşi Ahmed bin Raşid'in 19. Fırka 57. Alay 1. Tabur 3. Bölük'te onbaşı olarak hizmet ederken 5 sene önce Avusturya'da Karpatlar'da şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 175-2.**Gökçedağ nahiyesinin Eynekullar köyünden Hatice binti Mehmed'in eşi Tahir'in 1328 senesinde Dersaadette Selimiye Kışlası'na sevkியatta hastalanarak vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 175-3.**Beyce Kasabasının Selimiye mahallesinden Zeliha binti Hüseyin'in Akmehmedoğlu İsmail bin Ahmed aleyhine, Mecidiye mahallesinden müteveffa Koca Hüseyinoğlu Mustafa bin Hüseyin'in veraseti ve davalıdan 60 kuruş alacağı için açtığı dava.

Sayfa Okunmuyor.

- 177-1.**Göynükbelen köyünden Gülsüm binti Mustafa'nın oğullarından Mehmed'in 4. Fırka 10. Alay 2. Tabur 3. Bölük'te hizmet ederken 4 sene önce Edirne civarında Karaağaç mevkisinde, diğer oğlu Ali'nin ise 5 sene önce Medine-i Münevvere'de Sıhhiye Bölüğünde hizmet ederken vefat ettiklerine hükmedilmesi.
- 177-2.**Cebelgüney köyünden Hanife binti Hüseyin'in oğlu Hasan bin Durali'nin 1. İşkodra Fırkası 70. Alay 2. Tabur 1. Bölük'te hizmet ederken 1332 senesinde Arıburnu'nda vefat ettiğine hükmedilmesi.

- 178-1.**Kızılkilise köyünden Ayşe binti Hüseyin'in oğullarından Mustafa bin Mehmed'in 3. Tabur 2. Bölük'te hizmet ederken 331 senesinde Çanakkale Seddülbahir'de, diğer oğlu Hüseyin bin Mehmed'in ise 15. Fırka 46. Alay 1. Tabur 2. Bölük 2. Manga'da hizmet ederken 333 senesinde Romanya'da şehit olduklarına hükmedilmesi.
- 178-2.**Çörel köyünden Kürdoğlu Mehmed bin Ali'nin boşandığı eşine kızları Sultan ve Kaya için ödemesi gereken aylık 200'er kuruş nafakanın kaldırılması talebiyle açtığı davanın reddi.
- 179-1.**Perçin köyünden Emine binti İbrahim'in eşi Hatipoğlu Ahmed bin Süleyman'ın seferberlikte 1. Fırka 21. Alay 2. Tabur 3. Bölük 1. Takım 2. Manga'da hizmet ederken 331 senesinde Anafartalar'da şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 179-2.**Kıranışıklar köyünden Macaroğlu Ahmed bin Ali'nin 45. Alay 3. Tabur'da hizmet ederken Romanya'da Dokuz Yol mevkinde şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 180-1.**Mazlumlar köyünden Kocagözoğlu Süleyman bin Hacı Hüseyin'in oğlu Süleyman bin Süleyman'ın 2. Fırka 35. Alay 1. Tabur 3. Bölük 14. Manga'da hizmet ederken 8 sene önce Balkan Harbinde Lüleburgaz civarında şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 180-2.**Kıranışıklar köyünden Ömeroğlu Kaya Ali bin Emin'in 15. Fırka 56. Alay 2. Tabur 3. Bölük 1. Takım'da hizmet ederken 3 sene önce Galiçya'da, kardeşi Ali bin Emin'in ise firaren köye gelip 6 ay önce köyde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 181-1.**Demirciler köyünden Halime binti Mehmed'in oğlu Kocagözoğlu Ahmed bin Yusuf'un 42. Fırka 66. Alay 1. Tabur 4. Bölük 3. Takım 4. Manga'da hizmet ederken 331 senesinde Çanakkale Seddülbahir'de, diğer oğlu Şükrü bin Yusuf'un 123. Alay 2. Tabur 2. Bölük 1. Takım 5. Manga'da hizmet ederken 333 senesinde Kafkas Cephesinde Kars Muharebesinde şehit olduklarına hükmedilmesi.
- 181-2.**Gazioluk köyünden Firdevs binti Himmet'in eşi Veli bin Aziz'in 19. Fırka 4. İstihkâm Bölüğü Karargâh Hastanesinde 3 sene önce vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 181-3.**Gökçedağ nahiyesinin Çınar köyünden Fatıma binti İsmail adına dava vekili Ahmed Settar Efendi bin Şükrü Efendi'nin, davacının gelini Kezban binti Halil gıyabında torunu Hava'nın velayetini almak için açtığı dava.
- 182-1.**Harmancık nahiyesinin Yayabaşı köyünden Köseoğlu Süleyman bin Mehmed adına dava vekili Kamil Efendi bin Mehmed Efendi'nin Abdaloğlu Ahmed kerimesi Tenzile binti Molla Ahmed adına dava vekili Ahmed Settar Efendi bin Şükrü Efendi aleyhine davacı ve davalı arasında akd edilen nikâhın davalının nikâh gerçekleştikten sonra karşı çıkmasına rağmen geçerli sayılması için açtığı dava.
- 182-2.**Harmancık Nahiyesinin Kızılçukur köyünden Emine binti Ahmed'in kayınbiraderi İsmail bin Emin aleyhine, eşi Ahmed bin Emin'in Selimiye kışlasında asker oluşu ve eşinin mülkünü kayınbiraderinin tasarrufu nedeniyle nafaka talebi ve aylık 200 kuruş nafaka takdiri.
- 183-1.**Gökçedağ nahiyesinin Eynekullar köyünden Zeliha binti Hüseyin'in oğullarından Ahmed bin Mehmed'in 15. Kolordu Muhafız Bölüğünde 4 sene önce Avusturya Galiçya'da, İsmail bin Mehmed'in ise 56. Fırka 1. Alay 1. Tabur 2. Bölük 4. Manga'da hizmet ederken 3 sene önce Kars cephesinde vefat ettiklerine hükmedilmesi.
- 183-2.**Dere köyünden Fatıma binti Ali'nin eşi Ömer bin Ali Osman'ın 61. Fırka 188. Alay 2. Tabur 1. Bölük 1. Takım 2. Manga'da hizmet ederken 3 sene önce Çanakkale Lapseki hastanesinde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 184-1.**Harmanalanı köyünden Molla Habipoğlu Ahmed Çavuş bin Himmet'in oğullarından Hasan'ın 50. Fırka 169. Alay 3. Jandarma Taburu 4. Bölük 1. Manga'da hizmet ederken 3

- sene önce Bağdat'ta, Habib'in ise 19. Alay 2. Tabur 2. Bölük 5. Manga'da hizmet ederken 5 sene önce Arıburnu'nda vefat ettiklerine hükmedilmesi.
- 184-2.**Harmancık Nahiyesinin Elmaağacı köyünden Gökçeoğlu Ahmed bin Hüseyin'in oğlu İsmail'in 26. Fırka 73. Alay 2. Tabur 6. Bölük 4. Manga'da hizmet ederken 4 sene önce Romanya'da Bükreş muharebesinde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 185-1.**Merkez Akalan köyünden Kahyaoğlu İbrahim bin Ali'nin eşi Ayşe binti İbrahim'e ödemesi gereken 200 kuruş nafakanın kaldırılması talebiyle açtığı dava.
- 186-1.**Osmanlar köyünden Hava binti Mehmed'in eşi Hacı Hüseyinoğullarından Şükrü bin Ahmed'in, 7. Fırka karargâhında hizmet ederken Arabistan'da Dulkarım'de esaret altında vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 186-2.**Harmancık Nahiyesinin Kürt köyünden Fatıma binti Süleyman'ın eşi Mehmed ve Hüseyin'in hava değişimi için geldikleri köylerinde vefat ettiklerine hükmedilmesi.
- 186-3.**Dedeler köyünden Rahime binti Ali'nin eşi Raif bin Mehmed'in 56. Alay 2. Tabur 1. Bölük 1. Manga'da hizmet ederken 332 senesinde Romanya'da Ortaköy Muharebesinde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 187-1.**Kınık köyünden Ayşe binti Mustafa'nın oğlu Mehmed bin Muhsin'in 7. Fırka 19. Alay 1. Tabur 3. Bölük 2. Takım 3. Manga'da hizmet ederken 331 senesinde Seddülbahir'de vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 187-2.**Merkez Akalan köyünden Budakoğlu Hacı Hüseyin Ağa'nın oğlu İsmail'in 10. Alay 2. Tabur 2. Bölük 3. Takım'da hizmet ederken 8 sene önce Balkan Harbinde Lüleburgaz'da vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 187-3.**Harmancık Nahiyesinin Nusretler köyünden Çavuşoğlu Hüseyin bin Halil'in 7. Fırka 63. Alay 1. Tabur 3. Bölük 2. Manga'da hizmet ederken 3 sene öce vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 188-1.**Menteşe köyünden Fatıma binti Ahmed'in eşi Mehmed bin Osman'ın 4 sene önce Avusturya'da hastanede vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 188-2.**Gökçedağ Nahiyesinden Durabakar? köyünden Şahbazoğlu Hüseyin bin Mustafa'nın biraderi Ömer bin Mustafa'nın Atranos Taburunda iken 8 sene önce Hadımköy hastanesinde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 188-3.**Durak köyünden Ahmed bin Hüseyin'in 7. Fırka 19. Alay 3. Tabur 1. Bölük 2. Manga'da hizmet ederken 331 senesinde Seddülbahir'de vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 189-1.**Harmancık nahiyesinin Denizler köyünden Çavuşoğlu İbrahim bin Ali'nin kardeşi İsmail bin Ali'nin 59. Alay 3. Tabur 2. Bölük 1. Manga'da hizmet ederken 331 senesinde Seddülbahir'de vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 189-2.**Gökçedağ Nahiyesinin Durabeğler köyünden Şahbazoğlu Hüseyin bin Mustafa'nın kardeşi Süleyman bin Mustafa'nın 126. Alay 1. Tabur 4. Bölük 2. Manga'da hizmet ederken 4 sene önce vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 189-3.**Gürbudaklar köyünden Kahyaoğlu Ali bin Halil'in oğlu Halil'in seferberlikte gittiği askerlikten dönüşünde köyünde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 190-1.**Çörel köyünden Kamil bin İsmail'in Erikli Fırkasının Sıhhiye Bölüğünde hizmet ederken Balkan Harbinde Hadımköy Hastanesinde koleradan vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 190-2.**Argın köyünden Karahasanoğlu Hasan bin Hasan'ın Amele Taburunun 2. Bölüğünde hizmet ederken Karadeniz Boğazında Rumeli Kavağında vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 191-1.**Harmancık nahiyesinin Akalan köyünden Fatıma binti Halil'in oğullarından Hasan bin Halil'in 11. Alay 4. Tabur 2. Bölük 3. Takım'da hizmet ederken 328 senesinde Balkan

- Muharebesinde Nakkaş Karakolunda, diğer oğlu Ali bin Halil'in ise seferberlikte 26. Fırka 76. Alay 3. Tabur 2. Bölük 2. Takım1. Manga'da hizmet ederken 331 senesinde Romanya'da vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 191-2.**Karaoğlanlar köyünden İmamoğullarından Halil bin Mustafa'nın 11. Alay 3. Tabur 2. Bölük 2. Manga'da hizmet ederken 3 sene önce vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 192-1.**Çörel köyünden Zeliha binti İsmail'in, eşi Ali Osman bin Ahmed'in seferberlikte sevk olunup, 57. Alay 3. Tabur 1. Bölük 2. Manga'da hizmet ederken Arıburnu'nda İngilizlere esir düşerek 3 sene önce Kandıra Hastanesinde vefat etmesi üzerine mehr-i muaccel ve mehr-i müeccelini vermeyen kayınvalidesi aleyhine açtığı dava.
- 193-1.**Sağırlar köyünden Ayşe binti Halil'in 15 gün önce geçimsizlik yüzünden boşandığı eşi Hacı Raşid oğlu Hüseyin aleyhine açtığı nafaka ve mehir davası.
- 193-2.**Gökçedağ Nahiyesinin Alagüney köyünden Çobanoğlu Hüseyin bin Mehmed bin İbrahim'in oğlu Halil bin Hüseyin'in 19. Alay 1. Tabur 1. Bölük 2. Takım 5. Manga'da hizmet ederken 331 senesinde Arıburnu'nda şarapnel isabetiyle şehit olduğuna hükmedilmesi.
- 193-3.**Harmancık Akalan köyünden Meryem binti Mehmed'in oğullarından İbrahim bin Hüseyin'in 11. Alay 4. Tabur'da Karargâh onbaşı iken 328 senesinde Balkan Harbinde Hadımköy Nakkaş karakolunda, diğer oğlu Hasan bin Hüseyin'in ise 7. Fırka 19. Alay 3. Tabur 9. Bölük 1. Takım'da hizmet ederken 332 senesinde Çanakkale'de Kirte Muharebesinde şehit olduğun hükmedilmesi.
- 194-1.**Halil bin Ahmed'in 19. Alay 1. Tabur 2. Bölük 3. Manga'da hizmet ederken 334 senesinde Arıburnu'nda vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 194-2.**Gökçedağ Nahiyesinin Dağdanos köyünden Alacaoğullarından Ali bin Osman'ın 23. Alay 3. Tabur 1. Bölük 2. Manga'da hizmet ederken 332 senesinde Çanakkale Seddülbahir'de, kardeşi Avni bin Osman'ın ise 155. Alay 3. Tabur 2. Bölük 1. Manga'da hizmet ederken 332 senesinde Arıburnu'nda vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 195-1.**Çörel köyünden Fatıma binti Halil'in, 1 ay önce boşandığı eşi Hacıoğlu Ali bin Osman aleyhine açtığı nafaka davası.
- 196-1.**Harmancık Nahiyesinin Engüre köyünden Kamile binti Ahmed'in Mecidiye mahallesinden İsmail bin Ahmet Ağazade aleyhine, oğlu müteveffa Arif bin Molla İbrahim'in davalıdan 100 kuruş alacağı ve veraseti için açtığı dava.
- 197-1.**Orhan-ı Kebir köyünden Pehlivanoğlu Mehmed bin Hacı İbrahim'in 19. Alay 4. Tabur 2. Bölük 1. Takım'da hizmet ederken Bağdat Harbinde İngilizlere esir düşerek 1,5 sene önce Mısır civarında vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 197-2.**İssizören köyünden Fatıma binti Hüseyin'in oğlu Ahmed bin Mehmed'in 7. Fırka 27. Alay 1. Tabur 1. Bölük 5. Manga'da hizmet ederken 332 senesinde Malatya'da Kürtler ile muharebede vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 198-1.**Gökçedağ Nahiyesinin Sakız köyünden Mehmed bin Mustafa'nın 7. Fırka 19. Alay 2. Tabur 5. Manga'da hizmet ederken 331 senesinde Çanakkale'de vefat ettiğine hükmedilmesi.

Ek 2: D-33 Numaralı Bursa Mahkeme Sicilinin Belge Özetleri

Varak No-Belge No

- 2-1. Argın köyünden Haliloğlu Mehmed Emin'in amcazadesi müteveffa Karamehmedoğlu Ali bin Ali'nin veraseti için Azime binti Ali aleyhine açtığı dava.
- 4-1. Delice köyünden Zarife binti Ali'nin, 57. Alay 1. Tabur'da asker iken 331 senesinde Arıburnu'nda şehit olan eşi Çakıroğlu Halit bin Mustafa bin Ali'nin veraseti için kayınvalidesi Ayşe binti Mehmed aleyhine açtığı dava.
- 5-1. Orhaneli mahkeme-i Bidayet Başkâtibi Ahmed Bey ibn-i Şükrü'nün müteveffa kızkardeşinin veraseti için Kaza malmüdürlü Mehmed Ali Bey aleyhine açtığı dava.
- 7-1. Semerci köyünden Fatıma binti Ali'nin, müteveffa kayınpederinin veraseti için kayınbiraderi Mehmed aleyhine açtığı dava.
- 8-1. Karesi köyünden Nazife binti Süleyman'ın, Balkan Harbinde şehit olan eşinin veraseti ve 250 kuruş mehr-i müecceli için kayınpederi Akçaoğlu Arif bin Ali aleyhine açtığı dava.
- 9-1. Kızılcukur köyünden Hacıoğlu Ali bin Emin bin Ali'nin, kızkardeşinin müteveffa kocası Ali bin Abdi'nin veraseti için Nuri ve Halil aleyhine açtığı dava.
- 14-2. Sarnıç köyünden Ayşe binti Ömer'in, kendisini talak-ı selase ile boşayan eşi Devocioğlu Mustafa bin Ali aleyhine 300 kuruş mehr-i müeccelini vermesi için açtığı dava.
- 15-1. Haydar köyünden Emine binti Bekir'in, Bekiroğlu Halil aleyhine açtığı veraset davası.
- 18-1. Cebel köyünden Zeyneb binti Ömer'in Kayapa köyünden Molla Mustafa bin Hüseyin aleyhine açtığı veraset davası.
- 18-2. Serçeler köyünden Hanife binti İbrahim'in, eşi Yakub Çavuş oğlu Ahmed Onbaşı aleyhine açtığı nafaka davası.
- 19-1. Yağcılar köyünden askerde vefat eden Salih bin Ömer bin Abdullah'ın verasetinin taksimi.
- 21-1. Mahaller köyünden Alime binti Osman'ın boşandığı eşi Ali Osman bin Ali aleyhine açtığı mehir davası.
- 26-1. Akçabük köyünden Fatıma ve Selime binti Mehmed'in, müteveffa Kara Mehmed oğlu Mustafa bin Mehmed bin Ahmed'in veraseti için zevcesi Saide binti Mehmed aleyhine açtıkları dava.
- 27-1. Orhan-ı Sağır köyünden Saime Hatun'un askerde vefat eden eşi Mehmed bin Osman'ın veraseti için, Sırl köyünden Güdük oğlu Osman aleyhine açtığı dava.
- 31-1. Günermiş köyünden Ümmü Gülsüm Hatun'un Balkan Harbinde vefat eden eşi Kamil bin İsmail bin Mehmed'in veraseti için İsmail bin Mehmed aleyhine açtığı dava.
- 34-1. Fadıl köyünden Hacıoğlu Ahmed'in kendisine itaat etmeyen eşi aleyhine açtığı dava.
- 37-1. Orhan-ı Kebir köyünden Mehmed bin Ali'nin, Deliballar köyünden müteveffa Eskici oğlu Mustafa bin Osman'ın veraseti için Ümmüş binti Mehmed aleyhine açtığı dava.
- 38-1. Şeytan Budaklar köyünden Lazoğlu Şükrü bin Mehmed'in kardeşi aleyhine açtığı veraset davası.
- 41-1. Söğüt köyünden Hatice binti Fevzi'nin müteveffa eşinin veraseti için kayınvalidesi Emine binti İbrahim aleyhine açtığı dava.
- 42-1. Hamidiye mahallesinden Nazmiye Hanım binti Ahmed'in, eşi Kemal Efendi ibn-i Mustafa Efendi aleyhine açtığı boşanma davası.

- 43-1.** Brusa'nın Ahmed Dâyi mahallesinden Behiye binti Nazif'in vefat eden eşi Varnalı Hüseyin Efendi'nin veraseti için kaza malmüdürü Ahmed Bey aleyhine açtığı dava.
- 50-1.** Fatıma binti Mehmed'in İbrahim oğlu Ali Osman aleyhine açtığı mehir ve nafaka davası.
- 51-1.** Uzunöz köyünden askerde vefat eden İsmail bin İbrahim bin Abdullah'ın verasetinin eşi Zekiye, çocukları İbrahim, Nazif ve Mehmed arasında pay edilmesi.
- 51-2.** Uzunöz köyünden askerde vefat eden Halil bin İsmail bin Mehmed'in verasetinin eşi ve çocukları arasında pay edilmesi.
- 52-3.** Orhan-ı Kebir köyünden Hanife binti Mehmed'in Çanakkale'de şehit olan eşi Hüseyin bin Yakub Çavuş'un veraseti için kayınpederi Yakub Çavuş bin Ahmed aleyhine açtığı dava.
- 53-1.** Gürbudaklar köyünden Fatıma binti Emin'in Çanakkale'de şehit olan eşi Halil oğlu Hasan'ın 100 kuruş alacağı için Balıoğlu Hasan bin Halil aleyhine açtığı dava.
- 55-1.** Söğüt köyünden Ali kızı Saide'nin Halil bin İbrahim aleyhine açtığı veraset davası.
- 61-1.** Cebelgüney köyünden Fatıma binti Hüseyin'in, çocukları Mustafa ve Ümmü Gülsüm için eşi Hüseyin bin Mustafa aleyhine açtığı nafaka davası.
- 62-1.** Mecidiye mahallesinden Hatib bin Mustafa bin Veli'nin çocukları için valideleri Fatıma'nın veli nasb ve tayin edilmesi.
- 69-2.** Osmanlar köyünden Ahmed bin Osman'ın Halil bin Osman aleyhine açtığı veraset davası.
- 70-1.** Orhan-ı Kebir köyünden Hanife binti Mehmed'in Çanakkale'de vefat eden eşi Hacı bin Yakub bin Ahmed'in veraseti için Yakub Çavuş bin Ahmed aleyhine açtığı veraset davası.
- 73-1.** Kınık köyünden Hanife binti Mustafa'nın, Balkan Savaşında Karaağaç muharebesinde vefat eden eşi Kerimoğlu Halil bin Mehmed bin Mustafa'nın zimmetinde bulunan 300 kuruş mehr-i müecceli için eşinin kardeşi Mustafa bin Mehmed aleyhine açtığı dava.
- 76-1.** Brusa'nın Daye Hatun mahallesinden Fatıma bin Adil'in Hacı Ahmed Ağazade zevcesi Zeyneb Hanım aleyhine açtığı nafaka davası.
- 78-2.** Çakıryenice köyünden Fatıma binti İsmail'in, askerde vefat eden eşi Bayram bin Abidin bin Mehmed'in zimmetinde bulunan 350 kuruş mehr-i müecceli için açtığı dava.
- 79-1.** Hamidiye mahallesinden Fatıma binti Osman'ın Sadağı köyünden Ali Molla aleyhine açtığı mehir davası.
- 83-1.** Danişmend-i atik köyünden Emin bin Ahmed'in, Hatice binti Halil aleyhine çocukları Remziye ve Gülsüm için ödediği aylık 75 kuruş nafakanın kesilmesi için açtığı dava.
- 84-1.** Belenviran köyünden Cemile binti İsmail'in, askerde vefat eden eşi Hüseyin bin Ali Osman'ın 300 kuruş alacağı için Hidayet bin Osman aleyhine açtığı dava.
- 85-1.** Yakuplar köyünden Ayşe binti Mehmed'in 332 senesinde 4. Ordunun amele taburunda asker iken vefat eden Osman bin Ali'nin veraseti için kayınvalidesi Rabia binti Mehmed aleyhine açtığı dava.
- 87-1.** Mecidiye mahallesinden Zahide binti Ali'nin çocukları için Şehidoğlu Ali'nin veli ve vasi tayin edilmesi.
- Kanun-i Sani 1336 tarihinde 1 numaradan başlanmıştır.
- 87-3.** Çakır köyünden Şerife binti Süleyman'ın eşi Mehmed aleyhine açtığı nafaka davası.
- 98-1.** Harmancık Nahiyesinin Çardı köyünden Ayşe binti Mustafa'nın Hacı Ali oğlu Tahir Ağa aleyhine çocukları için açtığı nafaka davası.

- 99-1.** Ali bin Emin'in müteveffa kardeşi Fatıma binti Emin'in 150 kuruş alacağı için Selimiye mahallesinden Osman Efendi bin Haraççı Ahmed Ağa aleyhine açtığı dava.
- 106-1.** Miri köyünden Fatıma binti Arif'in eşi Kamil'in Mısır'da esaret altında iken hastanede vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 106-2.** Akçabük köyünden Selime binti Mehmed'in Karıncalı köyünden Ali bin Mehmed aleyhine açtığı alacak davası.
- 114-1.** Şabanoğlu Mustafa bin Ömer'in veraseti ve İsmail Efendi'den alacağı olan yüz kuruş için oğlu tarafından açılan dava.
- 163-1.** Kusumlar köyünden Gülsüm binti Halil'in eşi Koca Ömeroğullarından Hüseyin bin Hüseyin bin Süleyman'ın 1. Dünya Savaşı'nda 19. Alay'ın 3. Tabur 3. Bölük 5. Manga'sında asker iken Çanakkale'de Seddülbahir Muharebesinde vefat ettiğine hükmedilmesi.
- 191-2.** Beyce Kasabasının Mecidiye mahallesinden Tevfik Efendi bin Süleyman Efendi bin Mahmud Efendi'nin Hamidiye mahallesinden Hatiboğlu Kara Mustafa'nın eşi Zeyneb binti Süleyman aleyhine açtığı veraset davası.
- 204-1.** Oydas köyünden Ayşe binti Ahmed'in vekili Ahmed Settari Efendi vasıtasıyla, kendisini ve kızı Elmas'ı hanesinden çıkaran eşi Kahyaoğullarından Ahmed oğlu Mehmed aleyhine açtığı nafaka davası.

Ek 3: D-32 Numaralı Bursa Mahkeme Sicilinin Belge Çeşitleri

Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi	Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi
3	4	Veraset	51	2	Vefat ve Veraset
5	6	İlm u haber	51	3	Veraset
5	6	İstinafen tedkik	52	1	Mehir Davası
6	1	İstinafen tedkik	53	1	Mehir ve Nafaka
25	1	Vefat İlamı	53	2	Eytam Sandığından Nafaka Tahsisi
25	2	Nafaka Davası	54	1	Veraset
26	1	Vefat İlamı	54	2	Vasilik
26	2	Vefat İlamı	54	3	Vefat ve Veraset
27	1	Veraset	55	1	Mehir Davası
41	1	Nafaka Davası	55	2	Vefat ve Veraset
42	1	Veraset	55	3	Vasilik
43	1	Veraset	56	1	Geçimsizlik Davası
43	2	Veraset	56	2	Vasilik
44	1	Veraset	56	3	Veraset
44	2	Veraset	57	1	Hul' Davası
44	3	Vasilik	58	1	Vasilik
44	4	Velayet	58	2	Vefat ve Veraset
45	1	Veraset	58	3	Veraset
45	2	Veraset	59	1	Veraset
46	1	Veraset	59	2	Vefat ve Veraset
46	2	Vasilik	60	1	Veraset
46	3	Nafaka Davası	60	2	Veraset
46	4	Vefat ve Veraset	61	1	Vefat ve Veraset
47	1	Vasilik	62	1	Vefat ve Veraset
47	2	Veraset	62	2	Vefat ve Veraset
48	1	Mehir ve Nafaka	63	1	Nişan Hediyesi Davası
48	2	Vefat ve Veraset	64	1	Veraset
49	1	Veraset	65	1	Nafaka
50	1	Eşe İtaatsizlik Davası	66	1	Vefat ve Mehir
51	1	Vefat ve Vasilik	67	1	Nafaka

Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi	Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi
67	2	Velayet ve Nafaka	86	1	Vasilik
68	1	Vefat ve Veraset	87	1	Mehir
69	1	Mehir	87	2	Vefat, Veraset ve Mehir
70	1	Vasilik	88	1	Eşe İtaatsizlik Davası
70	2	Nafaka	89	1	Vefat ve Mehir
71	1	Nafaka	90	1	Veraset
71	2	Veraset	90	2	Vefat ve Mehir
72	1	Nafaka	91	1	Nafaka
73	1	Vefat ve Veraset	92	1	Nafaka
73	2	Vefat ve Veraset	92	2	Vefat ve Mehir
73	3	Vefat ve Veraset	93	1	Vefat, Mehir ve Veraset
74	1	Vefat ve Veraset	93	2	Vefat ve Mehir
74	2	Vefat ve Veraset	94	1	Vefat ve Mehir
74	3	Veraset	94	2	Veraset
76	1	Vefat ve Mehir	95	1	Vefat ve Mehir
76	2	Vefat ve Alacak	96	1	Mehir
77	1	Vefat ve Veraset	98	1	Vasilik
77	2	Vefat ve Veraset	98	2	Nafaka
78	1	Vefat ve Veraset	98	3	Nafaka
78	2	Vefat ve Veraset	99	1	Vefat ve Alacak
78	3	Vefat ve Veraset	99	2	Vefat ve Veraset
79	1	Vefat ve Veraset	100	1	Vasilik
79	2	Vefat ve Veraset	100	2	Vasilik
79	3	Veraset	100	3	Veraset
80	1	Veraset	101	1	Veraset
81	1	Vasilik	102	1	Veraset
81	2	Vefat ve Veraset	102	2	Nafaka
81	3	Veraset	102	3	Nafaka
83	1	Veraset	104	1	Nafaka
84	1	Eytam Sand. Nafaka Tahsisi	106	1	Alacak
84	2	Vasilik	107	1	Veraset

Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi	Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi
107	2	Vefat ve Mehir	124	1	Alacak ve Veraset
107	3	Eytam Sand. Nafaka Tahsisi	125	1	Nafaka
107	4	Alacak	125	2	Veraset
108	1	Vefat	126	1	Eşe İtaatsizlik Davası
108	2	Eytam Sand. Nafaka Tahsisi	127	1	Vefat ve Veraset
109	1	Vefat, Veraset ve Alacak	128	1	Veraset
109	2	Veraset	128	2	Vefat İlamı
109	3	Nafaka	129	1	Vefat ve Veraset
110	2	Veraset	129	2	Nafaka
110	3	Veraset	130	1	Veraset
111	1	Nafaka	133	1	Vefat İlamı
112	1	Vefat ve Veraset	133	2	Vefat İlamı
112	2	Nafaka	134	1	Veraset
113	1	Vefat ve Veraset	136	1	Alacak
114	1	Veraset	136	2	Vefat İlamı
114	2	Nafaka	137	1	Vefat İlamı
115	1	Mehir	137	2	Vefat İlamı
115	2	Veraset	138	1	Boşanma ve Nafaka
116	1	Veraset	138	2	Eytam Sandığından Nafaka Tahsisi
117	1	Veraset	139	1	Veraset Kararına İtiraz
118	1	Veraset	139	2	Nafaka
118	2	Veraset	140	1	Nafaka
119	1	Veraset	140	2	Boşanma ve Nafaka
119	2	Alacak	140	3	Vefat, Alacak ve Mehir
120	1	Vefat	142	1	Vefat İlamı
120	2	Vasilik	142	2	Nafaka
121	1	Vefat İlamı	142	3	Nafaka ve Mehir
121	2	Veraset	143	1	Veraset
122	1	Vefat ve Veraset	143	2	Veraset
123	1	Vasilik	144	1	Vefat İlamı
123	2	Nafaka	144	2	Vefat İlamı

Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi	Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi
144	3	Vefat İlamı	162	2	Vefat İlamı
145	1	Vefat İlamı	162	3	Vefat İlamı
145	2	Nafaka	163	1	Vefat İlamı
145	3	Vefat İlamı	164	1	Veraset
146	1	Veraset	165	1	Vasilik
147	1	Veraset	165	2	Eytam Sand. Nafaka Tahsisi
148	1	Vefat İlamı	165	3	Vasilik
148	2	Vefat İlamı	165	4	Vefat İlamı
149	1	Vasilik	166	1	Vefat İlamı
149	2	Eytam Sand. Nafaka Tahsisi	166	2	Vefat İlamı
149	3	Vasilik	167	1	Vefat İlamı
150	1	Eytam Sand. Nafaka Tahsisi	167	2	Eytam Sand. Nafaka Tahsisi
150	2	Veraset	168	1	Nafaka
151	1	Vefat İlamı	168	2	Vefat İlamı
152	1	Vefat İlamı	169	1	Vefat İlamı
153	1	Nafaka	169	2	Vefat İlamı
153	2	Nafaka	169	3	Vefat İlamı
154	1	Vefat İlamı	170	1	Nafaka
154	2	Vefat, Alacak ve Veraset	170	2	Vefat İlamı
155	2	Vefat İlamı	170	3	Vefat İlamı
156	1	Vefat, Alacak ve Veraset	171	1	Vefat, Alacak ve Veraset
157	1	Vefat, Alacak ve Veraset	171	2	Nafaka
157	2	Mehir ve Nafaka	172	1	Vefat İlamı
158	1	Alacak ve Veraset	172	2	Nafaka
159	1	Vefat İlamı	173	1	Vefat İlamı
159	2	Vefat İlamı	173	2	Vefat İlamı
160	1	Vefat, Alacak ve Veraset	174	1	Vefat İlamı
160	2	Vefat, Alacak ve Veraset	174	2	Nafaka
161	1	Vefat İlamı	175	1	Vefat İlamı
161	2	Vefat İlamı	175	2	Vefat İlamı
162	1	Vefat İlamı	175	3	Veraset ve Alacak

Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi	Sayfa No	Belge No	Belge Çeşidi
177	1	Vefat İlamı	187	3	Vefat İlamı
177	2	Vefat İlamı	188	1	Vefat İlamı
178	1	Vefat İlamı	188	2	Vefat İlamı
178	2	Nafaka	188	3	Vefat İlamı
179	1	Vefat İlamı	189	1	Vefat İlamı
179	2	Vefat İlamı	189	2	Vefat İlamı
180	1	Vefat İlamı	189	3	Vefat İlamı
180	2	Vefat İlamı	190	1	Vefat İlamı
181	1	Vefat İlamı	190	2	Vefat İlamı
181	2	Vefat İlamı	191	1	Vefat İlamı
181	3	Velayet	191	2	Vefat İlamı
182	1	Nikâh davası	192	1	Vefat ve Mehir
182	2	Nafaka	193	1	Nafaka ve Mehir
183	1	Vefat İlamı	193	2	Vefat İlamı
183	2	Vefat İlamı	193	3	Vefat İlamı.
184	1	Vefat İlamı	194	1	Vefat İlamı
184	2	Vefat İlamı	194	2	Vefat İlamı
185	1	Nafaka	195	1	Nafaka
186	1	Vefat İlamı	196	1	Alacak ve Veraset
186	2	Vefat İlamı	197	1	Vefat İlamı
186	3	Vefat İlamı	197	2	Vefat İlamı
187	1	Vefat İlamı	198	1	Vefat İlamı
187	2	Vefat İlamı			

Ek 4: D-33 Numaralı Bursa Mahkeme Sicilinin Belge Çeşitleri

Sayfa ve	Belge No	Belge Çeşidi	Sayfa ve	Belge No	Belge Çeşidi
2	1	Veraset	53	1	Vefat ve Veraset
4	1	Vefat ve Veraset	55	1	Veraset
5	1	Veraset	61	1	Nafaka
7	1	Veraset	62	1	Vasilik
8	1	Vefat, Veraset ve Mehir	69	2	Veraset
9	1	Veraset	70	1	Veraset
14	2	Mehir	73	1	Vefat ve Mehir
15	1	Veraset	76	1	Nafaka
18	1	Veraset	78	2	Vefat ve Mehir
18	2	Nafaka	79	1	Mehir
19	1	Veraset	83	1	Nafaka
21	1	Mehir	84	1	Vefat ve Alacak
26	1	Veraset	85	1	Vefat ve Veraset
27	1	Veraset	87	1	Vasilik
31	1	Veraset	87	2	Nafaka
34	1	Eşe İtaatsizlik Davası	98	1	Nafaka
37	1	Veraset	99	1	Alacak
38	1	Veraset	100	1	Nafaka
41	1	Veraset	101	1	Mehir
42	1	Boşanma	102	1	Veraset
43	1	Veraset	106	1	Vefat İlamı
50	1	Mehir ve Nafaka	106	2	Alacak
51	1	Vefat ve Veraset	114	1	Alacak
51	2	Vefat ve Veraset	163	1	Vefat İlamı
52	3	Vefat ve Veraset	191	2	Veraset
			204	1	Nafaka

Ek 7: D-32 Numaralı Bursa Mahkeme Sicilinin 54. Varağı Transkripsiyonu

Orhaneli kazâsının Orhan-ı Sağır karyesinden sâhibe-i 'arzu hâl mu'arrefetü'z-zât Zekiye binti 'Ali kazâ-i mezkûr mahkeme-i şer'iyyesinde kendisine da'vetiye tebliğ edildiği halde gelmeyen kazâ-i mezkûr malmüdüdü Mehmed 'Ali Efendi mezkûrenin talebiyle gıyâbında ber vech-i âtî da'va ve takrîr-i kelâm eyledi

Geçen üçyüzotuzdört sene-i rûmîsinde karyemiz emânet-i a'sâr me'mûru iken vefât eden babam Himmet oğlu 'Ali bin Halil ibn-i Mehmedin verâseti sulbî sağır oğulları Eyüb ve Hamdi ve sulbiye-i kebîre kızı bulunduğum benimle sağıre kızları Fâtıma ve Kâniye ve zevce-i mezkûre-i metrûkesi anamız Emine binti 'Abdullah münhasıra olduğundan babam müteveffâ-yı mezbûrun mezkûr mültezimlik hizmetinden dolayı müterâkim ma'aşlarını malmüdürlüğünden ahz u istîfâ etmek üzere verâsetini nâlık bir kıt'a cihet-i şer'iyyenin tanzîm ve i'tâsını talep ederim

Lede'l-havâle müdde'î-i mezbûre verâset hakkındaki iddi'asını mensûb oldukları Orhan-ı Sağır karyesi imâmı Mehmed Efendi ibn-i 'Ali ve muhtârı 'Ali ibn-i İsmâ'îl nâm kimesnelere evvelen bâ-varaka-i mestûre sırran ve ba'dehû bâ'ise-i mezbûre ile şahidler hâzır oldukları Demirci karyesinden İsmâ'îl bin Mehmed ile 'Ali bin Osman nâm kimesnelere hatmen lede't-tezkiye 'adl u makbûlü's-şehâde idükleri iş'âr ve ihbâr olunan mezkûr Orhan-ı Sağır karyesinden Hüseyin bin Mehmed ve Seyyid 'Ali bin Hasan ile isbât etmekle mücebince inhisâr-ı verâsetine hükm bu sûretde mesele-i mîrâsları sekiz sihâmdan olup sihâmı mezkûreden bir sehmi zevce-i mezkûre Emineye ve ikişer sihâmdan cemî'an dört sihâmı sağırân-ı mezbûrân Eyüb ve Hamdiye ve birer sehmden cemî'an üç sihâmı dahi mezbûrân Zekiye Fâtıma ve Kâniyeye isâbeti iktizâ eylediği tescîl ve i'lâm olundu. fi'l-yevmi's-sâlis min şehr-i cemâziye'l-âhir li-sene seb'a ve selâsîne ve selâse mie ve elf

Kadı

Baş Kâtib

Orhaneli kazâsının Orhan-ı Sağır karyesinden müteveffâ Himmet oğlu Ali'nin sulbî sağır oğulları Eyüb ve Hamdi ile sulbiye-i sağıre kızları Fâtıma ve Kâniyenin velî ve vasîleri olmadığından bir vasî nasb ve ta'yîn ehem ve elzem ve işbu bâ'isetü'l-vesîka sıgarları mezbûrların liebeveyn kızkarındaşları Zekiye Hâtun binti'l-mezbûr 'Ali emânet ile ma'rûfe ve istikâmet ile mevsûfe umûr-ı himâyeyi îfâya kâdire idüğü zeyl-i vesîkada muharrerü'l-esâmî

kesân ihbârlarıyla 'inde's-şer'i'l-enver zâhir ve nümâyân olmağla mezbûre Zekiye sığâr-ı mezbûrûnun vakt-i rüşd-i sedâdlarına değin kıbel-i şer'den vasî nasb ve ta'yin olundukda ol dahi vesâyet-i mezkûreyi kabûl ve hizmet-i lâzimesini kemâ-yen-bağî edâya ta'ahhüd ve iltizâm etmekle mâ-veka'a bi't-taleb ketb olundu. fi'l-yevmi't-tâsi' min şehr-i cemâziye'l-âhir li-sene seb'a ve selâsîne ve selâse mie ve elf

Kadı

Kâtib

Orhan-ı Sağır karyesi imâmı

karye-i mezkûre muhtârı

Mehmed Efendi ibn-i 'Ali

'Ali ibn-i İsmâ'îl

Orhaneli kazâsının Ağaçhisar karyesi ahâlisinden iken bundan akdem askerde vefât eden 'Ali bin Halil bin 'Alinin zevce-i mezkûre-i metrûkesi Hüsniye binti Halil ile sulbî sağır oğulları Ziyâe'd-dîn ve babası mezbûr Halil ibn-i 'Aliye münhasıra olduğunu mezbûr Halil kazâ-i mezkûr mahkeme-i şer'iyyesinde takrîr ve karye-i mezkûr imâmı 'Ali 'Osman Efendi bin 'Abdullah ve muhtârı Emin bin Mustafanın 'adres ve imzâlarıyla mahtûm ve memzû ibrâz eyledikleri 18 Mart 335 târihli bir kıt'a 'ilmuhaber münderecâtı takrîr-i mezkûru te'yîd etmiş verâset-i mezkûrun vech-i mezkûr üzre idüğü yine karye-i mezkûreden mevsûku'l-hükm zevâtdan 'Ali bin Halil Hasan bin İbrâhîm nâm kimesnelerin dahi vuku' bulan ihbâr ve imzâlarıyla 'inde's-şer'i'l-enver tahakkuk etmeğın bu sûretde mesele-i mîrâsları yirmidört sihâm olub sihâm-ı mezkûreden üç sihâmı zevce-i mezbûre Hüsniye ve dört sihâmı babası mezbûr Halil ve onyedı sihâmı dahi sağır-i mezbûr Ziyâe'd-dîne isâbeti iktizâ eylediği tescîl ve i'lam olundu. fi'l-yevmi's-sâmin 'aşera min şehr-i cemâziye'l-âhir li-sene seb'a ve selâsîne ve selâse mie ve elf

Kadı

Baş Kâtib

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : Alucra 08.08.1983

Öğr.Gördüğü Kurumlar : **Başlama Yılı** **Bitirme Yılı** **Kurum Adı**

Lise : 1996 1999 Alucra İmam Hatip Lisesi

Lisans : 1999 2003 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Yüksek Lisans : 2007 2010 Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora :

Medeni Durum : Bekar

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi : İngilizce

Çalıştığı Kurum (lar) : **Başlama Tarihleri** **ve** **Ayrılma** **Çalışılan Kurumun Adı**

1. 11.09.2003 Milli Eğitim Bakanlığı

Yurtdışı Görevleri :

Kullandığı Burslar :

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :

Yurt İçi ve Yurt Dışında Katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar :

Diğer :

.../10/2010
İbrahim TAŞTAN